

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา

A CRITICAL STUDY OF BUDDHIST LITERATURE ON

THE ĀNANDA BUDDHA ANUJĀ

นางสาววิจิตตรี ธรรมรักษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา

นางสาววิจิตรี ธรรมรักษ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A CRITICAL STUDY OF BUDDHIST LITERATURE ON
THE ĀNANDA BUDDHA ANUJĀ**

MS.WIJITTREE DHAMMARAK

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

..... กรรมการ

(พระกิตติญาณ โสภณ,ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาประมวล ฐานทศโต,ดร.)

..... กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงใส)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระกิตติญาณ โสภณ,ดร. ประธานกรรมการ

พระมหาประมวล ฐานทศโต,ดร. กรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ธรรมเนียมขียนอภิลักขธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง
พระอานนที่พุทธอนุชา

ผู้วิจัย : นางสาว วิจิตตรี ธรรมรักษ์

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการวิทยานิพนธ์

: พระกิตติญาณ โสภณ (หนูปิ่น ญาณกิตติ) ป.ธ.๕, พ.ม., ศน.บ., M.A.(Bud.),
Ph.D.(Bud.)

: พระมหาประมวล ฐานทศโต ป.ธ.๖, พธ.บ. (ภาษาไทย), M.A (Ling),
M.A., Ph.D. (Pali&Bud.)

: ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Ed), P.G. Dip.in journalism,
Ph.D.(Ed.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ
วรรณกรรมทั่วไปและวรรณกรรมอิงหลักพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาคคุณค่าและวิธีการ
ประพันธ์เรื่องพระอานนที่พุทธอนุชา (๓) เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใน
วรรณกรรมเรื่องพระอานนที่พุทธอนุชา

ผลการวิจัยพบว่าวรรณกรรมหมายถึงสิ่งที่เขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด
ความมุ่งหมายใด นิยายหมายถึง เรื่องเล่า เรื่องอ่านเล่นหรือประโลมโลก นวนิยายอิงชีวประวัติ
หมายถึง นวนิยายที่กล่าวถึงเรื่องราวของตัวละครเอก ส่วนวรรณกรรมศาสนาของไทยนั้นมีปรากฏ
เป็นรายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกยุคสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช วรรณกรรมอิง
พระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะคือก่อนรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตกตั้งแต่ยุคสุโขทัย
จนถึงต้นรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์ และหลังได้รับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก ตั้งแต่ต้นรัชกาล
ที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ความหมายแห่งธรรมนิยายอิงชีวประวัติพระสาวกของพระศาสดาที่กล่าวถึงสถานะก่อนเข้ามาบวชหลังบวชและการเผยแผ่ศาสนาของพระอานนท์พุทธอนุชา มีทั้งหมด ๓๓ ตอน การจัดประเภทนวนิยายอิงพระพุทธรศาสนา มี ๒ ประเภท คือ ประเภทเรื่องที่แต่งตามลำดับเวลาและประเภทที่แต่งตามเนื้อหา องค์ประกอบของ นวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชามีองค์ประกอบ ๖ ประการ คือ ๑) ประกอบด้วยโครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชาที่กล่าวถึงการเปิดเรื่อง การสร้างความขัดแย้ง จุดวิกฤตหรือจุดสุดยอด และการปิดเรื่อง ๒) กลวิธีการประพันธ์มีการตั้งชื่อเรื่อง กลวิธีการเล่าเรื่อง และ โวหารในการประพันธ์ ๓) ฉากของเรื่องประกอบด้วย การสร้างฉากให้เหมือนจริง การสร้างฉากตามอุดมคติ และการสร้างฉากให้มีลักษณะเหนือจริง ๔) ตัวละครแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตัวละครเอกที่มีพระอานนท์เป็นตัวหลักและตัวละครประกอบที่ปรากฏหลายๆคนในเรื่อง ๕) บทสนทนาพบว่ามี ๒ ประเด็น คือ บทสนทนาที่แสดงถึงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละตัวและบทสนทนาที่ให้คติและข้อคิด ๖) การนำเสนอแนวคิดของผู้ประพันธ์ที่ยกพระอานนท์เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติจนได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศใน ๕ สถานและมีคุณธรรม ๖ ประการ และแสดงแนวคิดไว้ให้เห็นความอัศจรรย์แห่งธรรมวินัย

คุณค่าของธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มี ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) คุณค่าด้านสังคม ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับภววิสัยสัมพาทนกับปาฏิบุคลิกิทาน องค์ประกอบของทานที่จะมีผลมาก ๖ ประการ ความเสมอภาคของบุคคลและการเคารพกันตามคุณธรรม ๒) คุณค่าด้านความรู้ที่ได้แก่ การสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี หลักคำสอนในพระพุทธรศาสนา และคติธรรม ๓) คุณค่าด้านวรรณกรรมประกอบด้วยสุนทรียรสที่สะท้อนให้เห็นความงามของภาษาและด้านอุปมาโวหารที่มีการเปรียบเทียบจนทำให้ผู้อ่านประทับใจมองเห็นภาพลักษณ์คล้ายคลึงตามหลักธรรมในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา พบว่า หลักธรรมในวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธรศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา เกี่ยวกับหลักคำสอนด้านจริยธรรมและหลักคำสอนที่เป็นศีลธรรม พบว่า หลักคำสอนด้านจริยธรรมมีหลักคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักที่ควรประพฤติปฏิบัติอยู่ ๖ ประการ ได้แก่ โอวาท ๑๐ ข้อของธัญชัยเศรษฐีมอบให้นางวิสาขา หลักการเป็นผู้นำที่ต้องรักษาไว้ การเป็นผู้มีความกตัญญูเป็นผู้มีความเสียสละหลักการที่ชี้ให้เห็นว่าพระอานนท์แสดงการพิทักษ์สิทธิสตรีและหลักที่แสดงให้เห็นว่าผู้เป็นบัณฑิตย่อมมีจิตมั่นคง หลักคำสอนทั้ง ๖ ประการเป็น

หลักคำสอนพระพุทธศาสนาและผู้ศึกษาทั่วไปควรพิจารณาและนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

มีหลักคำสอนที่เป็นสังฆธรรมในประเด็นหลัก ๘ ประเด็น ได้แก่ เกี่ยวกับหลักความจริง ในชั้น ๕ วิตก ๓ หลักความจริงเกี่ยวกับธรรม หลักเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ ไตรลักษณ์ อปริหานิยธรรม ๗ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตเป็นหลักสังฆธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยสอนแก่ชาวโลก

Thesis title : A critical study of Buddhist literature on the Ānanda Buddha Anujā

Researcher : Ms. Wijittree Dhammarak

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: PhraKittiyannasophon (Nupan Naṅakitti), Pāli V, B.A, M.A. (Bud.),
Ph.D. (Bud.)

: Phramaha Pramuan Thānadatto, Pāli VI, B.A.(Thai), P.G. Dip. in I.P.R.
(Phil.&Religion), M.A.(Ling.), M.A.(Pali&Bud.), Ph.D.(Pāli&Bud.)

: Dr. Prayoon Saengsai Pāli IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.(Journalism),
Ph.D.(Ed.)

Date of Graduation: 21 November 2011

ABSTRACT

This thesis had 3 objectives as follows:- 1)To study the basic knowledge about general literature and literature based on Buddhism 2) To study the value and method of writing about the novel of the Ananda Buddha Anuja 3) To make a critical study of Buddhist principles in the novel of the Ananda Buddha Anuja.

The result from the study found that literary works or *WannaKam* in Thai means all forms of writings irrespective of forms and purposes. Novel means telling story or fiction or melodrama. Novel based on autobiography means novel centered upon the story of the major character. Thai religious literature appeared along with the origination of the Thai alphabet in the Sukhothai period of King RamKhamhaeng, the Great. Literature based on Buddhism has influence from western literature from the Sukhothai Period to the first period of King Rama IV of Rattanakosin and the first period of King Rama V of Rattanakosin.

The meaning of novel concerning with biography of the disciple of Lord Buddha and his name was Anandha who was a cousin of the Buddha. The story narrated about Anandha before and after his ordination then his Buddhist propagation. There are 33 episodes and two kinds of Buddhist novels i.e. in the chronological order and subject oriented matter novel writing. The components of the Anandha novel have 6 components i.e. 1) the structures of the story which mentioned the opening story with the origination of the conflict, the crisis point or the climax and story closing. 2) The strategy of novel writing by giving a title, the strategy of story telling and figure of speech in the writing 3) story scenes consisted of making real ideal scenes and creating scenes of the overt reality. 4) The characters have two categories i.e. the major character is Anandha and many minor characters in the story. 5) The conversation topic found that there were two aspects i.e. the conversation to show about the mood and emotion of each character and the conversations which reflect the motives and ideas. 6) to present the ideas of the author which established the most venerable Anandha as a model for practicing. The Anandha had been honored (admired) for having five excellences and six values which show the ideas about the wonder of Dhamma and Vinaya.

The values of Dhamma novel on the story of the Anandha have three aspects:-

1) The social values consist of belief in the offering to the Order and the offering to a particular person. The factors of offering (Dana) have six fruits. The person of equal status and paying respect to each others according to the virtues. 2) the knowledge values reflect about Dhamma teaching by Buddhist way, 3) The literature consisted with aesthetic which it reflected to see the beauty of language and metaphor which made a comparison for the readers to be impressed and see the imagination in accordance with the Dhamma principles in Buddhist literature on the Anandha story. The Dhamma principles in Buddhist literature on the Anandha story emphasized on the moral teachings and true doctrines. Moreover, it was found that the moral teachings had doctrines that reflect the six principles to follow i.e. the ten admonitions of

Dhananjaya millionaire which was given to Visakha. The 6 doctrines of Buddhism were moral principles i.e. ten admonitions of Dhananjaya millionaire, the leadership, the gratefulness, devotion, woman rights protection and stable mind. That people should bring for practicing in daily life. There were eight true doctrines i.e. five groups of existence (five aggregates) wholesome thoughts, the Four Noble Truths, path of accomplishment, three characteristics, things leading never to decline but only to prosperity. The Noble Eightfold Path which reflects to see the reality of life that the Buddha found, revealed and taught people in the world.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณหลายท่าน ในส่วนคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระกิตติญาณ โสภณ,ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์,พระมหาประมวล ฐานทศุ โศ,ดร.,ดร. ประยูร แสงใส คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่เอาใจใส่ตรวจทาน แก้ไขปรับปรุง ตลอดจนได้แนะนำเพิ่มเติมวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เมตตาในการตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์และแนะนำเพิ่มเติมในงานบางส่วน

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่นที่ได้เอื้อเฟื้อตำราวิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ซึ่งได้อนุเคราะห์ด้วยดีมาตลอด

ขอขอบคุณ ดร.ประจัญ จันเดิบ อธิการประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผู้กรุณาให้คำแนะนำ ปรับปรุง แก้ไข เสนอแนะ ให้สมบูรณ์อย่างเสียดสีและอดทน

ขอขอบคุณเพื่อนๆ นิสิตทุกท่านที่เป็นเพื่อนนิสิตศึกษาปริญญาโทด้วยกัน ซึ่งคอยให้กำลังใจและเป็นแรงบันดาลใจให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้

ผู้ศึกษาขอขอบคุณ อาจารย์ วสิน อินทสระ ประพันธ์กรผู้เรื่อรนามท่านหนึ่งในเมืองไทย ที่ได้แต่งธรรมเนียมอิงประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาจนผู้วิจัยสนใจและนำมาศึกษาเรื่องดังกล่าว

สุดท้ายขออน้อมอุทิศส่วนความดีของงานวิจัยนี้ แต่ผู้มีพระคุณทุกท่าน ขอขอบพระคุณนักปราชญ์ทางศาสนา นักแต่งตำรา นักวิชาการ ตลอดจนงานวิจัยที่ผู้ศึกษาวิจัยได้นำมาอ้างอิงในครั้งนี้ จนกระทั่งทำให้งานวิจัยเล่มนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีจะมีได้ คือ บิดา มารดา น้องๆ หลานๆ และคุณศิขรินทร์ สุขชัยวร ผู้คอยให้กำลังใจ สนับสนุนการศึกษาจนทำให้วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จตามประสงค์

นางสาววิจิตตรี ธรรมรักษ์

พฤษภาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์ และ คำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๖ ขอบเขตการวิจัย	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมโดยแบ่งเป็นทั่วไป	
 และวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ ความหมายของวรรณกรรมประเภทต่างๆ	๑๐
๒.๒ ที่มาแห่งวรรณกรรม	๑๑
๒.๓ องค์ประกอบของวรรณกรรม	๑๓
๒.๔ การจัดประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๔.๑ ประเภทเรื่องที่ตั้งตามลำดับเวลา	๑๔
๒.๔.๒ ประเภทเรื่องแต่งตามเนื้อหา	๑๓
๒.๕ ความหมายแห่งธรรมเนียมอิงชีวิตในพุทธกาลเรื่อง พระอานนที่พุทธอนุชา	๑๘

บทที่ ๓	ศึกษาคุณค่าและวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๒๑
๓.๑	องค์ประกอบของนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๒๑
๓.๑.๑	โครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา	๒๑
๓.๑.๑.๑	การเปิดเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๒๒
๓.๑.๑.๒	การสร้างความขัดแย้งในโครงเรื่องพระอานนท์ พุทธอนุชา	๒๕
๓.๑.๑.๓	จุดวิกฤตของเรื่องหรือจุดสุดยอดของ เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๒๕
๓.๑.๑.๔	การปิดเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา	๓๐
๓.๑.๒	กลวิธีการประพันธ์	๓๒
๓.๑.๒.๑	การตั้งชื่อเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๓๒
๓.๑.๒.๒	กลวิธีการเล่าเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๓๓
๓.๑.๒.๓	โวหารในการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๓๓
๓.๑.๓	ฉากของเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา	๔๔
๓.๑.๓.๑	การสร้างฉากให้เหมือนจริง	๔๕
๓.๑.๓.๒	การสร้างฉากตามอุดมคติ	๔๘
๓.๑.๓.๓	การสร้างฉากให้มีลักษณะเหนือจริง	๕๐
๓.๑.๔	ตัวละคร	๕๑
๓.๑.๔.๑	กลวิธีสร้างตัวละคร	๕๓
๓.๑.๕	บทสนทนา	๕๖
๓.๑.๖	บทสนทนา ที่ให้คิดและข้อคิด	๕๕
๓.๑.๗	การเสนอแนวคิดผู้ประพันธ์	๖๑
บทที่ ๔	วิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๖๓
๔.๑	คุณค่าด้านสังคม	๖๓
๔.๑.๑	ด้านความเชื่อทางพระพุทธศาสนา	๖๓
๔.๑.๒	ความเสมอภาคของบุคคล	๖๘
๔.๒	คุณค่าด้านความรู้	๗๑
๔.๒.๑	ด้านการสอนตามแนวพุทธวิธี	๗๑
๔.๒.๒	ความรู้ด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา	๗๗
๔.๒.๒.๑	ไตรสิกขา	๗๗

๔.๒.๒.๒	กรรม	๗๘
๔.๒.๒.๓	ทุกข์ในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา	๗๙
๔.๒.๒.๔	การบูชาพระพุทธเจ้า ๒ อย่าง	๘๑
๔.๒.๒.๕	แนวทางการปฏิบัติต่อสตรีของภิกษุ	๘๒
๔.๒.๒.๖	ตัวแทนพระศาสดา	๘๓
๔.๒.๒.๗	หลักการปฏิบัติต่อพุทธสตรีระหลังพุทธปรินิพพาน	๘๓
๔.๒.๒.๘	อุปารหุคค ๔	๘๕
๔.๒.๒.๙	ครุธรรม ๘ ประการกับภิกษุณีสงฆ์	๘๕
๔.๒.๒.๑๐	ความอัศจรรย์แห่งพระธรรมวินัย ๘ ประการ	๘๗
๔.๒.๒.๑๑	ปัจฉิมสาวก	๙๑
๔.๒.๒.๑๒	พระฉันนะกับพรหมทัณฑ์	๙๒
๔.๒.๒.๑๓	ผู้ชนะที่แท้จริง	๙๓
๔.๒.๒.๑๔	สุขใดไม่เท่ากับความสุข	๙๔
๔.๒.๓	คุณค่าด้านความรู้ทางคติธรรม	๙๖
๔.๒.๓.๑	เรื่องสอนให้รู้จักควบคุมจิต	๙๖
๔.๒.๓.๒	เรื่องเงินตราเปรียบอสรพิษ	๙๗
๔.๒.๓.๓	เกณฑ์วัดบุคคลไม่ดี ๔ พวก	๙๙
๔.๒.๓.๔	โทษแห่งศีลวิบัติ	๑๐๐
๔.๒.๓.๕	ความรักความร้าย	๑๐๐
๔.๒.๓.๖	ปัจฉิมโอวาท	๑๐๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ		๑๐๔
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๐๕
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๕
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๕
บรรณานุกรม		๑๑๐
ภาคผนวก		๑๑๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม /ชื่อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น อัง.ติก. (ไทย) ๒๑/๓๕/๑๑๕. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตภาษาไทย เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๑๕

พระวินัยปิฎก

วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬารรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

สั.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถาวรรค (ภาษาไทย)

อัง.ทุก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)

อัง.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

อัง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต (ภาษาไทย)

อัง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)

อัง.ฉก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต (ภาษาไทย)

อัง.สตุตก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)

ขุ.สุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)

ขุ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตของประเทศไทยบทบาทและหน้าที่หลักเป็นของพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ศึกษาพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนทั้งคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ จนเกิดความเข้าใจทั้งปริยัติและปฏิบัติแล้วนำไปถ่ายทอดให้พุทธบริษัทในรูปแบบการแสดงพระธรรมเทศนาตลอดจนการฝึกฝนอบรมภิกษุสามเณร ศิษย์วัด ของพระเถระครูอาจารย์ในวัดต่าง ๆ แต่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลายมิได้จำกัดเฉพาะพระสงฆ์เหมือนในอดีต เช่นการบรรยายธรรม, อภิปราย, สนทนา, ปาฐกถา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเผยแผ่ผ่านสื่อประเภทเครื่องฉายต่าง ๆ ได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยุทัศน์ วัสดุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ เช่นหนังสือ บทความวารสาร นิตยสาร ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สื่อทั้งสองประเภทนี้ คณะผู้จัดทำเผยแผ่มิได้จำกัดเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น หากแต่ฆราวาสผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาสามารถสนับสนุนการเป็นเจ้าของผลิตสื่อทั้งสองประเภทเพื่อเผยแผ่ธรรมได้เช่นกัน โดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เช่นหนังสือ มีปรากฏทางพุทธศาสนาจำนวนมากที่ผลิตงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและนวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วกัน เช่น สุชีพ ปุญญานุภาพ ผู้แต่งนวนิยายอิงหลักธรรม เรื่องกองทัพธรรม ธรรมโฆษ ผู้แต่งเรื่องลิลาวดี วศิน อินทสระ ผู้แต่ง พระอานนท์ พุทธอนุชา ทวี วรรณ ผู้แต่ง แม่พริ้งผู้ใจบุญ เป็นต้น งานวรรณกรรมที่อิงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในไทยนั้นสามารถแบ่งลักษณะวรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ ระยะ คือ ๑) ระยะก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก ๒) ระยะหลังได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

๑) วรรณกรรมศาสนาระยะก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปลายรัชกาลที่ ๓ หรือต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเนื้อเรื่องส่วนมากมีที่มาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้สำหรับสั่งสอนประชาชนให้มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาและตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี ส่วนแนวคิดของเรื่อง เน้นพุทธปรัชญา คือความเป็นอนิจจัง

อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักไตรลักษณ์ หรือ เน้นเรื่องการบุญกุศล เพื่อให้ได้ไปเกิดในชาติภพที่ดีกว่า มีความเชื่อว่าความสุขที่แท้จริง คือความสุขทางธรรมส่วนรูปแบบในการแตงนิยมใช้รูปแบบร้อยกรองและมีภาษาบาลี-สันสกฤตแทรกในเนื้อเรื่อง

๒) วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในระยะหลังได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกได้แก่ วรรณกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ หรือต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื้อเรื่องเน้นธรรมในชีวิตประจำวัน อาจเป็นเรื่องสมมุติเพื่อสร้างเหตุการณ์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ ประยุกต์กับเหตุการณ์ทางสังคม เนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับอาชีพ เช่น ธรรมะในการเป็นครู หรือ นักปกครอง แนวคิดในเนื้อเรื่องมีการนำเสนออย่างตรงไปตรงมาในเรื่องค่านิยมของสังคม และแก่นแท้ของศาสนา แสดงความคิดความเชื่ออย่างมีเหตุผลมากขึ้น ส่วนรูปแบบในการแตงมีทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง ในส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ได้แก่ เรื่องสั้น นวนิยาย สารคดี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ และปรัชญาในพระพุทธศาสนา เพื่อแสดงข้อคิดทางปัญญา^๑

ปัจจุบันการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของวรรณกรรมได้มีการพัฒนาวิธีการนำเสนอทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา สืบเนื่องมาจากความเจริญด้านสื่อมวลชน การศึกษา และการติดต่อทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งได้แก่

- วรรณกรรมเผยแพร่ศาสนา เช่น กฎแห่งกรรม ของ ท.เลียงพิบูลย์
- ปรัชญาทางศาสนา เช่น ข้อเขียนของท่านพุทธทาสภิกขุ
- ประเภทเสียดสีศาสนา เช่น ธรรมะนอกธรรมดาสน์ ของเสฐียรพงษ์ วรรณปก
- เพลงศาสนา เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กฎแห่งกรรม

การเขียนนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาเป็นวิธีหนึ่งที่นิยมใช้ ซึ่งเริ่มมาจากการแปลนวนิยายเรื่อง กามนิด จากพระพุทธศาสนาเมษายน ซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของนักเขียนชาวเดนมาร์ก ชื่อ คาร์ล ออคอล์ฟ เจลลิสรูป โดยเสฐียร โกเศศ และนาคะประทีป ต่อมา สุชีโวภิกขุ ได้แตงเรื่อง ได้ร่มกาสาวพัสตร์ กองทัพธรรม ภาค ๑ และ ภาค ๒ กลุ่มแม่บ้านนัมมทา อาทิตย์ขึ้นทางตะวันตก และมีอีกหลายท่านได้แตงวรรณกรรมตามแนวนี้ เช่น สันติวัน แต่งโดยสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณณสิริ วัดพระเชตุพน) ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คำว่า สันติวัน นอกจากเป็นนิยายอิงธรรมแล้วพระองค์ยังทรงใช้เป็นนามแฝงในงานประพันธ์อื่นเช่นกัน ร.ท.วสิน อินทสระ แต่งเรื่องอานนทพุทธรักษา จอมจักรพรรดิคือ โสภ

^๑ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมทางศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕๑ – ๒๕๒.

พ่อผมเป็นมหา นายทวี วรรณ แต่งเรื่องหลวงพ่อทองวัดโบสถ์ แม่พริ่งผู้ใจบุญ “ธรรมโฆษ” แต่งเรื่อง ธรรมธารา และถิลาวดี^๒

สำหรับประวัติและความสำคัญของพระอานนท์พุทธอนุชาที่มีต่อพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา มีพอจะกล่าวโดยสังเขป ดังนี้

พระอานนท์ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ พระมารดานามว่า พระนางกิสากโคดม มีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระบรมศาสดา พระอานนท์เถระได้ปฏิบัติพระพุทธร่องค้อย่างใกล้ชิดโดยทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก มิได้ประมาทพลาดพลั้ง ได้ฟังพระธรรมเทศนาทั้งที่ทรงแสดงแก่ตนและผู้อื่น ทั้งที่แสดงต่อหน้าและลับหลังอีก ทั้งท่านเป็นผู้มีสติปัญญาทรงจำไว้ได้มาก จึงเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม พระบรมศาสดาทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งปวงถึง ๕ ประการ คือเป็นพหูสูต เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มีความเพียร และเป็นพุทธอุปัฏฐาก นอกจากนี้ในการปลงสังคายนาท่านได้รับมอบหมายให้ ทำหน้าที่วิชันนาพระสูตรและพระอภิธรรม^๓

พระอานนท์ได้มีบทบาทอย่างมากในการช่วยพระพุทธเจ้าเผยแผ่พระพุทธศาสนาและรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ผลงานของท่านสามารถประมวลกล่าวได้ดังนี้

๑. ทรงจำธรรมไว้ได้มาก พระอานนท์ได้รับยกย่องว่าเป็นพหูสูต

๒. การชวนชวายเป็นเพื่อสิทธิสตรี โดยได้ช่วยเหลือให้พระน้านางและเจ้าหญิงศากยบวชได้สำเร็จ

๓. ช่วยระงับความแตกร้างในพุทธจักร คราวที่พระชาวเมืองโกสัมพีเกิดวิวาทกันจนแตกร้างกันไปทูลขอมาพระพุทธเจ้า จนสามารถระงับความแตกร้างให้กลับคืนสู่ภาวะปกติได้

๔. การวิชันนาพระธรรมในคราวทำปลงสังคายนา ท่านได้ทำหน้าที่นี้จนสำเร็จจุลวงด้วยดี

๕. การสร้างผู้สืบต่อ มีศิษย์ศึกษาธรรมต่อจากท่านที่ปรากฏชื่อคือ พระสัพพกา มีพระยสกาณณทับุตร พระสาพะ พระเรวตะ พระชุชชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภุตตะ ซึ่งศิษย์ทั้งหมดของท่านนี้ ได้มีบทบาทสำคัญมากในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

๖. การเดินทางออกเยี่ยมพระสงฆ์ในวัดต่างๆ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

^๒ บุญยงค์ เกศเทศ, วรรณกรรมวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : ทิพยอักษร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘.

^๓ พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กุลยาณมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗, ๘๐.

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาที่มีปรัชญาชีวิตอยู่มาก ปรัชญาชีวิตเป็นสิ่งที่จำเป็น เป็นเหมือนสิ่งที่พาเราให้หันเหไปในทิศทางที่เราต้องการ ธรรมเนียมเรื่องนี้ให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านโดยผู้เขียนคือ วสิน อินทสระ ได้เขียนบอกเล่าให้เห็นจุดสำคัญในวงการศาสนาของเราว่า การเผยแพร่ศาสนาโดยวิธีเล่าเรื่องและแทรกธรรมะอันจะทำให้คนเรานำไปใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ยังเป็นที่ต้องการของคนหมู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ยังไม่มีความรู้ทางศาสนา มีการสอดแทรกหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตลอดจนให้คุณค่าด้านคำสอน การศึกษา วัฒนธรรม และประเพณี

ผู้วิจัย เห็นว่า ธรรมเนียมอิงหลักธรรมเสนอชีวิตประวัติ เรื่องอานนท์พุทธอนุชาเป็นวรรณกรรม เรื่องหนึ่งที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบนิยายแนวใหม่ให้ความเพลิดเพลิน และให้ความรู้ทางพุทธธรรม ที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งในการนำมาประพฤติปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงาม ทำให้ผู้อ่านได้เปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปในทางที่สร้างสรรค์ ได้รับความรู้ทางลีลาการเขียนนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ตลอดจนอรรถรสทางวรรณคดี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษานวนิยายอิงหลักธรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ในฐานะวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่ามากเรื่องหนึ่ง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมทั่วไปและวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าและวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

นวนิยาย คือ เรื่องเล่า เพื่อเรียกวรรณกรรมประเภทเรื่องสมมติ หรือบันเทิงคดี เป็นร้อยแก้วแบบพรรณนาโวหาร

วรรณกรรม คือ สิ่งซึ่งเขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ความมุ่งหมายใด

วรรณกรรมพระพุทธศาสนา คือ สิ่งซึ่งเขียนขึ้นโดยอาศัยเนื้อหาสาระ หรือหลักธรรมทางศาสนาตลอดจนนำบุคคลต่าง ๆ ในศาสนา ได้แก่ ศาสตรา สวาก และ ผู้เกี่ยวข้องมาเป็นแก่นเรื่อง หรืออาจรวมถึงเรื่องราวที่คิดแต่งขึ้นใหม่ให้เป็นเรื่องในศาสนา

ธรรมนิยายหรือนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา คือ นวนิยายที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรืออาศัยเรื่องในพุทธประวัติและหลักธรรมในพระสูตรต่าง ๆ นวนิยายประเภทนี้ได้รับอิทธิพลจากเรื่องกามนิต ซึ่งเป็นนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน

พุทธปรัชญา คือ หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สังขธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลของปรัชญา

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ เสฐียร โกเศศและนาคะประทีป ได้แต่งเรื่องกามนิต ไว้ว่า... แม้กามนิตจะเป็นเรื่องอ่านเล่นก็จริงแต่มีหลักในลัทธิศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาตลอดจนวรรณคดี ของอินเดีย มีคัมภีร์มหาภารต เป็นต้น มีประสงค์จะนำเอาหลักธรรมและคติซึ่งมีอยู่ในลัทธิศาสนาของอินเดีย... ถ้าเป็นหนังสือเกี่ยวกับศาสนาโดยมากมักไม่อ่านกันแต่ก็ไม่แปลกอะไรอะไร ศาสนาเหมือนยารักษาใจ เมื่อยังไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์คับแค้นใจ ก็ใครเล่าจะคิดเห็นคุณค่าของยาว่าวิเศษสักเพียงไหน ต่อเมื่อเกิดไข้เจ็บป่วยขึ้นบางทีหวนได้คิดถึงยาก็ไม่ทันกัน โรคเสียแล้ว เลยใช้ยาดับทุกข์ชนิดรุนแรงเกินไปก็มีหรือบางทีเมื่อเจ็บถ้ากินยาที่หายแต่ผู้เจ็บยังไม่อยากกินนั่นเองถึงหวานเป็นลมขมเป็นยาแต่ส่วนมากมักสมัครกินหวานอยู่รำไป... ผู้แต่งกามนิตจึงผูกเรื่องเป็นทำนองนิยายแทรกหลักฐานและคติต่างๆ ที่มีความรู้เอาไว้ในเรื่องเท่ากับเอาน้ำตาลเคลือบยาไว้ให้ผู้กินไม่รู้ว่ากินยาแต่วิธีเคลือบน้ำตาลของผู้แต่งชนิดที่กินเพลิน

๑.๔.๒ วศิน อินทสระ^๔ ให้ทรรศนะเกี่ยวกับนิยายอิงหลักธรรมว่า นวนิยายอิงหลักธรรมและทรรศนะชีวิตนั้นก็มิได้มีลักษณะคล้ายยาซึ่งมีคุณภาพในการบำบัดโรค แต่แฝงไว้ด้วยความหวานเพียงเพื่อให้บุคคลผู้นั้นรับได้โดยสะดวกเท่านั้น นวนิยายจึงไม่ใช่ชีวิตจริงนวนิยายเป็นภาพสะท้อนของชีวิตจริง นักเขียนนวนิยายแม้จะมีความสามารถปานใดก็ไม่สามารถสะท้อนเท่าชีวิตจริงออกมาได้ทั้งหมด ชีวิตจริงมีความตื่นเต้น ชิมเสรำ ระทมขมขื่นและสลับซับซ้อนกว่าชีวิตในนวนิยายอิงนักดั่งนั้น การศึกษาชีวิตจาก นวนิยายชั้นดี จึงเป็นสิ่งที่มิมีคุณค่าแก่ชีวิตอย่างสิ้นเหลือ ทั้งนี้เพราะผู้อ่านจะได้ตัวอย่างชีวิตทั้งด้านดีและด้านร้ายจากตัวละครในนวนิยายนั่นเอง และมีโอกาสที่จะเลือกเก็บส่วนดีมาไว้ประดับตน พร้อม ๆ กันนั้นก็จะได้ถ่ายทอดส่วนร้ายจากตนเสียด้วยเป็นกำไรอย่างมาก

^๔ วศิน อินทสระ, ภาพจำลองชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สื่อการคำ, ๒๕๑๐), หน้า
คำนำ.

๑.๔.๓ วศิน อินทสระ^๕ ได้ปรารภในหนังสือเรื่อง ชีวิตนี้มีอะไร ? สรุปได้ว่า บุคคลย่อมรับรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ตามภูมิปัญญาของตนเหมือนเด็กย่อมรับประทานได้ตามขนาดปากและวัยของตน ฉะนั้น หนังสือจึงควรมีหลายประเภทหลายระดับ เพื่อให้เหมาะแก่ภูมิปัญญาและอัธยาศัยของผู้อ่าน ซึ่งมีอยู่หลายระดับเช่นกัน ในการเขียนนวนิยายนั้น ข้าพเจ้ามุ่งเอาหลักธรรมเครื่องจรรโลงใจเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ ตัวละครในเรื่องเป็นเพียงองค์ประกอบให้พรรณนะชีวิตเดินได้สะดวก และเป็นไปในลักษณะ “ทาสีรักษาเนื้อไม้” เท่านั้น

๑.๔.๔ รัญจวน อินทรกำแหง ให้พรรณนะเกี่ยวกับการศึกษานวนิยายว่า ชีวิตควรมีแผนผัง เพื่อเป็นการเตรียมกรุยทางสำหรับอนาคตที่สดใสซึ่งบทบาทที่สุดเท่าที่สมองสติปัญญาความสามารถจะเสกสรรได้ ฉะนั้น ทุกคนจึงพยายามศึกษาเท่าที่โอกาสและความสามารถจะอำนวยให้ บางคนศึกษาด้วยการทดลองด้วยตนเอง บางคนศึกษาด้วยการสังเกตจากชีวิตของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จากในบ้าน ที่ทำงาน ตามถนนหนทาง บนรถเมล์ในตลาด ฯลฯ เหล่านี้ คือสถานที่แสดงภาพชีวิตทั้งสิ้น แต่ผู้ที่สามารถมองทะลุภาพชีวิตเฉพาะภาพไปให้เห็นตัวจริงของชีวิตนั้น ก็ต้องเป็นผู้ที่มีสายตาศิพิเศษ โดยเฉพาะ เพราะมนุษย์เรายังฉลาดยิ่งรอบรู้เพียงใดก็ยังสามารถในการสร้างฉากลวงตาผู้อื่นได้สนิทยิ่งขึ้นเพียงนั้น แต่เพราะบางทีโอกาสไม่อำนวยให้ได้ศึกษาจากของจริง ฉะนั้นจึงมีบุคคลไม่น้อยที่หันมาลองศึกษาชีวิตจากหนังสือ ซึ่งผู้เขียนได้พูดเรื่องขึ้นจากชีวิตจริงของมนุษย์เพียงแต่ระบายสีสันให้ดูเจิดจ้า และมีชีวิตชีวามากขึ้น เพื่อเข้าใจและประทับใจแก่ผู้อ่านให้เห็นจริงจังกยิ่งขึ้น หนังสือประเภทนี้สื่ออย่างนี้เรียกว่า “นวนิยาย” นั่นเอง

เหตุไรชีวิตกับนวนิยายจึงคู่มีความใกล้เคียงกัน ๆ จริงอยู่ ผู้เขียนนวนิยายทุกคนจะบอกว่า ตัวละครในเรื่องก็เป็นตัวสมมติ ฉากในเรื่องก็เป็นฉากสมมติ ความเป็นไปแห่งเรื่องก็เป็นเรื่องสมมติทุกอย่างเป็นเรื่องของความสมมติทั้งสิ้น แต่เป็นความสมมติที่มีเค้าโครงใกล้เคียงความเป็นจริงในชีวิตจริงของมนุษย์ เพราะความสมมุติหรือจินตนาการของผู้เขียนนวนิยายนั้นย่อมเกิดจากประสบการณ์ สิ่งแวดล้อม ความรอบรู้และความเล็งเห็นในแก่นความจริงของชีวิต ในแต่ละแง่มุมของผู้เขียนแต่ละคน โดยเฉพาะ ซึ่งนวนิยายเรื่องใดจะใกล้เคียงความเป็นจริงของชีวิตมากน้อยเพียงใดจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะด้านของผู้เขียนนั้น

ในชีวิตจริง มนุษย์ได้พบการต่อสู้ขับเคี่ยวกันเองระหว่างมนุษย์ ความรักที่เอาแต่จะได้ในบางครั้งและความรักนี้พร้อมแต่จะให้อันบางครั้ง...ในชีวิตจริง มนุษย์หัวเราะว่าด้วยความลึ้มตัว

^๕ วศิน อินทสระ, *ชีวิตนี้มีอะไร ?*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๘), หน้า
คำนำ.

เมื่อสมหวังสมปรารถนา แล้วไม่ช้านานก็กลับร้องไห้คร่ำครวญด้วยความทุกข์ทรมานนี้เกิดจากความสูญเสีย ความพลาดหวังและความหมดหวังในชีวิต

ในนวนิยาย ตัวละครสมมติเหล่านั้นคงมีจิตใจ อารมณ์และความรู้สึกไม่ผิดไปจากมนุษย์จริง ฉะนั้น “ชีวิตกับนวนิยาย” ซึ่งมีโซ่สัมพันธ์อย่างที่จะตัดให้ขาดออกจากกันเสียไม่ได้ มันเป็นกระจกที่ส่องให้เห็นภาพสะท้อนซึ่งกันและกัน และเพราะท้องฟ้าแห่งชีวิตมนุษย์ มักจะมีคัลุ้มด้วยเมฆและพายุมากกว่าความใสกระจ่างด้วยแสงเดือน^๖

๑.๔.๕ อัลภา อัลภาขม์^๗ ได้ศึกษา เรื่อง “พุทธปรัชญาเรื่องกรรมในงานเขียนของ กฤษณา อโศกสิน” สรุปได้ว่า ในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน ได้นำเสนอพุทธปรัชญาเรื่องกรรมไว้อย่างชัดเจน ผู้แต่งมีความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ของมนุษย์ว่า มีผลสืบเนื่องมาจากกรรมที่กระทำไว้ในชาติปางก่อน กิเลสตัณหาเป็นบ่อเกิดแห่งกรรมและวิบากกรรมซึ่งหมุนเวียนไปเป็นวัฏสงสารดังปรากฏในนวนิยายเรื่องเรือนมนุษย์ และน้ำเซาะทราย เป็นต้น

๑.๔.๖ วัฒนา มูลเมืองแสน^๘ ศึกษาเรื่อง “นวนิยายอิงพุทธศาสนาของไทย วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย” สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนมหาสมุทรแห่งอัญมณีทางปัญญา นั้น วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเป็นสื่อในการประกาศเกียรติคุณของอัญมณีแห่งปัญญา และเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีค่าในการเผยแพร่พุทธธรรม และควรที่จะสรรเสริญพุทธศาสนิกชนผู้มีความเพียรพยายามงานสร้างวรรณกรรมในรูปแบบนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวงการวรรณกรรมที่เรียกว่าวรรณกรรมคำสอน (Didactic)

^๖ รัญจวน อินทรกำแหง, ภาพจากนวนิยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๑), หน้า ๓-๔, ๘-๙.

^๗ อัลภา อัลภาขม์, “พุทธปรัชญา เรื่อง กรรม ในนวนิยาย ของ กฤษณา อโศกสิน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า บทคัดย่อ.

^๘ วัฒนา มูลเมืองแสน, “การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายอิงพระพุทธศาสนาของไทย : วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

๑.๔.๗ ดวงทิพย์ โรจนกิจกิตติการ^๕ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี เรื่อง จอมจักรพรรดิอโศก ผลการวิจัยพบว่า ประวัติของจอมจักรพรรดิอโศก ตั้งแต่ทรงพระราชสมภพจนถึงเสด็จสวรรคตในระหว่างพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงประสบกับความสุข ความทุกข์ ความสมหวังและความผิดหวังที่สลับเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันเข้ามาในพระชนม์ชีพ จนเมื่อสิ้นปลายของพระชนม์ชีพจะต้องดำเนินชีวิตไปตามครรลองของพระพุทธศาสนาทรงได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อบริหารประเทศให้เจริญรุ่งเรืองตลอดจนแผ่ไพศาลไปยังนานาประเทศ รวมถึงประเทศไทยเราด้วย...ส่วนเนื้อหาของวรรณกรรมนั้น ก็จะนำเสนอทั้งแง่ ความสุข ความทุกข์ ความคับแค้นใจ ความพลัดพราก ความผิดหวัง เป็นต้น ของตัวละครแต่ละตัว อีกทั้งการแก้ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง โดยใช้หลักทศพิธราชธรรมแทนการประหัตประหารประชาชน ผู้มีความเห็นตรงกันข้ามกับพระองค์

๑.๔.๘ ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ^{๑๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี เรื่อง ลีลาวดี ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้จัดเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาประเภทหนึ่งที่มีแนวคิดในการประพันธ์แบบธรรมเนียม แนวคิดนี้มุ่งนำหลักปรัชญาคติชีวิตมาสอดแทรกลงในเนื้อเรื่องของวรรณกรรม เพื่อที่จะสอนผู้อ่านให้รู้จักศีลธรรม เป็นแนวทางของชีวิตและหากพิจารณาให้ดีแล้ว จะเห็นว่าเป็นเรื่องแต่งขึ้น มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ เช่น ไตรลักษณ์ เจริญธรรม

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในเอกสารวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยทางด้านเอกสาร (Documentary Research) มีขั้นตอนดังนี้

๑.๕.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๓๕ และรวมถึงตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๕.๒ ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาในเรื่องและตีความข้อมูลที่รวบรวมได้

๑.๕.๓ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

^๕ ดวงทิพย์ โรจนกิจกิตติการ, “ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเชิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๐} ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี เรื่อง ลีลาวดี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เน้นศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรม โดยแบ่งเป็นทั่วไปและวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเพื่อศึกษาคคุณค่าและวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาและศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวของ วสิน อินทสระ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรม โดยแบ่งเป็นทั่วไปและวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ได้ทราบคุณค่าและวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

๑.๗.๓ ได้องค์ความรู้จากการวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรม

บทที่ ๒

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมโดยแบ่งเป็นทั่วไป และวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความรู้พื้นฐานของวรรณกรรมทั่วไปและวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของวรรณกรรมทั้งสองก่อนจะทำความเข้าใจในวรรณกรรมเรื่องพระอานนตพุทธอนุชาต่อไป

๒.๑ ความหมายของวรรณกรรมประเภทต่างๆ

คำว่า วรรณกรรม มีปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลป์ พ.ศ. ๒๔๘๕ คำนี้ใกล้เคียงกับวรรณคดี เพราะแปลมาจากคำ Literature เช่นเดียวกัน แต่คำว่าวรรณกรรมนั้นหมายถึง สิ่งเขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด หรือเพื่อความมุ่งหมายใดเช่นคำอธิบายวิธีใช้กล้องถ่ายรูป การใช้เตารีดไฟฟ้า หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เสื้อเชิ้ต รวมทั้งใบปลิว หนังสือพิมพ์ นวนิยาย ก็ล้วนแต่เรียกว่า Literature ทั้งสิ้น^๑

วรรณกรรมที่แต่งดีได้รับการยกย่องจากคนทั่วไปจึงเรียกว่าวรรณคดี คุณสมบัติที่ทำให้วรรณกรรม และวรรณคดีต่างกันคือ วรรณศิลป์ หรือศิลปะแห่งการเรียบเรียง อนึ่ง ยังมีปัญหาที่นำฉงนของคนรุ่นใหม่อยู่เสมอว่า เหตุใดหนังสือที่แต่งในอดีตเท่านั้นถือว่าเป็นวรรณคดี ส่วนหนังสือที่แต่งในปัจจุบันเป็นได้แต่เพียงวรรณกรรม อันที่จริงไม่ว่าจะเป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรมก็ตาม เป็นเรื่องที่สมมติขึ้นมาทั้งนั้น เครื่องชี้ความแตกต่างระหว่างวรรณคดีกับวรรณกรรมมีอยู่ ๒ ประการคือ คุณภาพของหนังสือกับกาลเวลา^๒

^๑ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมไทยเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๓ - ๔.

^๒ กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๕.

นิยายหมายถึง เรื่องเล่า, เรื่องอ่านเล่นหรือเรื่องประโลมโลก แต่เดิมนั้นเป็นนิยายสมมติ และมักเป็นเรื่องของบุคคลชั้นสูงหรือท้าวพระยาภักษัตริย์เรียกกันว่า เรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เมื่อมีการแต่งนิยายในแนวใหม่ตามแบบตะวันตกจึงใช้ว่า นวนิยาย มีความหมายว่าเรื่องอ่านเล่นที่มีรูปแบบใหม่ เป็นเรื่องซึ่งสมมุติขึ้นหรือใช้จินตนาการโดยยึดหลักความสมจริงมากที่สุด

Gilbert Highet ให้คำจำกัดความคำว่า นวนิยายว่าหมายถึง เรื่องที่เขียนเป็นร้อยแก้ว ชนิดพรรณนาโวหาร อาจจะเป็นเรื่องสมมุติทั้งหมด หรือสมมุติบ้าง จริงบ้าง^๓

สายทิพย์ นุกุลกิจ อธิบายว่านวนิยายเชิงชีวประวัติ (Biographical Novel) ได้แก่นวนิยายที่กล่าวถึงเรื่องราวของตัวละครเอกซึ่งมักได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องราวในชีวิตจริงของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง^๔

ความหมายแห่งนวนิยายอิงชีวประวัติ หมายถึง นวนิยายที่กล่าวถึงเรื่องราวของตัวละครเอก ซึ่งมักได้เค้าโครงเรื่องมาจากเรื่องราวในชีวิตจริงของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างจากนวนิยายอิงศาสนา

๒.๒ ที่มาแห่งวรรณกรรม

ศาสนาเป็นแหล่งวัตถุดิบอีกแหล่งหนึ่งของนักเขียน จากแหล่งนี้นักเขียนได้วัตถุดิบ ๓ ประการ คือได้หลักธรรมะ ได้นิทาน และได้ชีวประวัติของพระศาสดา สาวก และผู้ที่เกี่ยวข้องบางคนด้วย

พระไตรปิฎกและคัมภีร์ไบเบิลเป็นตัวอย่างของวรรณคดีได้วัตถุดิบจากศาสนาทั้งสามประการ กล่าวคือ จากธรรมะ จากนิทาน จากพุทธประวัติ และประวัติของพระเยซูคริสต์

ในสมัยต่อจากที่มีการบันทึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์ไบเบิลเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว บทประพันธ์ทั้งสองก็กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบให้นักเขียนยุคหลังๆ อีกด้วย เช่น พุทธประวัติจากพระโอบุส อันเป็นอัตชีวประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้รวบรวมขึ้น ก็ได้วัตถุดิบมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก หรืองานประพันธ์ของ John Milton ชื่อ Paradise Lost ก็ได้วัตถุดิบจากคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

^๓ Gilbert Highet, **People Place and Books**, (New York: Oxford University Press, 1953), p. 203.

^๔ สายทิพย์ นุกุลกิจ, **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมน โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๐.

นวนิยายที่มีชื่อเสียงมากเรื่องหนึ่งของ Hermann Hesse นักเขียนเยอรมัน ชื่อ Siddhartha ก็ได้วัดดูคิบบส่วนหนึ่งจากพุทธศาสนา เช่นเดียวกับเรื่อง กามนิต ของนักเขียนชาวเดนมาร์ก ชื่อ Karl Adolph Gjellerup

บันเทิงคติไทยหลายเรื่องโดยเฉพาะบันเทิงคดีย่อยกรองที่เขียนตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิม มักได้วัดดูคิบบมาจากชาดกเรื่องต่างๆ ทั้งในนิบาตชาดก และปัญญาสาชดก เช่น เรื่องมหาชาติคำหลวง ซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธะเจ้าชาติสุดท้ายก่อนตรัสรู้ นั่นได้วัดดูคิบบส่วนหนึ่งมาจาก นิบาตชาดก

ส่วนบันเทิงคติที่ได้วัดดูคิบบมาจาก ปัญญาสาชดก ก็ได้แก่ เสือโคคำฉันท พระรณเมรี พระสุชน-มโนห์รา สมุทรมโฆษคำฉันท และสังข์ทอง เป็นต้น

จากตัวอย่างข้างบนนี้จะพบว่า นอกจากวรรณคดีทางพุทธศาสนาซึ่งได้วัดดูคิบบจากพุทธศาสนาอย่างเห็นได้ชัดแล้ว ยังมีวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ที่ได้วัดดูคิบบจากพุทธศาสนาอีกด้วย เช่น บันเทิงคดีย่อยกรอง และร้อยกรอง เมื่อปรากฏในลักษณะของบันเทิงคติ หลักธรรมมักคล้ายความเข้มข้น และมักแทรกตัวอยู่ในองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของงานประพันธ์ชิ้นนั้น จนบางทีถ้าไม่ตั้งใจสังเกต ผู้อ่านอาจมองข้ามหรือมองไม่เห็นหลักธรรมเลยก็ได้ สิ่งที่มีมองเห็นง่ายคือพฤติกรรมต่างๆ ของตัวละคร เช่น เรื่องการผจญภัย และเรื่องของการรักความแค้น ความอิจฉาริษยา พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทอง เป็นตัวอย่างหนึ่งของงานประพันธ์ในลักษณะนี้ คือแม้นำวัดดูคิบบมาจากชาดก แต่ความประทับใจของผู้อ่านโดยทั่วไปอยู่ที่พฤติกรรมต่างๆ ของตัวละครมากกว่าอยู่ที่หลักพุทธธรรม

ในการนำวัดดูคิบบจากพุทธศาสนามาปรุงแต่งขึ้นเป็นงานประพันธ์ใหม่นั้น ผู้เขียนอาจนำหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง หรือหลายข้อมาเป็นแนวเรื่องหรือเนื้อเรื่อง เช่น พระโอวาทธรรม บรรยาย พระนิพนธ์ในสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ซึ่งมีพุทธธรรมข้อต่างๆ เป็นเนื้อเรื่อง บางทีผู้ประพันธ์อาจนำพลอตเรื่องใหญ่มาจากชาดก เช่น มหาเวสสันดรชาดก(คำเทศน์)จากนิบาตชาดก หรือนำชีวประวัติของพระสาวกในพระสูตรมาสร้างเป็นตัวละคร เช่น พระอานนท์ ในเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา ของวสิน อินทสระ เป็นต้น

จึงอาจสรุปได้ว่า จากศาสนานักเขียนอาจได้วัตถุสิบ ๓ ประเภท คือ

๑. หลักธรรม
๒. ชาดกและนิทาน
๓. ชีวประวัติของพระศาสดา สาวก และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ^๕

วรรณคดีศาสนา จึงหมายถึง สิ่งซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับศาสนาในประเทศไทยก็จะมี ศาสนาพุทธอย่างเดียว วรรณคดีพระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างยิ่งต่อสังคมไทย

๒.๓. องค์ประกอบของวรรณกรรม

มีองค์ประกอบ คือ โครงเรื่อง กลวิธีการประพันธ์ ฉาก ตัวละคร บทสนทนา และการเสนอแนวคิด การวิจัยองค์ประกอบของนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นในการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

๑. โครงเรื่อง
๒. กลวิธีการประพันธ์
 ๑. ฉากของเรื่อง
 ๔. ตัวละคร
 ๕. บทสนทนา
 ๖. การเสนอแนวคิดของผู้ประพันธ์

๒.๔ การจัดประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา

สำหรับประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานี้ทำให้เห็นต่างจากแนวคิดทั่วไป กล่าวคือผู้วิจัยกำหนดประเด็นไว้ ๒ ประเภท คือ ๑) ประเภทเรื่องที่แต่งตามลำดับเวลา ๒) ประเภทเรื่องที่แต่งตามเนื้อหา

^๕ วิชา กงคะนัน, วรรณคดีศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๗๖ – ๗๗.

๒.๔.๑ ประเภทเรื่องที่แต่งตามลำดับเวลา

นวนิยายอิงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย มีการแต่งขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ปรากฏนั้นมีผู้รู้ได้แสดงแนวคิดไว้หลายแง่มุมดังนี้

๑) วรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา

สนิท ตั้งทวี ได้เขียนไว้โดยสรุปว่า วรรณกรรมศาสนาของไทยนั้นมีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยเมื่อครั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดให้จารึกบนแผ่นศิลาซึ่งเรียกกันว่า “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ข้อความจารึกดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งมีเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศาสนธรรม ศาสนประวัติ ศาสนพิธี และศาสนวัตถุแทรกอยู่ ต่อจากนั้นวรรณกรรมศาสนาก็มีติดต่อกันมาทุกระยะตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมไทยแทบทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมานี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น และเจริญสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพราะไทยมีการติดต่อกับต่างชาติ มีพวกมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ไทยจึงต้องแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความศรัทธา และใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยให้ตั้งมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาต่อไป จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าเผาเมืองมีผลทำให้ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของไทยรวมทั้งพระไตรปิฎกได้ถูกทำลายไปเกือบหมด ครั้งนั้นวรรณกรรมศาสนาได้พลอยเสื่อมสูญไปมาก และได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย

ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณกรรมศาสนาได้เริ่มเจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระสมุดพุทธศาสนาเพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในระยะต่อมาซึ่งอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการฟื้นฟูวรรณกรรมทางศาสนาขึ้นอีกครั้ง โดยมีการจัดประกวดวรรณกรรมประเภทนี้ขึ้น นอกเหนือจากนี้ราชบัณฑิตยสถานก็ได้จัดประกวดหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ จนถึงปัจจุบัน

๒) ลักษณะของวรรณกรรมอิงพระพุทธศาสนา แยกออกได้เป็น ๒ ระยะ คือ

๒.๑) ระยะก่อนรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปลายรัชกาลที่ ๓ หรือต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. เนื้อเรื่อง ส่วนมากได้มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและชาดกต่างๆ
๒. จุดมุ่งหมาย เพื่อใช้สำหรับสั่งสอนประชาชนให้เกิดมีใจเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี

๓. แนวคิด วรรณกรรมศาสนาในระยะดังกล่าวนี้ มักเน้นในเรื่องพระพุทธปรัชญาคือความเป็นอนิจจังอันเป็นส่วนหนึ่งของหลักแห่ง “ไตรลักษณ์” ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเน้นในเรื่องการทำบุญทำกุศล เพื่อให้ได้ไปเกิดในชาติภพที่ดีกว่า มีความเชื่อในความสุกที่แท้จริงคือความสุขทางธรรม

๔. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง นิยมใช้รูปแบบการแต่งด้วยร้อยกรองเป็นส่วนมากและมีภาษาบาลี-สันสกฤตแทรกอยู่ด้วย ส่วนการดำเนินเรื่องนั้น มักนิยมการพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและเกิดอารมณ์สะเทือนใจ โดยใช้บทบาทของตัวละครเป็นอุทาหรณ์

๒.๒) ระยะหลังรับอิทธิพลวรรณกรรมตะวันตก

วรรณกรรมศาสนาในระยะนี้ ได้แก่ วรรณกรรมไทยที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ หรือต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. เนื้อเรื่อง มักเน้นธรรมะในชีวิตประจำวัน อาจเป็นเรื่องสมมุติเพื่อสร้างเหตุการณ์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ นำเหตุการณ์ของสังคมเข้ามาประกอบเพื่อดำเนินเรื่องไปสู่ธรรมะ เนื้อเรื่องกระจายไปสู่คนหลายอาชีพมากขึ้น เช่น ธรรมะในการเป็นครู ธรรมะในการเป็นนักปกครอง ปรัชญาของคนยาก เป็นต้น

๒. จุดมุ่งหมาย เพื่อใช้เป็นเครื่องปลอบประโลมใจคนที่กำลังอยู่ในภาวะของสังคมอันมีแต่ความสับสนวุ่นวายเช่นทุกวันนี้ ใช้เป็นข้อสั่งสอนและเสียดสีเยาะเย้ยถากถางบุคคลที่กำลังกระทำผิดศีลธรรม และสร้างความเดือนร้อนให้แก่สังคม ใช้สำหรับยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้น และใช้เป็นสิ่งเตือนใจในการประกอบกิจการงานทั่วไป

๓. แนวคิด มักเสนอแนวคิดอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องค่านิยมของสังคม พรหมลิขิตศาสนา บาปบุญมีจริงหรือไม่ แก่นแท้ของศาสนาคืออะไร และแสดงความคิดความเชื่ออย่างมีเหตุผลมากขึ้น

๔. รูปแบบและการดำเนินเรื่อง รูปแบบในการแต่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในส่วนที่เป็นร้อยแก้วนั้น ได้แก่ นวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี บันเทิงคดี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและปรัชญาในพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังมีข้อเขียนสั้นๆ เพื่อแสดงแง่คิดทางปัญญา การดำเนินเรื่องมุ่งไปที่ใจความมากกว่าศิลปะในการใช้คำ ในส่วนที่แต่งเป็นร้อยกรองนั้น เป็นร้อยกรองสั้นๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของกลอนและโคลงเป็นส่วนมาก แต่ไม่นิยมยกคาถาบาลีแทรกไว้ในเรื่องเช่นแต่ก่อน^๖

๓) ลักษณะของวรรณคดีพระพุทธศาสนา ลักษณะของวรรณคดีพระพุทธศาสนา อาจจะเป็นการเสนอประวัติของพระพุทธเจ้าในแบบแผนคำประพันธ์ต่างๆ

๓.๑) วรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท

วรรณคดีประเภทนี้ได้แก่เรื่องซึ่งแปลจากภาษาบาลีอันมีอยู่ในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาต่างๆ ตลอดจนฉบับที่ไทยแต่งขึ้นในประเทศ วรรณคดีประเภทนี้มีเป็นอันมาก ที่ควรเอ่ยถึง คือ

๑. วรรณคดีประเภทพุทธประวัติ มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น ปฐมโพธิกา

๒. วรรณคดีประเภทชาดก เช่น นิบาตชาดก พาหิรชาดก

๓. วรรณคดีพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงสิ่งซึ่งชื่นชมเนื่องด้วยพุทธประวัติ เช่น

สิ่งหิงคนิทาน รัตนพิมพวงศ์ จามเทวีวงศ์ ไตรภูมิกตา ไตรภูมิโลกวินิจัน

๓.๒) วรรณคดีพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น ชาดกมาลา ของอารยะสุรลลิตวิเส^๗

สรุปได้ว่า นวนิยายพระพุทธศาสนาประเภทเรื่องที่ตั้งตามลำดับเวลาและนวนิยายประเภทนี้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จึงมักปรากฏในรูปของการแสดงปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่างๆ และทางสื่อมวลชนแล้วจึงรวบรวมพิมพ์เป็นเล่มในเวลาต่อมา นอกเหนือจากวรรณกรรมอิง

^๖ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๕๑ - ๒๖๓.

^๗ ปัญญา บริสุทธิ์, วิเคราะห์วรรณคดีไทย โดยประเภท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บ.เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลส์ พับลิเคชัน, จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

พระพุทธศาสนาที่มีผู้เรียบเรียงและคิดค้นเขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่เป็นรูปเล่ม นอกจากนี้ ยังแบ่งประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ก่อนและหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก

๒.๔.๒ ประเภทเรื่องที่แต่งตามเนื้อหา

การจัดประเภทนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ถ้าศึกษาถึงการแบ่งประเภทของเรื่องที่แต่งตามเนื้อหา จากที่มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับนวนิยายของไทย ดังนี้

เถกิง พันธุ์เถกิงอมร จำแนกนวนิยายไว้ตามเนื้อหาแบ่งออกได้เป็น ๑๑ ประเภท ซึ่งนวนิยายอิงพระพุทธศาสนามีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรืออาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นโครงเรื่องนั้นก็จัดเป็นหนึ่งในนวนิยายที่เถกิง พันธุ์เถกิงอมรจำแนกไว้^๔

นวนิยายอิงพระพุทธศาสนามีลักษณะเด่นในการแต่งเรื่องที่ได้ไปตามเนื้อหาที่ผู้แต่งต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาอย่างแท้จริง หากกล่าวถึงเนื้อหาแล้วประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญคือ แก่นเรื่อง (Theme) โครงเรื่อง (Plot) เนื้อเรื่อง (Story) ตัวละคร (Character) ฉาก (Setting) บทสนทนา (Dialogue) ดังนั้นหากจัดประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาตามองค์ประกอบของเนื้อหาแล้ว มีเนื้อหามุ่งเสนอสาระทางจริยธรรมแก่สังคมมีทั้งแบบเทศนาโวหารและพรรณนาโวหาร บทสนทนา

เนื้อเรื่อง เป็นการบรรยายเหตุการณ์ที่เรียบเรียงไปตามลำดับเวลา ทำให้รู้ว่าอะไรเกิดขึ้น และอะไรจะเกิดขึ้นต่อไป ยूरฉัตร บุญสนธิ อธิบายสรุปได้ว่า เนื้อเรื่องคือ การบรรยายว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อไปตามลำดับ ทำหน้าที่เสมือนเป็นกระดูกสันหลัง (It runs like backbone) สอดร้อยเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นไปตลอดทั้งเรื่อง ถ้อยคำที่อธิบายเนื้อเรื่องอาจจะแทรกเรื่องของ ฉาก เวลา ตัวละครหรือสิ่งที่ผู้เขียนตั้งใจจะบอกกับผู้อ่านในเรื่องอื่นๆ เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นตามลำดับที่ผู้เขียนต้องการ และ E.M. Forster อธิบายพอสรุปได้ว่า เนื้อเรื่องคือการบรรยายว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อไปตามลำดับ ตามปกติถ้าจะตั้งคำถามใครสักคนหนึ่งที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีโดยตรงว่านวนิยายทำหน้าที่อะไร คำตอบที่ได้รับเป็นคำตอบพื้นๆ ทั่วไปก็คือ นวนิยายทำหน้าที่เล่า

^๔ เถกิง พันธุ์เถกิงอมร, นวนิยายและเรื่องสั้น การศึกษาเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์, (สงขล : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา), หน้า ๖๖.

เรื่องราว บอกให้รู้ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นในตอนต่อไป เป็นการดำเนินเรื่องเรื่อยไปตามลำดับเวลา
ตอบสนองผู้ที่อยากจะรู้ว่า เหตุการณ์ในตอนต่อไปจะเป็นอย่างไร สิ่งนี้คือเนื้อเรื่อง^๕

สรุปได้ว่า นวนิยายอิงพระพุทธรศาสนาประเภทเรื่องที่แต่งตามเนื้อหาโดยผู้แต่งต้องการ
ให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาอย่างแท้จริงซึ่งในเนื้อหามุ่งเสนอสาระทางคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคมโดย
อาศัยหลักธรรมในศาสนาเป็น โครงเรื่องและจะมีทั้งเป็นเรื่องราวจริงทางศาสนาและเรื่องราวที่แต่ง
อิงศาสนา

๒.๕ ความหมายแห่งธรรมเนียมชีวิตประวัติในพุทธกาลเรื่องพระอานนท์พระอนุชา

ความหมายของนวนิยายอิงศาสนา (Moral Novel) หมายถึง นวนิยายที่มุ่งเสนอสาระ
ทางจริยธรรมแก่สังคมแต่ก็ไม่ได้เขียนเป็นแบบเทศนาโวหาร และกลับผูกเรื่องเป็นนวนิยายมีตัว
ละครเพื่อให้ผู้อ่านจับประเด็นสำคัญของเรื่องเอาเอง หรือผู้เขียนพยายามเสนอแนวคิด คติธรรม
จริยธรรม โดยผ่านพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องสู่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านสนุกสนาน ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย
โครงเรื่องส่วนใหญ่จะนำมาจากเรื่องราวที่มีอยู่ในศาสนา และผู้เขียนนำมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม
ให้ตัวละครเหล่านี้มีบทบาทน่าสนใจยิ่งขึ้น เช่นเรื่องกามนิต-วาสิฏฐีของเสฐียร โกเศศ และนาถ
ประทีป กองทัพนธรรมของสุชีพ ปัญญานุภาพ ลีลาวดีของธรรมโฆษ ชุคคณแห่งกรรมของ ท.เลียง
พิบูลย์ ชุคคณของเพชร เยื่อไม้ ตลอดจนเรื่องจอมจักรพรรดิอโศก และพระอานนท์พุทธอนุชา
ของวศิน อินทสระ

ความหมายแห่งธรรมเนียมชีวิตประวัติในพุทธกาลเรื่องพระอานนท์พระอนุชา คือ
นิยายอิงชีวิตประวัติพระสาวกขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งกล่าวถึงสถานะและการเข้ามา
บวชในพระพุทธรศาสนาจนเป็นพุทธอุปัฏฐาก เป็นการเล่าประวัติพระอานนท์หลังจาก ได้รับแต่งตั้ง
เป็นพระอุปัฏฐากจนถึงนิพพาน โดยมีหลักธรรมแทรกในเนื้อหาทั้งที่เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิต
ตามหลักคำสอนในพระพุทธรศาสนา

ดังนั้น ธรรมเนียมอิงหลักธรรมทางพระพุทธรศาสนาเรื่องพระอานนท์พระอนุชา จึง
เป็นนวนิยายอิงพระพุทธรศาสนาที่แต่งในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี ที่มีเนื้อหา

^๕ ชุรฉัตร บุญสนิท, วรรณวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

ทั้งหมด ๓๓ ตอน ซึ่งผู้ประพันธ์ได้พรรณนาโทษของกิเลสและคุณธรรมสลับกันทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความเพลิดเพลินและข้อคิดความจริงของชีวิต มีเนื้อหาทั้ง ๓๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ในที่ประชุมสงฆ์ ณ เขตวันมหาวิหาร

ตอนที่ ๒ ณ สันฐานการแห่งนครกบิลพัสดุ์

ตอนที่ ๓ พุทธบัญญัติผู้เป็นบัณฑิต

ตอนที่ ๔ มหามิตร

ตอนที่ ๕ กับพระนางมหาปชาบดี

ตอนที่ ๖ ความรัก – ความร้าย

ตอนที่ ๗ กับโกกิลากิษุณี

ตอนที่ ๘ โกกิล่าผู้ประหารกิเลส

ตอนที่ ๙ พันธะกับพระราชา

ตอนที่ ๑๐ ป่าประคูลาย

ตอนที่ ๑๑ บนกองกระดูกแห่งคันทานุสัย

ตอนที่ ๑๒ สุกตตะผู้สร้างอารามเขตวัน

ตอนที่ ๑๓ เบญจกัลยาณีนามวิสาขา

ตอนที่ ๑๔ มหาอุบาสิกานามวิสาขา

ตอนที่ ๑๕ พุทธานุภาพ

ตอนที่ ๑๖ นางบุญและนางบาป

ตอนที่ ๑๗ นางบาปและนางบุญ

ตอนที่ ๑๘ ปฏิกริยาแห่งธรรมโมชปัญญา

ตอนที่ ๑๙ น้ำใจและจริยา

ตอนที่ ๒๐ ปุพพูปการของพระพุทธรักษา

ตอนที่ ๒๑ ความอัศจรรย์แห่งธรรมวินัย

ตอนที่ ๒๒ ปัจฉิมทัศนาศนา ณ เวสาลี

ตอนที่ ๒๓ คราเมื่อทรงปลงพระชนมายุสังขาร

ตอนที่ ๒๔ พระอานนท์ร้องไห้

ตอนที่ ๒๕ ป้างิมสาวกอรหันต์และพวงดอกไม้มาร

ตอนที่ ๒๖ อุปกาชีวิตกับพวงดอกไม้มาร

ตอนที่ ๒๗ อุปกาชีวิตกับพระอนันตชิน

ตอนที่ ๒๘ เมื่อสาวโนทยานขาวด้วยมหาวิโยค

ตอนที่ ๒๙ หนึ่งวันก่อนวันประชุมสังคายนา

ตอนที่ ๓๐ พรหมทัณฑ์ และ ณ ชาติสระบนเส้นทางจาริก

ตอนที่ ๓๑ จตุรงคพลและวิมลมาน

ตอนที่ ๓๒ หนีงงามกับบิดา

ตอนที่ ๓๓ ไม่มีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ

บทที่ ๓

ศึกษาคุณค่าและวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

บทนี้ผู้วิจัยให้ศึกษาถึงคุณค่าและวิธีการประพันธ์วรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา ดังผลการศึกษาในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๑ องค์ประกอบของนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

นวนิยายอิงพระพุทธศาสนาองค์ประกอบเหมือนกับนวนิยายทั่วไปกล่าวคือ โครงเรื่อง กลวิธีการประพันธ์ ฉาก ตัวละคร บทสนทนา และการเสนอแนวคิด การวิจัยองค์ประกอบของนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นในการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

๑. โครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา
๒. กลวิธีการประพันธ์
๓. ฉากของเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา
๔. ตัวละคร
๕. บทสนทนา
๖. การเสนอแนวคิดของผู้ประพันธ์

๓.๑.๑ โครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา

สมพร มั่นตะสูตร กล่าวว่าโครงเรื่องคือ แนวทางที่นักเขียนวางไว้สำหรับเป็นแนวในการเขียนเรื่อง มีลักษณะเหมือนแผนที่หรือลายแทงที่ให้รายละเอียดจุดสำคัญพอเป็นที่เข้าใจ อาจจะบอกเพียงว่าตัวละครมีใครบ้าง ลักษณะของตัวละครคิดและพูดอย่างไร โครงเรื่องที่ดีต้องมีพฤติกรรมและความขัดแย้ง^๑

^๑ สมพร มั่นตะสูตร, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓๘.

ยุรฉัตร บุญสนิท กล่าวว่าโครงเรื่องคือ การบรรยายสิ่งที่จะเกิดขึ้นแต่เน้นเหตุผลที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น มักใช้ความขัดแย้งเป็นตัวดำเนินเรื่อง^๒

เจือ สตะเวทิน กล่าวว่าโครงเรื่องคือ เหตุการณ์ชุดหนึ่งรวมกันเข้าก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ ก) การเปิดเรื่อง ข) การดำเนินเรื่อง ค) การปิดเรื่อง^๓

การศึกษาโครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการวิจัยไว้ ๔ ประการคือ

๓.๑.๑.๑ การเปิดเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

การเปิดเรื่อง (Exposition) สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า หมายถึง จุดเริ่มต้นของเรื่องที่น่าจะมีความสำคัญมาก เพราะหากผู้เขียนไม่สามารถเปิดเรื่องให้น่าสนใจแล้ว ผู้อ่านก็จะไม่อ่านเรื่องต่อไปซึ่งนับเป็นความล้มเหลวของการเขียน การเปิดเรื่องทำได้หลายวิธีคือ (๑) สร้างนาฏการหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสนใจโดยเร็ว (๒) บรรยายหรือพรรณนาความต่างๆ (๓) ใช้บทสนทนา (๔) ใช้สุภาษิต บทกวี หรือข้อความคมคายชวนคิด (๕) ใช้คำโปรย^๔

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มีกลวิธีในการเปิดเรื่องคือ การบรรยายหรือพรรณนาฉากสะท้อนให้เห็นห้องที่สมณะสององค์ เดินผ่านอันเป็นการกล่าวถึงพระผู้มีพระภาคกับพระอุปัฏฐากที่ไม่ทำตามพระประสงค์ของพระพุทธองค์ ทำให้พระผู้มีพระภาคได้รับความลำบากด้วยการที่พระภิกษุผู้อุปัฏฐากไม่รู้พระทัยของพระองค์ต้องเปลี่ยนอยู่บ่อยๆ ดังความว่า

สมณะทั้งสองเดินคุ่มผ่านทุ่งกว้างเข้าสู่เขตป่าโปร่ง มีทางพอเดินได้สะดวก สมณะซึ่งเดินนำหน้ามีอินทรียี่ฟ่องไส มีสายตาทอดลงต่ำ ผิวขาวละเอียดอ่อน ลักษณะแสดงว่ามาจากวรรณะสูง อากัปภิกิริยาและท่าที่เยื้องย่างน่าทึ่งสนา นำมาซึ่งความเลื่อมใส ปีติปราโมชแก่ผู้พบเห็นยิ่งนัก ผ้าสีเหลืองหม่นที่คลุมกาย แม้จะทำขึ้นอย่างง่าย ๆ ไม่มีรูปทรงอะไร แต่ก็มองดูสะอาดเรียบร้อยดี

^๒ ยุรฉัตร บุญสนิท, *วรรณวิจารณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

^๓ เจือ สตะเวทิน, *วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๕.

^๔ สมพร มั่นตะสูตร, *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*, หน้า ๒๔๐.

ส่วนสมณะผู้เดินอยู่เบื้องหลัง แม้จะมีส่วนสูงไม่เท่าองค์หน้า แต่ก็มิรูปร่างอยู่ในขนาดเดียวกัน ท่านเดินได้ระยะพองาม ไม่ห่างนักและไม่ชิดจนเกินไป

ทั้งสองเดินมาถึงทางสองแพร่ง เมื่อสมณะผู้เดินหน้ามีอาการว่าจะเลี้ยวไปทางขวา สมณะผู้เดินหลังก็กล่าวขึ้นว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ต้องการจะไปทางซ้าย พระเจ้าข้า”

“อย่าเลย-นาคสมณะ ตถาคตต้องการไปทางขวา เรามีเรื่องสำคัญที่จะต้องไปโปรดสัตว์ทางนี้”

“ข้าพระองค์ต้องการจะไปทางซ้าย พระเจ้าข้า” พระนาคสมณะยืนยัน

“อย่าเลย-นาคสมณะ มากับตถาคตทางขวานี้เถิด” พระผู้มีพระภาคตรัส

พระพุทธองค์ทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่พระนาคสมณะก็หายอมไม่ ในที่สุดท่านก็วางบาตรของพระผู้มีพระภาคไว้ในทางสองแพร่ง แล้วเดินหลีกไปทางซ้ายตามความปรารถนาของท่าน พระจอมมุนีศากยบุตรต้องนำบาตรของพระองค์ไปเองและเสด็จไปโคดเดี่ยว

อีกครั้งหนึ่ง พระเมฆิยะเป็นพระอุปัฏฐากพระผู้มีพระภาค พระองค์เสด็จไปยังชันตุคาม เขตป่าจันทิมะ มีพระเมฆิยะตามเสด็จ เวลาเช้าพระเมฆิยะไปบิณฑบาตในชันตุคาม กลับจากบิณฑบาตแล้วท่านเดินผ่านสวนมะม่วงอันน่ารื่นรมย์แห่งหนึ่ง ปรารถนาจะไปบำเพ็ญสมณธรรมที่นั่น จึงกราบทูลขออนุญาตพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงห้ามถึง ๓ ครั้งว่า

“อย่าเพิ่งไปเลย-เมฆิยะ เวลานี้เราอยู่คนเดียว ขอให้ภิกษุอื่นมาแทนเสียก่อนแล้ว เธอจึงค่อยไป”

ความจริงพระพุทธองค์ทรงเห็นอุปนิสัยของพระเมฆิยะว่ายังไม่สมควรที่จะไป จึงไม่ทรงอนุญาต หาใช่เพราะทรงคำนึงถึงความลำบากไม่และไม่ใช่พระองค์จะไม่ทรงเห็นความจำเป็นในการบำเพ็ญสมณธรรมเกี่ยวกับเรื่องสมณธรรมนั้น พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้ภิกษุกระทำอยู่เสมอ

^๕ วคิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธธนูชา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐),

พระเมษิเยะไม่ยอมฟังคำที่วางติงของพระพุทธรองค์ ละทิ้งพระองค์ไว้แล้วไปสู่วสวนมะม่วงอันร่มรื่น บำเพ็ญสมณธรรมทำจิตให้สงบ แต่ก็หาสงบไม่ ถูกวิตกทั้งสามรบกวนจนไม่อาจให้จิตสงบได้เลย วิตกทั้งสามนั้นคือกามวิตก-ความตริกรื่องกาม พยาบาทวิตก-ความตริกในทางปองร้าย และวิหิงสาวิตก-ความตริกในทางเบียดเบียน ในที่สุดจึงกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธรองค์ทรงเตือนว่า

“เมษิเยะเอย จิตนี้เป็นสิ่งที่คืนรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามได้ยาก ผู้มีปัญญาจึงพยายามทำจิตนี้ให้หายคืนรนและทำจิตให้ตรงเหมือนช่างศรดัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น เมษิเยะเอย จิตนี้คอยแต่จะกลิ้งเกลือกออกไปคลุกเคล้ากับกามคุณ เหมือนปลา

ซึ่งเกิดในน้ำ ถูกนายพรานเบ็ดตกขึ้นจากน้ำแล้ว คอยแต่จะคืนลงไปใต้น้ำอยู่เสมอ ผู้มีปัญญาจึงพยายามยกจิตขึ้นจากอาลัยในกามคุณ ให้ละบัวงมารเสีย”

ภายใน ๒๐ ปีแรก จำเดิมแต่การตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค คือระหว่างพระชนมายุ ๓๕ ถึง ๕๕ พรรษา พระพุทธรองค์ไม่มีพระสาวกผู้อยู่อุปฐากประจำ บางคราวก็เป็นพระอุปัชฌายะ บางคราวพระนาคิยะ บางคราวพระราเช บางคราวพระนาคสมาละ และบางคราวพระเมษิเยะที่กล่าวแล้วบางคราวก็เป็นสามเณรจุนทะน้องชายพระสารีบุตร

พระผู้มีพระภาคได้รับความลำบากด้วยการที่ภิกษุผู้อุปฐากไม่รู้พระทัยของพระองค์ ต้องเปลี่ยนอยู่บ่อยๆ ถ้าจะมีผู้สงสัยว่า เหตุไฉนพระพุทธรเจ้าจึงต้องมีพระอุปฐากประจำด้วย ดูๆ จะมีเป็นการถ้อยศกัศกีถื้อฐานะอยู่หรือ? เรื่องนี้ถ้าพิจารณาด้วยดี จะเห็นความจำเป็นที่พระองค์จะต้องมีพระอุปฐากประจำ หรือผู้รับใช้ใกล้ชิด เพราะพระองค์ต้องทำหน้าที่ของพระพุทธรเจ้า ต้องมีการประชุมสงฆ์เป็นคราวๆ และต้องต้อนรับศฤห์สัถ์บรรพชิตมากหลายที่มาเฝ้า เพื่อถวายปัจจัยบ้าง เพื่อทูลถามปัญหาข้อข้องใจบ้าง ในบรรดาผู้มาเฝ้าเหล่านั้น ที่เป็นมาตุคามก็มีมาก จะเห็นว่าพระองค์ไม่ควรประทับอยู่แต่ลำพัง แต่ก็มีนานๆ ครั้งทีพระศาสดาทรงปลีกพระองค์ไม่ต้อนรับผู้ใด ทรงหลีกเร้นเพื่ออยู่แสวงหาความสุข ในปัจจุบัน ที่เรียกว่า “ทิวฐธรรมสุขวิหาร”^๕

การเปิดเรื่องเมื่อก้าวถึงผู้ปฏิญาณที่ต้องถูกเปลี่ยนนั้นจึงเป็นกลวิธีเปิดเรื่องที่จะกล่าวถึงพระอานนท์พุทธอนุชาแล้วเรื่องค่อยดำเนินไปเรื่อยๆ เป็นวิธีการที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้ในการเปิดเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านคิดเรื่องให้เข้าใจถึงความเป็นมาของพระอานนท์ทำหน้าที่ปฏิญาณ

๓.๑.๑.๒ การสร้างความขัดแย้งในโครงเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

การดำเนินเรื่องเพื่อนำไปสู่การสร้างความขัดแย้งในเรื่องนั้น สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า หมายถึงการเดินเรื่องต่อจากการเปิดเรื่อง เป็นช่วงที่ทำให้ผู้อ่านทราบความคลี่คลายของเรื่องว่าเป็นไปตามลำดับอย่างไรหรือไม่ ในช่วงดำเนินเรื่องนี้จะสามารถดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้ติดตามเรื่องไปตลอดเรื่องไปตลอดด้วยกลวิธีหลายประการ ที่สำคัญคือการสร้างความขัดแย้ง สร้างอุปสรรค และแสดงการดิ้นรนต่อสู้ของตัวละครและพฤติกรรมต่างๆ^๖ ดนยา วงศ์ธนะชัย อธิบายว่า การดำเนินเรื่อง หมายถึง เป็นช่วงของการสร้างและผูกปมปัญหาอันประกอบด้วย อุปสรรค ความขัดแย้ง (Conflict) การดิ้นรนต่อสู้ เมื่อความยุ่งยากซับซ้อนทวีขึ้นเรื่อยๆ จนที่สุดก็มาถึงจุดสุดยอดของเรื่อง (Climax) ซึ่งเป็นจุดที่ตึงเครียดที่สุดของเรื่องจากนั้นเรื่องจะค่อยๆ คลี่คลายลงและที่สุดก็มาถึงตอนจบเรื่อง^๗

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ใช้กลวิธีในการสร้างความขัดแย้ง คือ ใช้วิธีเล่าเรื่องตามลำดับตั้งแต่พระอุปัฏฐากทั้ง ๒ รูป คือ พระนาคสมาละและพระเมฆิยะ ไปจนถึงตอนปิดเรื่องตลอดทั้งจะพบปมขัดแย้งอยู่หลายตอน ดังตัวอย่างตอน ณ สันฐานการแห่งนครกบิลพัสดุ์ ที่สากยราชมีการประชุมกันเพื่อนทูลเชิญพระพุทธเจ้าให้เสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีความเห็นแย้งกัน ดังตัวอย่างว่า

“ข้าแต่สากยราชทั้งหลาย ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า เราไม่ควรทูลเชิญเสด็จ ข้าพเจ้ามีเหตุผลว่า เมื่อตอนเสด็จออกบวช พระสิทธัตถะก็มีได้ทูลใครแม้แต่สมเด็จพระราชาบิดาเอง อีกประการหนึ่ง กบิลพัสดุ์เป็นนครของพระองค์ เรื่องอะไรเราจะต้องเชิญเจ้าของบ้านให้เข้าบ้าน เมื่อพระสิทธัตถะโอ้อวดว่าเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จะไม่กลับบ้านของตัวเองก็แล้ว

^๖ สมพร มั่นตะสูตร, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า ๒๔๕.

^๗ ดนยา วงศ์ธนะชัย, วรรณกรรมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

ไป เมื่อพระองค์ไม่คิดถึงพระชนกหรือพระประยูรญาติทั้งหลาย เราจะคิดถึงพระองค์ทำไม ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าต้องถึงกับทูลเชิญเสด็จก็เป็นเรื่องมากเกินไป”

ราชกุมารตรัสจบแล้วก็นั่งลง

ทันใดนั้น พระราชกุมารอีกองค์หนึ่งลุกขึ้นกล่าวว่า

“ข้าแต่ท่านผู้ใหญ่ในแผ่นดินและสากยวงศ์ทั้งหลาย ข้อที่เจ้าชายเทวทัตกล่าวมานั้นไม่ชอบด้วยเหตุผล ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เจ้าชายสิทธัตถะแม้จะเป็นยุพราชมีพระชนมายุยังเยาว์ก็จริง แต่พระองค์บัดนี้เป็นนักพรตและมีขันนักรตธรรมดา ยังเป็นถึงพระพุทธเจ้าอีกด้วย แม้แต่นักพรตธรรมดา เราผู้ถือตัวว่าเป็นกษัตริย์ยังต้องให้เกียรติถวายความเคารพ เมื่อเป็นเช่นนี้เหตุไฉนเราจะให้เกียรติแก่พระสิทธัตถะ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าและพระญาติของเราไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ตำแหน่งอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นตำแหน่งที่สูงส่งมาก พระมหากษัตริย์ก็ต้องถวายพระเกียรติ ทำไมคนขนาดเราจะถวายพระเกียรติไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะส่งทูตไปเชิญเสด็จพระองค์เข้าสู่กบิลพัสดุ์” พระราชกุมารนั่งลง

“การที่เจ้าชายอนันตเสนาอนัน” เจ้าชายเทวทัตค้าน “โดยอ้างตำแหน่งพระพุทธเจ้าขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็ความเป็นพระพุทธเจ้านั้น ใครๆ ก็อาจเป็นได้ ถ้ากล้าโกหกชาวโลกกว่าตัวเป็นผู้พูดเอาเอง ใครๆ ก็พูดได้”

“เทวทัต” เจ้าสากยะสูงอายุผู้หนึ่งลุกขึ้นพูด “ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะหลงโลกกว่าเป็นพระพุทธเจ้า อย่างที่เธอเข้าใจ เราก็ยังจำเป็นที่จะต้องเชิญเสด็จยิ่งขึ้น เพื่อจะได้รู้ให้แน่นอนว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าจริง หรือพระพุทธเจ้าปลอม”

คณฐาคารเงียบกริบ ไม่มีใครพูดขึ้นอีกเลย พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสขึ้นว่า

“ท่านทั้งหลาย ถ้าเราเถียงกันแบบนี้สักกี่วันก็ไม่อาจตกลงกันได้ ต่างคนต่างก็มีเหตุผลนำฟังด้วยกันทั้งสิ้น ข้าพเจ้าอยากจะให้เรื่องจบลงโดยการฟังเสียงข้างมาก เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอถามที่ประชุมว่า ผู้ใดเห็นว่าสมควรเชิญเสด็จลูกของเรามาสู่เมือง ขอให้ยกพระหัตถ์ขึ้น”^๘

^๘ วคิน อินทสระ, พระอานนตพุทธชนุชา, หน้า ๘ - ๙.

การสร้างปมขัดแย้งผู้ประพันธ์ได้ยกประเด็นที่เป็นปมขัดแย้งของตัวละครดังตอน
มหามิตร ที่ผู้ประพันธ์นำเหตุการณ์ตอนหนึ่งที่พระเจ้าเทวทัตร่วมกับพระเจ้าอชาตศัตรูวางแผน
สังหารพระพุทธองค์ ดังความว่า

วันนั้นเวลาเช้าพระพุทธองค์มีพระอนันท์เป็นปัจฉาสมณะ เข้าสู่นครราชคฤห์
เพื่อบิณฑบาต ในขณะที่พระองค์กำลังรับประทานอาหารจากสตรีผู้นั่งอยู่นั้น เสียงแปรันๆ
ของนาปากิริดังขึ้น ประชาชนที่คอยตักถวายอาหารแก่พระผู้มีพระภาคแตกกระจายวิ่ง
เอาตัวรอด ทิ้งภาชนะอาหารเกลื่อนกลาด พระพุทธองค์เหลือลมมาทางซึ่งข้างใหญ่
กำลังวิ่งมาด้วยอาการสงบ พระอนันท์ พุทธอนุชา เดินล้ำมายืนเบื้องหน้าของพระผู้มี
พระภาคด้วยคิดจะป้องกันชีวิตของพระศาสดาด้วยชีวิตของท่านเอง^๕

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้กล่าวถึงประเด็นที่เป็นปมขัดแย้งเพื่อให้เรื่องเกิดรสชาติใน
เรื่อง ดังตอน เบญจกัลยาณีนามวิสาขา ที่นางวิสาขาได้กล่าวกระทบกับเศรษฐีพ่อสามี ดังความว่า

วันหนึ่งเวลาเช้า พระภิกษุรูปหนึ่งออกบิณฑบาตผ่านมาทางเรือนของมิการเศรษฐี
เวลานั้นนางวิสาขากำลังปฏิบัติบิดาแห่งสามีซึ่งบริโภคอาหารอยู่ เมื่อพระมายืนอยู่ที่
ประตูเรือนตามอริยัตนคติ แบบอย่างของพระอริยะ เศรษฐีมองเห็นแล้ว แต่ทำเฉยเสีย
และหันหน้าเข้าฝาบริโภคอย่างไม่สนใจ นางวิสาขาหาอุบายให้พ่อตัวมองไปทาง
ประตูเรือนด้วยวิธีต่างๆ โดยวาจา เช่นว่า

“ท่านบิดา-คุณที่ชุ่มประคูนั่นซิ เถววัลย์มันเลื้อยรุงรังเหลือเกินแล้ว ยังไม่มีเวลาให้
คนใช้ทำให้เรียบร้อยเลย”

“ช่างมันเถิด ไว้อย่างนั้นก็สวยดี” เศรษฐีพูด โดยมีได้มองหน้านางวิสาขา และมีได้
เหลียวไปดูที่ชุ่มประคูละเลย

“ท่านบิดา-คุณกตัวนั่นซิ สีมันสวยเหลือเกิน เกาะอยู่ริมรั้วใกล้ชุ่มประคูนั่นแน่”

“เออ-พ่อเห็นแล้ว เห็นมันมาจับอยู่เสมอจนพ่อเบื่อที่จะดูมัน” เศรษฐียังคงก้มหน้า
บริโภคต่อไป

เมื่อนางเห็นว่าหมดหนทางที่จะให้บิดาของสามีเห็นพระภิกษุอย่างถนัดได้ จึง

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

กล่าวขึ้นว่า

“นิมนต์โปรดข้างหน้าเถิดพระคุณเจ้า ท่านมีภาระกำลังบริโภคของเก่า”

เพียงเท่านั้นเอง เรื่องได้ลุกลามไปอย่างใหญ่หลวง เศรษฐีหยุดรับประทานอาหารทันที ตวาดนางวิสาขาด้วยอารมณ์โกรธ

“วิสาขา เธออดได้อย่างไร จึงบังอาจพูดว่าเรากินของเก่าไม่สะอาด มีเรื่องหลายเรื่องที่เราเห็นเธอและบิดาของเธอทำไม่สมควร ต่อแต่นี้ไปเธออย่าได้อาศัยอยู่ในบ้านของเราอีกเลย ขอให้เตรียมตัวกลับไปบ้านของเธอได้” เศรษฐีพูดเท่านั้นแล้วก็ลุกขึ้น ให้นำคนไปตามพราหมณ์พี่เลี้ยงของนางมาแล้วบอกให้พราหมณ์นำนางวิสาขากลับไป

พราหมณ์ทราบความแล้วเดือดร้อนใจเป็นนักหนา รีบเข้าพบนางวิสาขาและถามด้วยจิตกังวลว่า

“แม่เจ้า-มีเรื่องอะไรรุนแรงนักหรือ ท่านมีภาระจึงให้ส่งแม่เจ้ากลับเมืองสาเกต?”

“ดูก่อนพราหมณ์” นางพูดอย่างเอือกเขินปราศจากความสะทกสะท้านใดๆ ทั้งสิ้น ถึงคราวกลับไปจะกลับอย่างผู้ไร้ญาติขาดที่พึ่งหาควรแก่ข้าพเจ้าไม่ เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าอยากให้เรื่องนี้ได้รับการพิจารณาเสียก่อน เมื่อเป็นที่แน่นอนว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ถูกหรือผิดก็ตาม ข้าพเจ้าก็จะขอลาไป และไปอย่างมีเกียรติอย่างคราวที่มา”^{๑๑}

จากการศึกษาวิธีการสร้างความขัดแย้งใน โครงเรื่องพระอนันตพุทธอนุชาพบว่า ผู้ประพันธ์ใช้ตัวละครแสดงพฤติกรรมให้เกิดปัญหาสร้างอุปสรรคให้เห็นว่ามีประเด็นที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการต่างๆ ที่จะปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าทั้งการเป็นพุทธอุปัฏฐากหรือการต้อนรับของกษัตริย์ ศากยะ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒ - ๑๐๓.

๓.๑.๑.๓ จุดวิกฤตของเรื่องหรือจุดสุดยอดของเรื่องพระอานนท์พุทธธนูชา

เรื่องพระอานนท์พุทธธนูชาที่ผู้ประพันธ์นำเสนอ นั้น จุดเด่นของเรื่องมีหลายตอน แต่ตอนที่ถือว่าเป็นวิกฤตจริงๆ หรือคือตอน ความรัก-ความร้าย ที่กล่าวถึง นางทาสีหลงรัก พระอานนท์ที่ท่านก็ไม่ยอมให้สภาพจิตเป็นไปตามที่นางอ้อนวอนแต่ท่านก็ได้แสดงให้เห็นว่า ท่านสามารถมองเห็นสภาพอารมณ์ของนางจึงถือโอกาสสอนธรรมะให้แก่นางเกี่ยวกับความรักว่า

“น้องหญิง ความรักเป็นเรื่องร้าย มิใช่เป็นเรื่องดี พระศาสดาตรัสว่า ความรักเป็นเหตุให้เกิดทุกข์โศก และทรมานใจ เธอชอบความทุกข์หรือ?”

“ข้าพเจ้าไม่ชอบความทุกข์เลยพระคุณเจ้า และความทุกข์นั้นใครๆ ก็ไม่ชอบ แต่ข้าพเจ้ามีความรัก โดยเฉพาะรักพระคุณเจ้า”

“จะเป็นไปได้อย่างไร น้องหญิง! ในเมื่อทำเหตุก็ต้องได้รับผล การที่จะให้ไม่รักแล้วมิให้ทุกข์ติดตามมานั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เป็นไปไม่ได้เลย”

“แต่ข้าพเจ้ามีความสุขเมื่อได้เห็นพระคุณเจ้า ได้สนทนากับพระคุณเจ้า ผู้เป็นที่รักอย่างยิ่งของข้าพเจ้า รักอย่างสุดหัวใจเลยทีเดียวนะ”

“ถ้าไม่ได้เห็นอาตมา ไม่ได้สนทนากับอาตมา น้องหญิงจะมีความสุขไหม?”^{๑๑}

อีกตอนหนึ่งที่ถือว่าเป็นจุดวิกฤตของเรื่องได้แก่ตอนพระอานนท์ร้องไห้ ดังความว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นประมุขดวงตะวัน” พระอานนท์ทูลด้วยเสียงสะอื้นน้อยๆ

“ข้าพระองค์มารำพึงว่า ตลอดเวลาที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ ข้าพระองค์เที่ยวติดตามประมุขฉายา ต่อไปนี้ข้าพระองค์จะพึงติดตามผู้ใดเล่า จะพึงตั้งน้ำใช้สวดยเพื่อผู้ใด จะพึงปิดกวาดเสนาสนะที่หลับที่นอนเพื่อผู้ใด อนึ่ง เวลานี้ข้าพระองค์ยังมีอาสวะอยู่ พระองค์มาด่วนปรินิพพานใครเล่าจะเป็นที่พึงของข้าพระองค์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ กำจัดกิเลสให้หมดสิ้นข้าพระองค์คงอยู่อย่างว่าเหวและเดียดคาย เมื่อคำนึงอย่างนี้แล้วก็สุดจะหักห้ามความโศกกำสรดได้”

“อานนท์ เธอเป็นผู้มีบารมีธรรมที่ได้สั่งสมมาแล้วมาก เธอเป็นผู้มีบุญที่ได้ทำไว้แล้วมาก อย่าเสียใจเลย ก็จันใดที่ควรทำแก่ตถาคต เธอได้ทำกิจนั้นอย่างสมบูรณ์

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ด้วยกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตาอย่างยอดเยี่ยม จงประกอบความเพียรเถิด เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เธอจะต้องสำเร็จอรรถผลเป็นพระอรหันต์ในไม่ช้า” ตรัสดังนี้แล้ว จึงเรียกภิกษุทั้งหลายเข้ามาสู่ที่ใกล้ แล้วทรงสรรเสริญพระอานนท์โดยอเนกปริยายเป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต เป็นผู้รอบรู้และอุปัฏฐากเราอย่างยอดเยี่ยม พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งในอดีตและอนาคต ซึ่งมีภิกษุผู้อุปัฏฐากนั้นๆ ก็ไม่ติเกินไปกว่าอานนท์ อานนท์เป็นผู้ดำเนินกิจด้วยปัญญา รู้กาลที่ควรไม่ควร รู้กาลที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่มาเฝ้าเรา กาลนี้สำหรับภคัศตรีย์ กาลนี้สำหรับราชมหาอำมาตย์ กาลนี้สำหรับคนทั่วไป ควรได้รับการยกย่องนานาประการ มีคุณธรรมนำอัสจรรย์ ผู้ที่ยังไม่เคยเห็นไม่เคยสนทนาก็อยากเห็นอยากสนทนาด้วย อยากฟังธรรมของอานนท์ เมื่อฟังก็มีจิตใจ เพลิดเพลินยินดีในธรรมที่อานนท์แสดง ไม่อึดไม่เบื่อด้วยธรรมวาริรส ภิกษุทั้งหลาย อานนท์ เป็นบุคคลที่หาได้ยากผู้หนึ่ง”^{๑๒}

สรุปได้ว่า จุดวิกฤตของเรื่องหรือจุดสุดยอดของเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นจุดที่พระอานนท์ประสบปัญหาที่มีนางทาสีมาหลงรักและตามท่านตลอดเวลาแต่ท่านก็ใช้ความเป็นสมณะแก้ปัญหาหรือตอนที่นางจัญจมาณวิกาแสดงตัวเพื่อทำลายพระพุทธเจ้าแต่พระองค์ก็ไม่หวั่นไหวสุดท้ายความจริงก็เปิดเผยด้วยบารมีของพระองค์

๓.๑.๑.๔ การปิดเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา

การปิดเรื่องหรือการจบเรื่อง สมพร มันทะสูตร อธิบายว่า เป็นตอนที่ปัญหาที่สร้างขึ้นมาได้รับการคลี่คลายขยายตัวเอง การได้รับการแก้ไขตัวปัญหาจบสิ้นลง บางครั้งเรียกจุดสุดยอดของเรื่องซึ่งถือกันว่าเป็นจุดให้ความตื่นเต้น ความสนใจและคลายความตึงเครียดอย่างสำคัญ การปิดเรื่องสามารถทำได้หลายวิธี คือ (๑) จบแบบทิ้งท้าย คือ ไม่เป็นไปตามความคาดหมายของผู้อื่น (๒) จบแบบเศร้า (๓) จบแบบหวานชื่น (๔) จบแบบเป็นจริงในชีวิต คือ ชีวิตจริงเป็นอย่างไรเรื่องก็จบลงแบบนั้น^{๑๓}

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒ - ๒๐๓.

^{๑๓} สมพร มันทะสูตร, วรรณกรรมปัจจุบัน, หน้า ๒๔๖.

คนยา วงศ์ชนะชัย อธิบายว่า การปิดเรื่องนั้นอาจปิดเรื่องตามปกติธรรมดาในชีวิตจริง คือ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่จำเป็นต้องจบอย่างสมบูรณ์ อาจปิดเรื่องไว้ลอยๆ ทิ้งให้ผู้อ่านคิดต่อไป หรือจบเรื่องอย่างบริบูรณ์ทุกอย่างลงตัวผู้อ่านไม่ต้องคิดหรือกังวลอีกต่อไป^{๑๔}

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ใช้กลวิธีการปิดเรื่องแบบเป็นจริงในชีวิต กล่าวคือเป็นการจบด้วยการเล่าถึงพระอานนท์สนทนาและสอนพระราชกุมารและวิมลมานผู้เป็นภรรยาของราชกุมารเสร็จแล้วกล่าวอนุโมทนาและเป็นการสรุปให้เห็นว่าพระอานนท์พุทธอนุชาได้เที่ยวจาริกสอนธรรมตลอดหลังพุทธปรินิพพาน ดังความว่า

พระพุทธอนุชาอนุโมทนาต่อเจ้าชายและครอบครัว พร้อมด้วยอวยพรให้มีความสุขความสงบ และเมื่อเขาลากลับไปยังกระท่อมอีกหลังหนึ่งแล้วท่านก็ชักอุตราสงค์ขึ้นคลุมกาย หันศีรษะไปทางทิศอุดร นอนด้วยสีหไสยาการตะแคงขวา ซ้อนเท้าให้เหลื่อมกัน มีสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่นิทรารมณ์อันสงบสงัด ลมพัดมาเบาๆ แสงจันทร์สลับยั้งคงสอดส่องเข้ามา มองรูปกายของพระพุทธอนุชาประดุจก้อนทองอำไพพรรณ

ตลอดเวลา ๔๐ ปีหลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธอนุชาผู้ประเสริฐเที่ยวจาริกไปโปรยปรายธรรมรัตนะ เพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชนชาวชมพูทวีปแทนองค์พระบรมศาสดา เกียรติคุณของท่านก็ก้องระบือไปทั่วพร้อมๆ กันนั้นแสงสว่างแห่งพระธรรมก็ส่องฉายเข้าไปทำลายความมืดในดวงใจของประชาชน หรือประหนึ่งฝนโปรยปรายลงมาชำระล้างสิ่งโสโครกในดวงจิต คือกิเลสสาละน้อยใหญ่ บุคคลผู้ต้องการได้รับแล้วซึ่งความสะอาดสว่างและสงบ ได้ลิ้มรสแห่งความสุขซึ่งเกิดจากรธรรม เป็นความสุขซึ่งเลิศกว่าสุขใดๆ ^{๑๕}

สรุปได้ว่า การปิดเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นการจบแบบชีวิตจริงที่พระอานนท์ได้เที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชนชาวชมพูทวีปแทนองค์พระบรมศาสดา เป็นการนำธรรมะไปทำลายความมืดให้เกิดแสงสว่างแก่ประชาชน เปรียบประหนึ่งฝนโปรยปรายมาชำระล้าง

^{๑๔} คนยา วงศ์ชนะชัย, วรรณกรรมปัจจุบัน, หน้า ๑๕.

^{๑๕} วสัน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๕๗.

โศโครกในดวงจิต ให้ได้ลิ้มรสแห่งความสุขซึ่งเกิดจากธรรมที่พระพุทธองค์ได้สอนเป็นแบบอย่างไว้แต่ต้น

๓.๑.๒ กลวิธีการประพันธ์

กลวิธีการประพันธ์มีผู้อธิบายไว้ดังนี้ **วนิดา บำรุงไทย** อธิบายว่า หมายถึงวิธีที่ผู้แต่งเลือกใช้ในการสร้างสรรค์บทประพันธ์แต่ละเรื่องเพื่อให้บรรลุที่ดีที่สุดในเชิงวรรณศิลป์^{๑๖} และ **ยุรฉัตร บุญสนิท** อธิบายว่า คือ การกระทำ “อย่างไร” จึงจะให้เนื้อเรื่องดำเนินไปตามโครงเรื่องที่ผูกไว้ และให้บรรลุความมุ่งหมายของผู้เขียน^{๑๗} เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีหลายรูปแบบ เช่น ส่วนที่เป็นการตั้งชื่อเรื่อง วิธีการเล่าเรื่อง โวหารที่ใช้ในการประพันธ์ ดังรายละเอียด ดังนี้

๓.๑.๒.๑ การตั้งชื่อเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

ศิวกานท์ ปทุมสูติ อธิบายว่า การตั้งชื่อเรื่องที่สามารถทำให้เกิดความหมายซ้อนและครอบคลุมสาระสำคัญของเรื่อง หัวใจสำคัญของเรื่องและเป้าหมายที่แท้จริงของเรื่องได้ ซึ่งถือเป็นแนวทางที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับเรื่องต่างๆ ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้วได้แนวทางหนึ่ง แม้จะเป็นชื่อเรื่องธรรมดาๆ แต่ก็มีความลงตัวและเหมาะสมกับเรื่องดีแล้วและข้อควรคำนึงอีกประการหนึ่งในการตั้งชื่อเรื่องก็คือ จะตั้งชื่อเรื่องก่อนเขียนเรื่อง หรือเขียนเรื่องเสร็จแล้วค่อยตั้งชื่อเรื่องก็ได้ แต่มีข้อดีข้อเสียต่างกันอยู่บางกรณี เช่นบางครั้งที่ตั้งชื่อเรื่องไว้ก่อนชื่อเรื่องนั้นอาจจะเป็นกรอบ หรือความจำกัดบางอย่างที่ปิดกั้นความคิดและความรู้สึกในการเขียนก็ได้^{๑๘}

ธรรมเนียมยออิงหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา ผู้ประพันธ์ได้นำกรอบการคิดมาจากพุทธประวัติและประวัติพระสาวกที่เป็นเรื่องจริงโดยเน้นการวางตัวละครเอกไว้ที่พระอานนท์ และจากเนื้อหาของเรื่องที่เรียงลำดับไปตามขั้นตอน จึงเชื่อได้ว่าผู้ประพันธ์ตั้งชื่อเรื่องไว้ก่อนเพราะสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่เรียงตามขั้นตอน ใช้วิธีการนำเสนอให้

^{๑๖} วนิดา บำรุงไทย, ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๖.

^{๑๗} ยุรฉัตร บุญสนิท, วรรณกรรมวิจารณ์, หน้า ๑๐๒.

^{๑๘} ศิวกานท์ ปทุมสูติ, การเขียนเชิงสร้างสรรค์ไม่ยากอะไรเลย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนวัตสัน การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๐.

เห็นประวัติของตัวละครเอกคือพระอานนที่ตั้งแต่ก่อนออกบวชถึงตอนเป็นพุทธอุปัฏฐาก ตลอดจนถึงตอนนิพพานจึงเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมาจากชีวิตจริงและนำชื่อจริงมาตั้งเป็นชื่อเรื่อง

๓.๑.๒.๒ กลวิธีการเล่าเรื่องพระอานนที่พุทธอนุชา

ศิวกานท์ ปทุมสูติ อธิบายว่า การเล่าเรื่องเป็นศิลปะสำคัญของงานเขียนที่จะตรึงใจผู้อ่านให้สนใจติดตามเรื่องซึ่งศิลปะของการเล่าเรื่องที่ดีจะต้องมีแง่มุมที่โดนใจผู้อ่านทั้งวิธีเล่าเรื่องและการเดินเรื่อง วิธีการเล่าเรื่องมีลักษณะการเล่าที่น่าสังเกต ๒ ประการ คือ ๑) การเล่าเรื่องจริง หมายถึง การที่ผู้เขียนทำหน้าที่เป็นผู้เล่าประสบการณ์ความรู้ ความคิด และความรู้สึกของตนแก่ผู้อื่นซึ่งมีศิลปะของการเล่าที่สำคัญอย่างยิ่งคือการเคารพต่อความจริงตามที่เป็นจริง ตามที่รับรู้มาจริง ตามที่คิดเห็นจริง และตามที่รู้สึกจริง ไม่สุ่มเดาเล่า และที่สำคัญที่ต้องคำนึงคือรู้จักการเลือกความจริงที่น่ารับรู้ ซึ่งอาจพิจารณาที่ประโยชน์ทางปัญญา ข้อคิด ศิลธรรม ความถูกต้อง และความเจริญทางจิตวิญญาณของผู้อ่าน ๒) การเล่าเรื่องแต่ง หมายถึง การเล่าที่จะต้องใช้ศิลปะในการเล่าสูงกว่าการเล่าเรื่องจริง เพราะผู้เขียนจะต้องทำให้เรื่องแต่งนั้นมีความสมจริงที่น่ารับรู้^{๑๕}

นวนิยายเรื่องพระอานนที่พุทธอนุชาใช้วิธีการเล่าเรื่องของผู้เขียนนำประสบการณ์ความรู้ ความคิด ความรู้สึกของตนเอง โดยให้ความเคารพต่อความจริงตามที่ได้รับมาจริงที่เข้าใจว่าจริง มีความเชื่อความคิดเห็นและความรู้สึกที่เป็นจริง จึงเป็นเรื่องที่ผู้เขียนใช้ความจริงเป็นศิลปะนำในการเขียน สามารถลำดับเรื่องได้เป็นไปโดยธรรมชาติและกลมกลืนกับภาวะความรู้สึกทั้งของผู้เล่าและผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

๓.๑.๒.๓ โวหารในการประพันธ์เรื่องพระอานนที่พุทธอนุชา

คำว่า โวหาร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖ อธิบายว่า หมายถึง ชั้นเชิงหรือสำนวนแต่งหนังสือหรือพูด, ถ้อยคำ ที่เล่นเป็นสำบัดสำนวน^{๑๖}

^{๑๕} ศิวกานท์ ปทุมสูติ, การเขียนสร้างสรรค์ไม่ยากอะไรเลย, หน้า ๔๑ - ๔๔.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๐.

ศิวกานท์ ปทุมสูติ อธิบายว่า สำนวนโวหารเกิดจากการนำคำหลายๆ คำมารวมกัน มาเรียงร้อยหรือมาจัดเข้ามาเป็นกลุ่มคำสื่อความหมายอย่างมีชั้นเชิงวรรณศิลป์ เพื่อให้งานเขียนมี มิติแห่งความเสนาหา รื่นรมย์ อุดมด้วยวรรณรส และกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของผู้อ่าน^{๒๐}

พระยาอุปกิตศิลปสาร อธิบายถึงโวหารและสรุปได้ว่า โวหาร หมายถึง สำนวน มี ๕ ประเภท คือ ๑) บรรยายโวหาร หมายถึง สำนวนที่เล่าเรื่อง ได้แก่ การเล่าเรื่องราวต่างๆ เล่า ประวัติ ตำนานและรายงานหรือจดหมายเหตุ ๒) พรรณาโวหาร หมายถึง สำนวนที่พูดรำพึงรำพัน ถึงสิ่งต่างๆ ตามที่ตนพบเห็นว่าเป็นอย่างไร ๓) เทศนาโวหาร หมายถึง สำนวนที่ใช้แสดงหรือ อธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยเอาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบตามความรู้ความเห็น ของผู้แต่ง ๔) สาธกโวหาร หมายถึง โวหารที่ทำให้สำเร็จ คือ เป็นเรื่องฟังเข้าใจง่าย เป็นเรื่อง เกี่ยวกับบุคคลที่ผู้ฟังเคารพนับถือ ๕) อุปมาโวหาร หมายถึง สำนวนเปรียบเทียบ^{๒๑}

ธรรมเนียมซึ่งหลักกรรมทางพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ใช้โวหารใน การประพันธ์หลายรูปแบบมีทั้งบรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และ อุปมาโวหาร ที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้เพื่อให้เข้ากับการเล่าเรื่อง เล่าประวัติ การรำพึงรำพัน การใช้วิธี แสดงอธิบายข้อความโดยเหตุผล การยกเรื่องเกี่ยวกับบุคคล กล่าวคือ ยกเรื่องพระพุทธรเจ้า พระ อานนท์ ผู้ที่เกี่ยวข้องและใช้สำนวนเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างในตัวละครที่มีวิธีการดำเนิน ชีวิตที่ถูกต้อง ยกตัวอย่างเช่น

ก) การบรรยายโวหาร

วันนั้นเวลาเช้า พระพุทธองค์มีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ เข้าสู่ครราชคฤห์เพื่อ บิณฑบาต ในขณะที่พระองค์กำลังรับอาหารจากสตรีผู้หนึ่งอยู่นั้น เสียงแปร้นแปร้นของ นาคาคิริดังขึ้น ประชาชนที่คอยดักถวายอาหารแด่พระผู้มีพระภาค แดกกระจายวิ่งเอาตัว รอด ทิ้งภาชนะอาหารเกลื่อนกลาด พระพุทธองค์เหลียวมาทางซึ่งข้างใหญ่กำลังวิ่งมาด้วย อาการสงบ พระอานนท์พุทธอนุชาเดินล้ำมายืนเบื้องหน้าของพระผู้มีพระภาค ด้วยคิดจะ ป้องกันชีวิตของพระศาสดาด้วยชีวิตของตนเอง

“หลีกไปเถิด - อานนท์ อย่าป้องกันเราเลย” พระศาสดาตรัสอย่างปกติ

^{๒๐} ศิวกานท์ ปทุมสูติ, การเขียนสร้างสรรค์ไม่ยากอะไรเลย, หน้า ๕๒.

^{๒๑} พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทย วัฒนาพานิช, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓๘ - ๓๔๓.

“พระองค์ผู้เจริญ!” พระอานนท์ทูล “ชีวิตของพระองค์มีค่ายิ่งนัก พระองค์อยู่เพื่อเป็นประโยชน์แก่โลก เป็นดวงประทีปของโลก เป็นที่พึ่งของโลก ประจุโพธิ์และไทรเป็นที่พึ่งของหมู่คน เหมือนน้ำเป็นที่พึ่งของหมู่ปลา และป่าเป็นที่พึ่งอาศัยของสัตว์จตุบาท พระองค์อย่าเสี่ยงกับอันตรายครั้งนี้เลย ชีวิตของข้าพระองค์มีค่าน้อย ขอให้ข้าพระองค์ได้สิ่งซึ่งมีค่าน้อยเพื่อรักษาสิ่งซึ่งมีค่ามาก เหมือนสละกระเบื้อง เพื่อรักษาไว้ซึ่งแก้วมณี เกิดพระเจ้าข้าฯ”

“อย่าเลย อานนท์! บารมีเราได้สร้างมาดีแล้ว ไม่มีใครสามารถปลงตาคกลงจากชีวิตได้ ไม่ว่าสัตว์ดิรัจฉาน หรือมนุษย์ หรือเทวดา มาร พรหมใดๆ ”

ขณะนั้นนาฬาคีรี วิ่งมาจวนจะถึงองค์พระจอมมุนีอยู่แล้ว เสียงร้องกรี๊ดของหมู่สตรีดังขึ้นเป็นเสียงเดียวกัน ทุกคนอกสั่นขวัญหนี นึกว่าครั้งนี้แล้วเป็นวาระสุดท้ายที่เขาจะได้เห็นพระศาสดา ผู้บริสุทธิ์จตุรงควัน พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาซึ่งทรงอบรมมาเป็นเวลายืดยาวนานหลายแสนชาติ สรรพานอกจากพระเหตุภัยกระทบเข้ากับใจอันคลุกอยู่ด้วยความมีนเมาของนาฬาคีรี ช่างใหญ่หุคชะงักเหมือนกระทบกับเหล็กท่อนใหญ่ ใจซึ่งเร้าร้อนกระวนกระวาย เพราะโมหะของมันสงบเย็นลง เหมือนไฟน้อยกระทบกับอุทกธารา พลันก็ดับวูบลง มันหมอบลงแทบพระมงคลบาทของพระศาสดา พระพุทธองค์ทรงใช้ฝ่าพระหัตถ์อันวิจิตร ซึ่งสำเร็จมาด้วยบุญญาธิการลูบศีรษะของพญาช้าง พร้อมด้วยตรัสว่า

“นาฬาคีรีเอ๋ย! เธอถือกำเนิดเป็นดิรัจฉานในชาตินี้ เพราะกรรมอันไม่ดีของเธอในชาติก่อนแต่งตั้งให้ เธออย่าประกอบกรรมหนัก คือทำร้ายพระพุทธเจ้าเช่นเราอีกเลย เพราะจะมีผลเป็นทุกข์แก่เธอตลอดกาลนาน”

นาฬาคีรีสงบนิ่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วใช้วงเคล้าเคลียพระขงฆ์ของพระผู้มีพระภาค เหมือนสารภาพผิด ความมีนเมาและตกมันปลาสนาการไปสิ้น

นี่แล พุทธานุภาพ !!

ประชาชนเห็นเป็นอัศจรรย์ พากันสักการบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้และของหอมจำนวนมาก

ข) พรรณนาโวหาร

“ดูก่อนภราดา! สำหรับท่านแรกคือ นางวิสาขามหาอุบาสิกา นั้น มีเรื่องก่อนข้างจะมากอยู่ เป็นสตรีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพุทธจักร เป็นผู้มีบุญ และรูปงามสมบูรณ์ด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี ๕ ประการคือ ผมนงามหมายถึงผมซึ่งยาวสลวยลงมาแล้วมีปลายซ้อนขึ้นเองโดยธรรมชาติ ฟันงามหมายถึงฟันขาวสะอาดเป็นระเบียบเรียงรายประดุจไข่มุกที่

นายช่างจัดเข้าระเบียบแล้ว **ริมฝีปากงาม** หมายถึงริมฝีปากบาง โคงเป็นรูปกระจับ สีชมพู เรือคล้ายผลตำลึงสุก เป็นเองโดยธรรมชาติ มิใช่เพราะตกแต่งแต่มีทา **ผิวงาม** หมายถึงผิวขาวละเอียดอ่อนเหมือนสีดอกกรรณิกา ลักษณะนี้มี ๒ อย่าง คือถ้าผิวดำก็ดำอย่างดอกอุบลเขียว อมเลือดอมฝาด เปล่งปลั่งคล้ายสีน้ำผึ้งซึ่งนำมาจากรังผึ้งใหม่ๆ **วัยงาม** หมายถึงเป็นคนงามตามวัย งามทุกวัย เมื่ออยู่ในวัยเด็กก็งามอย่างเด็ก เมื่ออยู่ในวัยสาวก็งามอย่างวัยสาว เมื่ออยู่ในวัยชราก็งามอย่างคนชรา”

นางวิสาขามีไข้ชาวสาววดีโดยกำเนิด แต่เป็นชาวสาเกต ต้นตระกูลดั้งเดิมของนางอยู่กรุงราชคฤห์ สมัยเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปขอเสขฐีจากกรุงราชคฤห์นั้นจอมเสนาแห่งมคธได้มอบธัญชัยเสขฐีบิดานางวิสาขามาให้มา เมื่อเดินทางมาถึงเขตกรุงสาวดี ธัญชัยเห็นสถานที่แห่งหนึ่งมีทำเลดีเหมาะที่จะสร้างเมืองได้ จึงทูลขอพระเจ้ากรุงสาวดีที่จะพักอยู่ที่นั่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงอนุญาต ต่อมาจึงสร้างเป็นเมืองให้ชื่อว่า "สาเกต" เพราะนิมิตที่มาถึงที่ตรงนั้นเมื่อตะวันรอน

วิสาขาเจริญเติบโตขึ้นที่กรุงสาเกตนั่นเอง เจริญวัยขึ้นด้วยความงาม งามอย่างจะหาหญิงใดเสมอเหมือน ได้ยาก แต่เป็นผู้ไม่หยิ่งทะนงในความงาม มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นนิสัย มีกิริยาจาสุภาพเรียบร้อยสมเป็นกุลสตรีที่ได้รับการอบรมดี จนกระทั่งมีอายุพอสมควรจะแต่งงานแล้ว บิดาแห่งปุลณวัณนกุมารในกรุงสาวดี จึงส่งทูตไปขอนางเพื่อบุตรของตน

การแต่งงานของนางวิสาขาเป็นเรื่องมหิพารยั้ง

ธัญชัยเสขฐีให้นายช่างทำเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์เป็นชุดวิวาห์แห่งธิดา เครื่องประดับนี้แพรวพราวไปด้วยเพชรนิลจินดามากมาย ไม่มีผ้าด้ายผ้าไหมหรือผ้าใดๆ เจือปนเลย ที่ๆ ควรจะใช้ผ้า เขาก็ใช้แผ่นเงินแทน ในเครื่องประดับนี้ต้องใช้เพชร ๔ ทะนาน แก้วมุกดา ๑๑ ทะนาน แก้วประพาพ ๒๐ ทะนาน แก้วมณี ๓๓ ทะนาน

ลูกคুমทำด้วยทอง ห่วงทำด้วยเงิน เครื่องประดับนี้คลุมตั้งแต่ศีรษะจรดหลังเท้า บนศีรษะทำเป็นรูปนกงูร่าแพน ขนปีกทั้งสองข้างทำด้วยทองข้างละ ๕๐๐ ขน จะงอยปากทำด้วยแก้วประพาพ นัยน์ตาทำด้วยแก้วมณีก้านขนและขนทำด้วยเงิน นกขุ่นนั้นประดิษฐ์อยู่เหนือเศียรเหนือนกงูร่าแพนอยู่บนยอดเขา เครื่องประดับนี้มีค่า ๕๐ ล้านกหาปณะ ค่าจ้างทำหนึ่งแสนกหาปณะ และทำอยู่ถึง ๔ เดือน โดยนายช่างจำนวนน้อย จึงสำเร็จลง

ค) เทศนาโอาหาร

ครั้นพระพุทธองค์ทรงเห็นสังขารของพระตีสสะค่อยกระปรี้กระเปร่าขึ้นพอสมควรแล้ว จึงประทานพระโอาหารว่า

“ตีสสะ! ร่างกายนี้ไม่นานนักคอก คงจักต้องนอนทับถมแผ่นดิน ร่างกายนี้เมื่อปราศจาก วิญญาณครองแล้ว ก็ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ที่ไร้ค่าอันเขาทิ้งเสียแล้วอย่างไม่ไยดี

จงดูกายอันเปื่อยเน่านี้เกิด มันอาดูรไม่สะอาดมีสิ่งสกปรกไหลเข้าไปไหลออกอยู่เสมอ ถึงกระนั้นก็ตามมันยังเป็นที่พอใจปรารถนายิ่งนัก ของคนผู้ไม่รู้ความจริงข้อนี้”

เมื่อพระศาสดาแสดงธรรมจบลง พระตีสสะได้สำเร็จพระอรหันต์พร้อมด้วย ปฏิสัมภิทา และเนื่องจากอาการป่วยหนักมาก ท่านไม่สามารถต่อไปได้อีก จึงนิพพานด้วย อนุภาติเสสนิพพาน พระศาสดาทรงให้กระทำการจาปนกิจ แล้วให้ก่อเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระ ธาตุแห่งพระตีสสะนั้น”

ครั้งหนึ่ง พระคิริมานันตะอาพาธหนัก พระอนนททราบเรื่องนี้แล้วทูลอาราธนาให้ พระศาสดาเสด็จไปเยี่ยม เนื่องจากพระพุทธองค์ยังทรงมีภารกิจบางอย่างอยู่ จึงเสด็จไป มิได้ แต่ทรงให้พระอนนททเรียนสัญญา ๑๐ ประการแล้วไปสาธยายให้พระคิริมานันตะฟัง พระอนนททครั้งเรียนสัญญา ๑๐ ประการอย่างแม่นยำแล้ว ก็ไปสู่สำนักของ พระคิริมานันตะ สาธยายสัญญา ๑๐ ประการให้ฟังโดยใจความดังนี้

“รูป คือก้อนทุกข์ก้อนหนึ่ง ซึ่งประกอบขึ้นจากธาตุทั้ง ๔ กล่าวคือ ดิน น้ำ ลม และไฟ เป็นไปโดยจักร ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน อันรวมเรียกว่าอิริยาบถ มีทวาร ๕ คือ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ อันเป็นที่หลังไหลออกแห่งตัวปลวก คือสิ่ง โสโครกต่างๆ จี๋ตาไหลออกจากตา จี๋หูไหลออกจากช่องหู ฯลฯ ทวารพวงค์มีรูเล็กๆ เป็น ที่หลังไหลออกแห่งสิ่งสกปรกอันหมักหมมอยู่ภายใน พระศาสดาจึงเปรียบรูปกายนี้เหมือน จอมปลวกบ้าง เหมือนหม้อดินบ้าง

เวทนาคือความเสวยอารมณ์ เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เฉยๆ บ้าง

สัญญา คือความทรงจำได้หมายรู้ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพารมณ์ คือสิ่งซึ่ง ถูกต้องได้ด้วยกาย

สังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้บังกุศลบ้าง อกุศลบ้าง เป็นกลางๆ บ้าง

วิญญาณ คือการรับรู้อารมณ์อันผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น และกาย

ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าขันธ ๕ ล้วนมีสภาพเป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ไม่ได้ ไม่เที่ยงเพราะ ปรวนแปรอยู่เสมอ เป็นอนัตตาเพราะฝืนไม่ได้ ไม่เป็นไปตามปรารถนาว่าจงเป็นอย่างนี้เกิด

อย่าเป็นอย่างนั้นเถิด ทั้งหมดที่กล่าวมานี้พระผู้มีพระภาครวมเรียกว่าอนิจจังสัญญาและอนัตตสัญญา

เพื่อให้สัญญาทั้งสองประการได้การอุปถัมภ์ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาอสุภสัญญา คือความไม่งามแห่งกายนี้ โดยอาการว่า กายนี้ตั้งแต่ปลายผมลงไป ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นมา เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ กล่าวคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อใย กระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ น้ำมันขี้ น้ำมันเหลว น้ำตา น้ำลาย น้ำไขข้อ น้ำมูตร

อาหารหรือสิ่งดังกล่าวมานี้ ย่อมให้ทุกข์ให้โทษเมื่อมีอาการเปลี่ยนแปลง เป็นบ่อเกิดแห่งโรคนานาชนิด เช่น โรคตา โรคหู โรคในจมูก โรคลำไส้ โรคไต โรคปอด โรคม้าม โรคตับ โรคเกี่ยวกับอุจจาระ ปัสสาวะ ฯลฯ การพิจารณาเห็นโทษแห่งสิ่งเหล่านี้ว่า เป็นรังของโรคนั้นแล เรียกว่า อาทีนวสัญญา

ร่างกายนี้เป็นที่นำมา คือเป็นสื่อแห่งความตรึกในเรื่องกามบ้าง เรื่องพยาบาทบ้าง เรื่องเบียดเบียนบ้าง วิตกทั้ง ๓ นี้ เมื่อจะตั้งลงก็ตั้งลงในกายนี้ การกำหนดใจประหารกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก เรียกว่าปหานสัญญา

เมื่อประหารได้แล้ว ความกำหนดพอใจในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดพอใจก็คลายลง พพอใจในการที่จะสำรอกราคะเสีย เรียกว่า วิจารณ์สัญญา

การดับกิเลสทั้งมวลให้ประสบความสำเร็จได้ เรียกว่า นิโรธ ความพอใจกำหนดใจในนิโรธนั้น เรียกว่า นิโรธสัญญา

ความรู้สึกว่าโลกนี้เป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งความวุ่นวายนานาประการ หากความสงบสุขได้โดยยาก ไม่เพียงแต่ในโลกนี้เท่านั้น แม้โลกทั้งปวงก็ตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน ร้อนระอุอยู่ด้วยเพลิงภายในคือกิเลส แล้วไม่ปรารถนาโลกใหนๆ เรียกว่า สัพพโลเก อนภินิหารสัญญา

การกำหนดใจไม่ปรารถนาสังขารทั้งปวง ไม่ว่าจะมิใช่ใจครองหรือไม่มีใจครอง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ปล่อยวางซึ่งสิ่งที่เคยยึดถือไว้ ย่อมประสบความสำเร็จความเบากาย เบาใจ เหมือนคนปลงภาระหนักลงเสีย การกำหนดใจดังนี้เรียกว่า สัพพสังขารสู อนิภฐสัญญา

การกำหนดลมหายใจเข้าออก มีสติตั้งไว้ที่ลมหายใจ เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ว่ายาว เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ว่าสั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการบรรเทาการระคะ และความหลงใหล เรียกว่า "อนานาปานสติ"

พระคิริมานันทะส่งกระแสจิตไปตามธรรมบรรยายของพระอานนท์ รู้สึกซาบซึ่งชิมทราบ ปีติปราโมชเกิดขึ้นเป็นปฏิภิกิริยาแห่งขัมโมชปัญญา สามารถข่มอาพาธหนักเสียได้ ท่านหายจากอาพาธนั้นด้วยฟังสัญญา ๑๐ ประการจากพระพุทธอนุชา

เย็นวันนั้นเอง พุทธบริษัทแห่งนครโกสัมพีผู้ใฝ่ใคร่ต่อธรรมมีมือถือดอกไม้รูปเทียน และศูคันธชาติหลากหลายต่างมุ่งหน้าสู่โฆสิตาราม เพื่อฟังธรรมรสจากพระพุทธองค์ เมื่อพุทธบริษัทพร้อมนั่งอย่างมีระเบียบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงอันตรวาสก (สบง = ผ้าสำหรับนั่ง) ซึ่งข้อมไว้ด้วยดีแล้ว ทรงคาดพระกายพันธนะ (ประคตเอา = ผ้ารัดเอา) อันเป็นประคุดสายฟ้า ทรงครองสุกตมหาบังสุกุลจีวร อันเป็นประคุดผ้ากัมพลสีเหลืองหม่น เสด็จออกจากพระคันธกุฎีสู่ธรรมสภาด้วยพุทธลีลาอันงามยิ่งหาที่เปรียบมิได้ ประคุดวิลาสแห่งพระยาช้างตัวประเสริฐ และประคุดอาการเอื้องกรายแห่งไกรสรสีหราช เสด็จขึ้นสู่บรรพตพุทธอาสน์ที่ปลูกไว้ดีแล้วท่ามกลางมณฑลมาล ซึ่งประทับตกแต่งอย่างวิจิตรตระการตา ทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสีประคุดพระอาทิตย์เปล่งแสงอ่อนๆ บนยอดภูเขาขุคันธร เมื่อสมเด็จพระจอมมุนีเสด็จมาถึง พุทธบริษัทก็เจียบกริบ พระพุทธองค์ทรงมองดูพุทธบริษัทด้วยพระหฤทัยอันเปี่ยมไปด้วยเมตตา ทรงดำริว่า “ขุมขุมนี้ ช่างงามนำดูจริง จะหาคนกะนองมือกะนองเท้า หรือมีเสียงไอเสียงจามไม่ได้เลย ชนทั้งหมดนี้มีการระต่อเรายิ่งนัก ถ้าเราไม่พูดขึ้นก่อน แม้จะนั่งอยู่นานสักเท่าใดก็จะไม่มีใครพูดอะไรเลย แต่เวลานี้เป็นเวลาแสดงธรรม”

พระองค์ทรงดำริเช่นนี้แล้วจึงส่งชายแห่งพระญาณของพระองค์ไปสำรวจพุทธบริษัทว่าใครหนอจะสามารถบรรลุธรรมเบื้องสูงได้บ้างในวันนี้ ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งภิกษุณีโกกิลาวา มีญาณแก่กล้าพอจะบรรลุธรรมได้ พระพุทธองค์จึงทรงประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะกังวาน ดังนี้

“ดูก่อนท่านทั้งหลาย! ทางสองสายคือกามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขสายหนึ่ง และอตถกิลมถานุโยค การทรมานกายให้ลำบากเปล่าสายหนึ่ง อันผู้หวังความเจริญในธรรมพึงละเว้นเสีย ควรเดินทางสายกลาง คือเดินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดชอบ การทำชอบ การประกอบอาชีพในทางสุจริต ความพยายามในทางที่ชอบ การตั้งสติชอบ และการทำสมาธิชอบ

“ดูก่อนท่านทั้งหลาย! ความทุกข์เป็นความจริงประการหนึ่งที่ชีวิตทุกชีวิตจะต้องประสบบ้างไม่มากก็น้อย ความทุกข์ที่กล่าวนี้มีอะไรบ้าง? ท่านทั้งหลาย! ความเกิดเป็นความทุกข์ ความแก่ความเจ็บความตายก็เป็นความทุกข์ ความแหว่งใจ หรือความโศกความร่ำไรรำพันจนน้ำตานองหน้า ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นที่รัก ความต้องประสบกับบุคคลหรือสิ่งของอันไม่เป็นที่พอใจ บรรดาอะไรไม่ได้ดังใจ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความทุกข์ที่บุคคลต้องประสบทั้งสิ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปการยึดมั่นในขั้นที่ ๕ ด้วยค้นหาอุปาทานนั่นเองเป็นความทุกข์อันยิ่งใหญ่

“ท่านทั้งหลาย! เราคาดคิดว่าความทุกข์ทั้งมวลย่อมสืบเนื่องมาจากเหตุ ก็อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งทุกข์นั้น เรากล่าวว่าตัณหานั้นเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ ตัณหาคือความทะยานอยากดิ้นรน ซึ่งมีลักษณะเป็นสามคือดิ้นรนอยากได้อารมณ์ที่น่าใคร่น่าปรารถนาเรียก กามตัณหาอย่างหนึ่ง ดิ้นรนอยากเป็นนั่นเป็นนี่เรียกภวตัณหาอย่างหนึ่ง ดิ้นรนอยากผลักสิ่งที่มีแล้วเป็นแล้วเรียกวิภวตัณหาอย่างหนึ่ง นี้แลคือสาเหตุแห่งทุกข์ขั้นมูลฐาน

“ท่านทั้งหลาย การสละคืนโดยไม่เหลือซึ่งตัณหาประเภทต่างๆ ดับตัณหาคลายตัณหาโดยสิ้นเชิงนั้นแล เราเรียกว่านิโรธคือความดับทุกข์ได้

“ทางที่จะดับทุกข์ดับตัณหานั้นเราคาดแต่แสดงไว้แล้ว คืออริยมรรคมีองค์ ๘”

“ท่านทั้งหลายจงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่งเลย เราคาดตนเองเป็นที่พึ่งแก่ท่านทั้งหลายไม่ได้ ตคาดเป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางบอกทางเท่านั้น ส่วนความเพียรพยายามเพื่อเผาบาปอกุศล ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ทางมีอยู่เราชี้แล้วบอกแล้ว ท่านทั้งหลายต้องเดินเอง”

พระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้าในวันนั้น เหมือนเจาะจงเทศนาแก่ภิกษุณีโกกิลาโดยเฉพาะ นางรู้สึกเหมือนพระองค์ประทับแก้ปัญญาหัวใจของนางให้หลุดร่วง สมแล้วที่ใครๆ พากันชมพระพุทธองค์ว่าเป็นเหมือนดวงจันทร์ ซึ่งทุกคนรู้สึกเหมือนว่าจงใจจะส่องแสงสีนวลไปให้แก่ตนเพียงคนเดียว

โกกิลาภิกษุณีส่งกระแสจิตไปตามพระธรรมเทศนาปลดเปลื้องสังโยชน์คือกิเลสเครื่องร้อยรัดจิตใจที่ละชั้น จนสามารถประหารกิเลสทั้งมวลได้สำเร็จมรรคผลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งด้วยประการฉะนี้

ง) สาธกโฆหาร

“ท่านทั้งหลาย! สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคทรงสนทนากับคนฝึกม้าผู้เชี่ยวชาญนามว่า เกลี พระองค์ตรัสถามว่า 'ดูก่อนเกลี ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการฝึกม้า ตคาดตอยากทราบ ว่า ท่านมีวิธีฝึกม้าอย่างไร?’

นายเกลีทูลตอบว่า 'ฝึกโดยวิธีละมุนละม่อมบ้าง โดยวิธีรุนแรงบ้าง โดยวิธีทั้งละมุนละไมและทั้งรุนแรงบ้าง'

“เกลี! ถ้าม้าของท่านไม่รับการฝึก คือฝึกไม่ได้ ท่านจะทำอย่างไร?”

“พระองค์ผู้เจริญ! ถ้าฆ่าตัวใครสักคนไม่ได้ ข้าพระองค์ก็ฆ่าฆ่าตัวนั้นเสีย ทั้งนี้เพื่อมิให้เสียชื่อผู้ฝึก และมีให้ฆ่าตัวนั้นมีพิษพันธุ้ไม่ติดต่อไป พระองค์ผู้เจริญ! พระองค์มีชื่อเสียงปรากฏว่าเป็นยอดแห่งนักฝึกคนที่พอจะฝึกได้ ก็พระองค์มีวิธีฝึกคนอย่างไรเล่า?”

“ดูก่อนเกสิ!” พระศาสดาตรัส “เราก็กฝึกบุคคลที่ควรฝึกอย่างนั้นเหมือนกัน คือฝึกโดยวิธีละมุนละไมบ้าง โดยวิธีรุนแรงบ้าง ทั้งโดยวิธีรุนแรงและละมุนละไมบ้าง”

“ถ้าฝึกไม่ได้เล่าพระเจ้าข้า” นายเกสิทูลถาม “พระองค์จะทรงกระทำประการใด”

“ถ้าฆ่าฝึกไม่ได้เราก็กฆ่าเหมือนกัน” พระศาสดาทรงตอบ

“ก็พระองค์ไม่ทรงทำปาณาติบาตมิใช่หรือ เหตุไฉนจึงตรัสว่าทรงฆ่า”

“ดูก่อนเกสิ! การฆ่าของเราเป็นการฆ่าแบบอริยประหาร คือไม่ยอมว่ากล่าวสั่งสอนเลย ทำประคอบบุคคลผู้นั้น ไม่มีอยู่ในโลก การลงโทษอย่างนี้รุนแรงที่สุด ผู้ถูกลงโทษได้รับผลที่น่ากลัวที่สุด”

จ) อุปมาโวหาร

“ดูก่อนภราดา! ณ ป่าไผ่ประคูลายนี้เอง สมัยหนึ่งพระตถาคตเจ้าประทับอยู่ด้วยหมู่ภิกษุ นับจำนวนร้อย พระองค์หยิบใบไผ่มากำพระหัตถ์หนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไผ่ในกำพระหัตถ์ของพระองค์ กับใบไผ่ในป่านี้นั้นทั้งหมด ไหนจะมากกว่ากัน เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบไผ่ในป่ามีมากกว่าเหลือหลาย ใบไผ่ในกำพระหัตถ์มีน้อยนิดเดียว พระพุทธองค์จึงตรัสว่าฉันเดียวกันนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลายนั้น เพียงเล็กน้อย เหมือนใบไผ่ในกำมือของเรา ส่วนธรรมที่เรามิได้แสดงมีมากมายเหมือนใบไผ่ในป่า ภิกษุทั้งหลาย! ทำไมเราจึงไม่แสดงสิ่งที่เรารู้เราเข้าใจอีกมากมายเล่า ภิกษุทั้งหลาย! เราตถาคตแสดงแต่ธรรมที่จำเป็นเพื่อระงับดับทุกข์เท่านั้น สิ่งนอกจากนี้รู้ไปก็ทำให้เสียเวลาเปล่า

ภิกษุทั้งหลาย! สมัยหนึ่งมีภิกษุรูปหนึ่งเข้ามาหาเรา และถามปัญหา ๑๐ ข้อ ขอให้เราแก้ปัญหาคือข้อใจนั้น ถ้าเราไม่แก้ปัญหาก็คลายสงสัย เขาจะละเพศพรหมจรรย์ปัญหา ๑๐ ข้อนั้นล้วนเป็นปัญหาที่ไร้สาระ ไม่เป็นไปเพื่อระงับดับทุกข์ รู้แล้วก็ไม่ทำให้อะไรดีขึ้น เช่น ปัญหาว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด ตายแล้วเกิดหรือไม่ดังนี้ เป็นต้น เราไม่ยอมแก้ปัญหานั้น ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวกับภิกษุรูปนั้นว่า อย่าว่าแต่เธอจะละเพศพรหมจรรย์เลย แม้เธอจะตายไปต่อหน้าต่อตาเรา เราก็กายยอมแก้ปัญหานั้นของเธอไม่

ภิกษุทั้งหลาย! ปัญหาที่เผชิญอยู่เบื้องหน้าของทุกๆ คน คือปัญหาเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายถูกความทุกข์เสียบอยู่ทั้งทางกายและทางใจ อุปมาเหมือน

ผู้ถูกยิงด้วยลูกศรซึ่งกำซาบด้วยยาพิษแล้ว ญาคิมิตรเห็นเข้าเกิดความกรุณา จึงพยายามจะช่วยกันถอนลูกศรนั้น แต่บุรุษผู้โง่เขลาบอกว่าต้องไปสืบให้ได้เสียก่อนว่าใครเป็นคนยิง และยิงมาจากทิศไหน ลูกศรทำด้วยไม้อะไร แล้วจึงจะค่อยมาถอนลูกศรออก ภิกษุทั้งหลาย! บุรุษผู้นั้นจะต้องตายเสียก่อนเป็นแน่แท้ ความจริงเมื่อถูกยิงแล้ว หน้าทีของเขา ก็คือ ควรพยายามถอดลูกศรออกเสียทันทีชำระแผลให้สะอาดแล้วใส่ยาและรักษาแผลให้หายสนิท หรืออีกอุปมาหนึ่งเหมือนบุคคลที่ไฟไหม้อยู่บนศีรษะ ควรรีบดับเสียโดยพลัน ไม่ควรเที่ยววิงวาทคนผู้เอาไฟมาเผาศีรษะตน ทั้งๆ ที่ไฟลุกไหม้อยู่

“อานนท์! เราจะอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่น เหมือนช้างศึกก้าวลงสู่สงคราม ต้องทนต่อลูกศรซึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ เพราะคนในโลกนี้ส่วนมากเป็นคนชั่ว คอยแสหาแต่โทษของคนอื่น เธอจงดูเถิด พระราชาทั้งหลายย่อมทรงราชพาหนะตัวที่ฝึกแล้ว ไปสู่ที่ชุมนุมชน เป็นสัตว์ที่ออกชุมนุมชนได้ อานนท์เอ๋ย! ในหมู่มนุษย์นี้ผู้ใดฝึกตนให้เป็นคนอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นได้ จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ม้าอัสตร ม้าสินธพ พญาช้างตระกูลมหานาคที่ได้รับการฝึกแล้วจัดเป็นสัตว์อาชาไนย สัตว์อาชาไนยเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกตนดีแล้วยังประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น

ดูก่อนอานนท์! ผู้อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้สูงกว่าก็เพราะความกลัว อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้เสมอกันเพราะเห็นว่าพอสู้กันได้ แต่ผู้ใดอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้ซึ่งด้อยกว่าตน เราเรียกความอดทนนั้นว่าสูงสุดผู้มีความอดทน มีเมตตา ย่อมเป็นผู้มีลาภ มียศ อยู่เป็นสุข เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เปิดประตูแห่งความสุขความสงบได้ โดยง่าย สามารถขุดมูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทเสียได้ คุณธรรมทั้งมวล มีศีลและสมาธิเป็นต้น ย่อมเจริญงอกงามแก่ผู้มีความอดทนทั้งสิ้น

อีกมุมหนึ่ง กสิกรผู้ยากไร้ตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่บริโภคอาหารซึ่งมีเพียงผักดองและข้าวแดง พอประทังหัวแล้วนำโคคู่ออกจากคอก แบกไถถือหม้อน้ำออกจากบ้านสู่บริเวณนา เช่นเดียวกัน

พระตถาคตเจ้าหยุดยืน ณ บริเวณไถลี้ๆ ที่เขากำลังไถนาอยู่นั้น เขาเห็นพระศาสดาแล้ว พักการไถไว้มาถวายบังคม พระศาสดามีได้ตรัสอะไรกับเขาเลย กลับเหลียวพระพักตร์ไป อีกด้านหนึ่ง ทอดทัศนากการตรงดิ่งไปยังจุดๆ หนึ่ง แล้วตรัสกับพระอานนท์ว่า

“อานนท์! เธอจงดูเถิด นั่นอสรพิษ เธอเห็นไหม?”

“เห็นพระเจ้าข้า” พระอานนท์ทูล

เพียงเท่านั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จต่อไป

ชาวนาได้ยื่นพระพุทธรูปดำรัสตรัสกับพระอานนท์แล้ว คิดว่าเราเดินไปมาอยู่บริเวณนี้เสมอ ถ้าอสรพิษมีอยู่มันอาจจะทำอันตรายแก่เรา อย่าปล่อยไว้เลย ชำมันเสียเถิด คิดแล้วเขาก็นำไปผูกไปเพื่อตีสู แต่กลับมองเห็นถุงเงินเป็นจำนวนมากวางกองรวมกันอยู่ เขาดีใจเหลือเกิน ยกมือขึ้นเหนือเศียรน้อมนมัสการพระพุทธรูปที่โปรดประทานจุมทรัพย์ให้ “นี่หรืออสรพิษ” เขาคิดอยู่ในใจ “พระพุทธรูปดำรัสเป็นปริศนาแบบสมณะ เท่านั้นเอง ที่แท้พระองค์คงตั้งประทัยเสด็จมาโปรดเรา” แล้วเขาก็นำถุงเงินนั้นไป เอาฝุ่นกลบไว้แล้วไดนาต่อไปด้วยดวงใจเบิกบาน

พระสากมุนี เมื่อคล้อยไปหน่อยหนึ่ง แล้วจึงผินพระพักตร์มาตรัสกับพระอานนท์ว่า

“อานนท์! เราเรียกถุงเงินนั้นว่าอสรพิษ วันนี้เองมันจะกัดบรูษผู้มันให้มีอาการสาหัสปางตาย ถ้าไม่ได้เราเป็นที่พึ่ง เป็นพยาน เขาจะต้องตายเป็นแน่แท้” ตรัสอย่างนี้แล้วไม่ยอมตรัสอะไรต่อไปอีก

แล้วพระจอมมุนีทรงย้ำอีกว่า

“นายมาลาการผู้ฉลาดย่อมทำพวงดอกไม้เป็นอันมากจากกอดดอกไม้ที่เก็บรวบรวมไว้ฉันใด สัตว์ผู้เกิดมาแล้วและจะต้องตาย ก็พึงสั่งสมบุญกุศลไว้ให้มากฉันนั้น

“อาวุโส! บุคคลผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์ และสมบูรณ์ด้วยศรัทธาอันค่อนข้างจะหาได้ยาก ผู้มีศรัทธามากจะมีทรัพย์น้อย ส่วนผู้มีทรัพย์มากมักจะขาดแคลนศรัทธา อุปมาเหมือนนายช่างผู้ฉลาดแต่ขาดดอกไม้ ส่วนผู้มีดอกไม้มากมักจะขาดความสามารถในการจัดเสียดีก ส่วนนางวิสาขาพร้อมสมบูรณ์ทั้งศรัทธาและทรัพย์ เธอจึงมีทั้งทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายในบริบูรณ์”

วันหนึ่งนางวิสาขาได้อารานาพระภิกษุสงฆ์ไว้เพื่อรับภัตตาหารที่บ้านของนาง เมื่อถึงเวลาแล้วนางจึงให้หญิงคนใช้ไปนิมนต์พระ แต่หญิงคนใช้มารายงานว่าในวัดเขตวันไม่มีพระสงฆ์อยู่เลย มีแต่นักบวชพรชิต (นักบวชเปลือย) ทั้งสิ้นกำลังอาบน้ำฝนอยู่ วันนั้นฝนตกหนักมาก

เวลานั้นพระศาสดายังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระเปลือยกายอาบน้ำ เมื่อฝนตกใหญ่ภิกษุทั้งหลายก็ตั้งใจกันใหญ่ และเปลือยกายอาบน้ำกันเกลื่อนเขตวนาราม หญิงคนใช้ไม่รู้จึงเข้าใจว่า ภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นนักบวชเปลือยสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร (พระในศาสนาเซน - ผู้เขียน)

นางวิสาขาเป็นผู้ฉลาด เมื่อได้ฟังคณันนั้นก็เข้าใจเรื่องโดยตลอด จึงให้คนรับใช้ไปนิมนต์ภิกษุอีกครั้งหนึ่ง นางกลับไปครั้งนี้ภิกษุได้อาบน้ำเสร็จเรียบร้อยแล้วและครองจีวรแล้ว คนรับใช้จึงเห็นภิกษุอยู่เต็มเขตวนารามและอารานาว่าถึงเวลาภัตกิจแล้ว

วันนั้นเองนางวิชาชาปรารถนาเรื่องนี้ ทูลขอพรพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เมื่อถึงฤดูฝน เข้าพรรษานางขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระภิกษุทั้งหลายเพื่อใช้อาบน้ำ พระพุทธองค์ทรง อนุญาตให้ถวายได้ ประชาชนทั้งหลายพากันเอาอย่างประเพณีการถวายผ้าอาบน้ำฝนจึงมี มาจนกระทั่งหลังพุทธปรินิพพาน

ดูก่อนอาวุโส! ผู้ฉลาดย่อมหาโอกาสทำความดีได้เสมอ พุทธบริษัทในรุ่นหลังเป็นหนี้ ความดีของนางวิชาชา ฐานะเป็นผู้ริเริ่มสิ่งที่ดีงามไว้ให้คนทั้งหลายถือเป็นเยี่ยงอย่างดำเนิน ตามมากหลายด้วยประการฉะนี้

เมื่อพระอานนทกล่าวจบลงเห็นพระกัมโพชะยังคงนั่งนิ่งอยู่ ท่านจึงกล่าวต่อไปว่า “ภราดา! เรื่องพุทธจริยาและบุคคลผู้เกี่ยวข้องอันน่าสนใจนั้นมีมากมายเหลือที่จะ พรรณนาให้หมดในครั้งเดียวได้ ข้าพเจ้ารู้สึกวาทะที่นำมาเล่าแต่ผู้มีอายุก็พอสมควรแล้ว ท่านยังมีโอกาสที่จะรับทราบและศึกษาในโอกาสต่อไปอีก อนึ่งเวลานี้ก็เย็นมากแล้ว ท่าน และข้าพเจ้ายังมีได้สร่งน้ำชำระกายให้สะอาด เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ทิวฤดูธรรมสุขวิหาร และ พิจารณาธรรมตลอดปฐมยามแห่งราตรี”

พระกัมโพชะลุกขึ้นนั่งกระโห่ง ประณมมือเปล่งวาจาสาธุสามครั้งแล้วกล่าวว่า

“ข้าแต่พระพุทธอนุชา! เป็นลาภอันประเสริฐแห่งโสตรของข้าพเจ้า ที่ได้ฟังพุทธจริยา จากท่านผู้เป็นเสมือนองค์แทนแห่งพระศาสดา ข้าพเจ้าขอจารึกพระคุณคือความกรุณาของ ท่านไว้ด้วยความเคารพสักการะอย่างสูงยิ่ง” แล้วพระกัมโพชะก็กราบลง ณ บาทมูลแห่ง พระอานนทด้วยเบญจางคประดิษฐ์

๓.๑.๓ ฉากของเรื่อง พระอานนทพุทธานุชา

สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า ฉากหมายถึง การสร้างอารมณ์ บรรยากาศและการ เปลี่ยนแปลงบรรยากาศการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยตัวละคร ตลอดจนการแนะนำตัวละครให้ สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและแก่นเรื่อง^{๒๓}

วนิดา บำรุงไทย สรุปไว้ว่า ฉาก เป็นส่วนที่มีความสำคัญและความจำเป็นสำหรับนวนิยายซึ่งเป็นบทประพันธ์ที่มักจะต้องการให้ผู้อ่านทั้ง “เห็น” และ “รู้สึก” ในเรื่องราวที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ นวนิยายแนวเขียนสมจริงมักใช้ฉากและบรรยากาศเสริมสร้างอย่างมีความสัมพันธ์กับ เหตุการณ์เรื่องราวหรืออารมณ์ของตัวละครเพื่อเร้าอารมณ์ผู้อ่าน^{๒๔} ในอนุสารหมวดวิชาภาษาไทย

^{๒๓} สมพร มั่นตะสูตร, วรรณกรรมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๗.

^{๒๔} วนิดา บำรุงไทย, ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย, หน้า ๑๔๒.

กล่าวว่า ฉากในนวนิยายจึงเป็นถ้อยคำสำนวนที่เราใช้วาดมโนภาพบ้างหรือบอกกล่าวประวัติของบุคคลหรือสถานที่ หรือยุคสมัยที่เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้นหรือดำเนินไป ในนิยายแบบเดิมผู้แต่งจะบอกให้รู้ยุคสมัย รู้ลักษณะภูมิประเทศไว้ชัดเจน แต่ในนวนิยายผู้ประพันธ์อาจบอกถึงฉากด้วยกลวิธีต่างๆ ^{๒๕} ยุธฉัตร บุญสนิท กล่าวว่า ฉากของวรรณกรรมที่ใช้เล่าเรื่องคือ สถานที่ เวลาทางประวัติศาสตร์ และกรณีแวดล้อมทางสังคมที่เหตุการณ์ในเรื่องนั้นๆ เกิดขึ้น เช่น ประเทศ, ทุ่งร้าง, หอคอย, ^{๒๖} และ ยุพร แสงทักษิณ กล่าวว่า ฉาก หมายถึง เวลา และสถานที่ที่กำหนดให้เหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น ฉากในนวนิยายสร้างขึ้นจากการใช้ถ้อยคำบรรยายหรือพรรณนา เพื่อให้ผู้อ่านวาดมโนภาพตาม ผู้แต่งนวนิยายจะต้องกำหนดไว้ในใจว่าเรื่องที่กำลังจะแต่งเป็นเรื่องในสมัยใดเกิดขึ้นที่ไหน ผู้แต่งจึงควรมีความรู้หรือประสบการณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ มากพอสมควร เพื่อให้การสร้างฉากถูกต้องและสมจริงมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ฉากยังช่วยในการกำหนดบุคลิกลักษณะของตัวละครทำได้ง่ายขึ้นด้วย เช่น ตัวละคร ควรจะแต่งกายอย่างไร บทสนทนาควรเป็นอย่างไร และพฤติกรรมของตัวละครควรเป็นไปในลักษณะใด ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงฉากจึงน่าจะต้องรวมถึงสภาพสังคม ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ ความคิดเห็น ฯลฯ ด้วย ^{๒๗}

หลักการสร้างฉาก เถกิง พันธุ์เถกิงอมร กล่าวว่า มี ๓ ประการคือ ฉากต้องสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ต้องสมจริงถูกต้องตรงตามสภาพความเป็นจริง และต้องสมเหตุสมผลกับการดำเนินเรื่องและความเป็นไปได้ ^{๒๘}

ฉากของเรื่องพระอานนท์พุทธรักษาผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาไว้ ๓ ประเด็นดังนี้

๓.๑.๓.๑ การสร้างฉากให้เหมือนจริง

เรื่องพระอานนท์พุทธรักษา มีการสร้างฉากโดยใช้วิธีการเล่าเรื่องประวัติของพระอานนท์ ตลอดจนสถานที่ที่พระอานนท์ตามเสด็จพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างตอน ณ สันฐานการแห่งกบิลพัสดุ์ ที่กล่าวถึงประวัติพระอานนท์ก่อนเข้ามาบวช ความว่า

^{๒๕} อนุสารหมวดวิชาภาษาไทย, แนวแนวทางอ่านนวนิยาย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๖), หน้า ๓.

^{๒๖} ยุธฉัตร บุญสนิท, วรรณวิจารณ์, หน้า ๘๕.

^{๒๗} ยุพร แสงทักษิณ, วรรณกรรมปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑), หน้า ๓๒.

^{๒๘} เถกิง พันธุ์เถกิงอมร, การศึกษาเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์, หน้า ๘๘๗.

นับถอยหลังจากเวลาที่อานันท์รับเป็นพุทธบริษัทไปเป็นเวลา ๕๕ ปี ในพระราชวังอันโอ่อ่าของกษัตริย์ศากยราช มีการประดับประดาประทีปโคมไฟเป็นระย้าสว่างไสวไปทั่วเขตพระราชวัง พระเจ้าสุทโธทนะอนุชาแห่งสมเด็จพระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ มีพระพักต์แจ่มใสตลอดเวลาทรงทักคนนั้นคนนี้ด้วยความเบิกบาน พระทัย พระประยูรญาติและเสนาข้าราชบริพาร มีความปราโมชอย่างยิ่งที่มีพระราชกุมารพระองค์หนึ่งอุบัติขึ้นในโลก เขาพร้อมใจกันถวายพระนามราชกุมารว่า “อานันทะ” เพราะนิมิตที่นำความปราโมชและบันเทิงสุขมาให้ เจ้าชายอานันทะอุบัติขึ้นวันเดียวกับพระราชกุมารสิทธัตถะก้าวลงสู่โลกนั้นแล พระราชกุมารทั้งสองจึงเป็นสหชาติกันมาสู่โลกพร้อมกัน โดยมีได้นัดหมาย นับว่าเป็นคู่บารมีกันโดยแท้

เจ้าชายอานันทะ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีที่สุดเท่าที่พระราชกุมารในราชสกุลจะพึงได้รับ พระองค์เติบโตขึ้นภายในความชื่นชมโสมนัสแห่งพระราชบิดาและพระประยูรญาติ เจ้าชายเป็นผู้ถ่อมตน สุภาพอ่อนโยนและว่าง่ายมาแต่เล็กแต่น้อย พระฉวีผุดผ่อง พระวรกายงานสง่าสมสกุลกษัตริย์ทรงได้รับการศึกษาอย่างดีจากสำนักอาจารย์ที่ดีที่สุดเท่าที่หาได้ในแคว้นสักกะ จนกระทั่งพระชนมายุสมควรที่จะมีคู่ครอง แต่กีฬาปรากฏว่าพระองค์ทรงชอบพอสตรีคนใดเป็นพิเศษไม่

ข่าวการเสด็จออกบรรพชาของเจ้าชายสิทธัตถะมกุฎราชกุมารแห่งกบิลพัสดุ์ นคร ก่อความสะเทือนพระทัยและพิศวงงงงวยแก่เจ้าชายอานันทะยิ่งนัก พระองค์ทรงดำริอยู่เสมอว่า เจ้าพี่คงมองเห็นทางปลอดโปร่งอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นแน่ จึงสละรัชสมบัติออกบรรพชา

จนกระทั่ง ๖ ปี ภายหลังจากพระสิทธัตถะกุมารออกแสวงหาโมกขธรรมแล้ว มีข่าวแพร่สะพัดจาคนครราชคฤห์เข้าสู่นครหลวงแห่งแคว้นสักกะว่า บัดนี้พระมหามุนีโคตรมะศากยบุตรได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้วเทศนาสั่งสอนปวงชนชาวอมคธอยู่ เจ้าชายอานันทะทรงกำหนดพระทัยไว้ว่า เมื่อใดพระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่นครกบิลพัสดุ์ พระองค์จักขอบวชในสำนักของพระพุทธองค์

วันหนึ่ง ณ สันนิบาตแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ศากยราชทั้งหลายประชุมกันมีพระราชกุมารหลายพระองค์เข้าประชุมด้วย พระเจ้าสุทโธทนะบัดนี้เป็นพุทธบิดา เป็นประธาน^{๒๕}

^{๒๕} วทีน อินทสระ, พระอานันท์พุทธอนุชา, หน้า ๗ - ๘.

จากตัวละครตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการสร้างฉากถูกต้องตรงตามสภาพความจริงที่ผู้แต่งได้นำมาใช้เป็นเรื่องจริงตามสภาพของกรุงกบิลพัสดุ์สังคมยุคนั้น และในตอนประชุมสงฆ์ ณ เขตวันมหาวิหารก็แสดงให้เห็นถึงสภาพของความจริงในการคัดเลือกภิกษุผู้ปฏิบัติจากพระผู้มีพระภาคและพระอานนท์ทูลขอเงื่อนไข ดังความว่า

เป็นความรอบคอบสุขุมของพระผู้มีพระภาคที่ตรัสเช่นนั้น ความจริงหากพระองค์จะไม่ตรัสในที่ประชุมสงฆ์ แต่ตรัสเฉพาะพระอานนท์เอง พระอานนท์ก็พอใจที่จะปฏิบัติ อยู่ใกล้ชิดพระองค์อยู่ตลอดเวลา แต่เพื่อจะยกย่องพระอานนท์ และให้สงฆ์รับทราบใน อธิษฐานของพระอานนท์ พระองค์จึงปรารภเรื่องนี้ท่ามกลางสงฆ์ ความเป็นจริงพระ อานนท์ได้สั่งสมบารมีมาเป็นเวลาหลายร้อยชาติ เพื่อตำแหน่งอันมีเกียรตินี้

พระอานนท์เป็นผู้รอบคอบ มองเห็นกาลไกล เมื่อพระผู้มีพระภาคและสงฆ์มอบ ตำแหน่งนี้ให้แล้วจึงทูลขอเงื่อนไขบางประการ ดังนี้

“ข้าแต่พระผู้เป็นนาถะของโลก! เมื่อข้าพระองค์รับเป็นพุทธอุปัฏฐากแล้ว ข้าพระองค์ ทูลขอพระกรุณาบางประการ คือ

๑. ขอพระองค์อย่าได้ประทานจีวรอันประณีตที่มีผู้นำมาถวายแก่ข้าพระองค์เลย
๒. ขอพระองค์อย่าได้ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๓. ขอพระองค์อย่าได้ให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ที่เดียวกันกับที่พระองค์ประทับ
๔. ขออย่าได้พาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ ซึ่งพระองค์รับไว้

“ดูก่อนอานนท์ เธอเห็นประโยชน์อย่างไรจึงขอเงื่อนไข ๔ ประการนี้”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลขอพร ๔ ประการนี้ เพื่อป้องกันมิให้คนทั้งหลาย ดำเนินได้ว่า ข้าพระองค์รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ”

พระอานนท์ยังได้ทูลขึ้นอีกในบัดนั้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษสูงสุด ข้ออื่นยังมีอีก คือ

๕. ขอพระองค์โปรดกรุณาเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ ซึ่งข้าพระองค์รับไว้เมื่อพระองค์ไม่อยู่
๖. ขอให้ข้าพระองค์ได้พาพุทธบริษัทเข้าเฝ้าพระองค์ในขณะที่เขามาเพื่อจะเฝ้า
๗. ถ้าข้าพระองค์มีความสงสัยเรื่องใด เมื่อใด ขอให้ได้เฝ้าทูลถามได้ทุกโอกาส”

“อานนท์ เธอเห็นประโยชน์อย่างไร จึงขอพร ๗ ประการนี้”

“ข้าพระองค์ทูลขอ เพื่อป้องกันมิให้คนทั้งหลายดำเนินได้ว่า ข้าพระองค์บำรุงพระองค์ อยู่ทำไมกัน เรื่องเพียงเท่านี้พระองค์ก็ไม่ทรงสงเคราะห์ข้าแต่พระจอมมุนี ข้ออื่นยังมีอีก คือ

๘. ถ้าพระองค์แสดงพระธรรมเทศนาในที่ใด แก่ผู้ใด ซึ่งข้าพระองค์มิได้อยู่ด้วย ขอให้

โปรดเล่าพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีกครึ่งหนึ่ง”

“อาณนทฺ์ เธอเห็นประโยชน์อย่างไร จึงขอพรข้อนี้?”

“ข้าแต่พระจอมมุนี ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อนี้เพื่อป้องกันมิให้คนทั้งหลายตำหนิได้ว่า
คุณเกิด-พระอาณนทฺ์เฝ้าติดตามพระศาสดาอยู่เหมือนเงาตามตัว แต่เมื่อถามถึงพระสูตร หรือ
ชาดก หรือคาถา ว่าสูตรนี้ ชาดกนี้ คาถานี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ใครที่ไหนก็หาไม่รู้ไม่
เหมือนกบอยู่ในสระบัว แต่หารู้ถึงเกษรบัวไม่”

พระพุทธองค์ประทานพรทั้งแปดประการแก่พระอาณนทฺ์ พุทธอนุชา ตามปรารถนา
และพระอาณนทฺ์ที่รับตำแหน่งพุทธปฏิภนากตั้งแต่บัดนั้นมา พระผู้มีพระภาคมีพระชนมายุ
ได้ ๕๕ พรรษา เป็นปีที่ ๒๐ จำเดิมแต่ตรัสรู้ ส่วนพระอาณนทฺ์มีอายุได้ ๕๕ ปีเช่นกัน แต่มี
พรรษาได้ ๑๕ จำเดิมแต่อุปสมบท^{๓๐}

จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าการสร้างของผู้แต่งได้นำสภาพจริงตามที่ปรากฏ
ในพระไตรปิฎกจึงทำให้ผู้อ่านมีจิตใจคล้อยตาม มองเห็นภาพความจริงของเรื่องตามลำดับ

สรุปได้ว่า การสร้างฉากให้เหมือนจริงผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องราวตามสภาพของ
กรุงกบิลพัสดุ์ในยุคนั้นมาใช้เป็นฉากที่มีการบรรยายถึงสภาพต่างๆ ทั้งชื่อเมืองสถานที่กรุง
กบิลพัสดุ์ เขตวันมหาวิหาร ที่ผู้ประพันธ์นำมาจากเรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงทำให้ผู้อ่าน
มองเห็นภาพตามสภาพจริงตามลำดับ

๓.๑.๓.๒ การสร้างฉากตามอุดมคติ

ฉากตามอุดมคติที่ผู้เล่านำมาใช้ในเรื่องพระอาณนทฺ์พุทธอนุชามีหลายตอน ดังตอน
ป่าประดู่กลายเป็นการแสดงให้เห็นสถานที่อันเป็นที่เงียบสงบเหมาะสมกับการบำเพ็ญเพียรอันเป็น
อุดมคติของผู้แสวงหาความสงบ ดังความว่า

พระผู้เป็นพหูสูต หาได้มุ่งเข้าสู่เขตนคร โกสัมพีไม่ ท่านต้องการแสวงหาที่สงัด
และ ณ สถานที่นั้น แห่งใดเล่าจะสงัดเท่าป่าไม้ประดู่ลาย เพราะฉะนั้น พระมหาเถระ
จึงเชื่อมโยงด้วยลักษณะการอันนำทัศนาศนาเข้าสู่ป่าไม้ด้วยหทัยที่ชุ่มชื้นเบิกบาน

เมื่อพระอาทิตย์อัสดงแล้วไม่นาน ดวงจันทร์แจ่มจรัสก็โผล่ขึ้นเหนือทิวไม้ด้าน
ตะวันออก ป่าประดู่ลายเงียบสงัดวังเวง เหมาะสำหรับผู้แสวงหาวิเวกอย่างแท้จริง

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ - ๖.

เนื่องจากมีภิกษุแหวะเวียนมาพักอยู่เสมอ ป่านี้อาจมีเสนาสนะน้อยๆ อยู่หลายหลัง สำหรับพักอาศัยหลังหนึ่งเพียงผู้เดียว พระเถระเลือกได้กระท่อมหลังหนึ่ง เมื่อปลูادنีสีทนะลงแล้วก็นั่งขัดสมาธิหลับตาอยู่ตลอดปฐมยามแห่งราตรี และพักผ่อนเมื่อถึงมัชฌิมยามล่วงไปแล้ว^{๓๑}

ตอนปัจฉิมทัศนาศา ฌ เวสาลี การสร้างฉากอีกตอนหนึ่งที่ผู้เล่ายกมาประกอบเพื่อชี้ให้เห็นอุดมคติของการแสดงธรรม ดังความว่า

พระอานนท์ พุทธอนุชา ได้ติดตามพระศาสดาอยู่เป็นเวลานานกระทำกิจทุกอย่างเพื่อพระพุทธองค์ โดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบากใดๆ ท่านมีจิตใจอ่อนโยนบริสุทธิ์สะอาดในพระศาสดา ประจุจุมราคาผู้ประเสริฐพึงมีต่อบุตรสุดสวาท มีความเคารพยำเกรงในพระผู้มีพระภาค ประจุบุตรผู้เลื่อมใสต่อบิดา และอยู่ในโอวาทของชนกผู้ให้กำเนิดตน ท่านปฏิบัติหน้าที่ของท่านอย่างซื่อสัตย์เที่ยงตรงเฉกดวงตะวันและจันทร์รา จะหาผู้ปฏิบัติใดเล่าเสมอเหมือนพระอนุชาผู้นี้

จวบจนพระปรมายุกาลแห่งพระบรมศาสดาเข้าปีที่ ๗๕ ตอนปลายเหลืออีกเล็กน้อยที่พระผู้ประทานแสงสว่างแก่โลกจะปรินิพพาน เปรียบปานดวงสุริยาซึ่งทอแสง ณ ขอบฟ้าทิศตะวันตกก่อนจะอำลาทิวากาล

พระผู้พิชิตมารประทับ ณ คิษฌกุฎบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ คราวนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรกำลังเตรียมตัวจะรุกรานแคว้นวัชชีจึงส่งวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เพื่อจะหยั่งคว้า พระพุทธองค์จะตรัสอย่างไร พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเชื่อมั่นอยู่ว่าพระวาจาแห่งพระตถาคตนั้นไม่เป็นสอง

วัสสการพราหมณ์รับพระบัญชาเหนือเกล้า แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า “เวลานี้พระเจ้าอชาตศัตรูกำลังเตรียมทัพจะบุกวัชชี ซึ่งมีนครเวสาลีเป็นเมืองหลวง ได้ส่งข้าพระพุทธเจ้ามากราบทูลถามถึงผาสุกวิหาร คือ ความทรงพระสำราญแห่งพระองค์ และขอถวายบังคมพระองค์มิ่งกลบาทด้วยเศียรเกล้า”^{๓๒}

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

จากข้อความที่ยกมาชี้ให้เห็นว่าผู้เล่าได้นำฉากของการเล่าที่สะท้อนถึงอุดมคติในการที่จะประกาศหลักธรรมเพื่อแสวงหาความสงบความสว่างอันนำไปสู่ความหลุดพ้นตลอดจนความผาสุกของชนส่วนมาก นอกเหนือจากอุดมคติที่พระผู้มีพระภาคในการตอบปัญหาที่พระองค์ไม่ใช้วิธีการตอบแบบตรงๆ แต่จะใช้วิธีการถามถึงปัญหาแล้วค่อยอธิบายให้เห็นเหตุผลซึ่งถือว่าเป็นอุดมคติของพระองค์

๓.๑.๓.๓ การสร้างฉากให้มีลักษณะเหนือจริง

การสร้างฉากให้มีลักษณะเหนือจริง เป็นการเล่าถึงประวัติสถานที่ บางครั้งเราอาจมองว่าในเนื้อเรื่องเป็นแค่เรื่องที่ถูกสร้างขึ้นมาให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องเท่านั้น ในนวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอนันท์พุทธอนุชา ปราภฏฉากที่มีลักษณะเหนือความจริงหลายตอน ดังตอนนางบุญและนางบาป ความว่า

ภราดา มีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงถึงพุทธานุภาพอันนำพิศวงแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่นคือเรื่องนางสุปปวาสา โกลิยธิดา นางมีครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี และเมื่อจะคลอดบุตรก็ปวดครรภ์อยู่ตั้ง ๗ วัน ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส นางกรวยรังด้วยความเจ็บปวดอยู่ตลอดเวลา แต่เนื่องจากนางมีศรัทธาเลื่อมใสมั่นคงในพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อรู้สึกว่ามีชีวิตของตัวอยู่ในระหว่างอันตราย เหมือนศิลาซึ่งแขวนอยู่ด้วยเส้นด้ายเส้นน้อยๆ จึงขอร้องสามีให้ไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า และกราบพระมงคลบาท แล้วให้ทูลว่า

“ข้าแต่พระมหาสมณะ บัดนี้นางสุปปวาสา โกลิยธิดา มีครรภ์มา ๗ ปี และปวดครรภ์อยู่ ๗ วันแล้ว นางได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส อันตรายแห่งชีวิตอาจมาถึงนางในไม่ช้า นางระลึกถึงพระผู้มีพระภาค และขอถวายบังคมพระบาทด้วยเศียรเกล้า”

สามีของนางได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ และกราบทูลให้ทรงทราบตามคำของนางนั้น พระผู้เป็นนายของโลกทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า “ขอนางสุปปวาสา โกลิยธิดา จงมีความสุข หาโรคมิได้เกิด”

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

ทันทีที่พระจอมมุนีตรีศบลง บุตรของนางก็คลอด้ได้โดยง่าย เมื่อสามีกลับมาถึงบ้าน นางสุปปวาสา ก็คลอด้เรียบร้อยแล้ว ทั้งบุตรและมารดาปลอดภัยเกษมสำราญดี นางและสามีต่างชื่นชมโสมนัสพระพุทธานุภาพกล่าวออกมาพร้อมๆ กันว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้ พระธรรมมีคุณหาประมาณมิได้ และ พระสงฆ์มีคุณหาประมาณมิได้^{๓๓}

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าฉากที่กล่าวถึงนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ตั้งครรภ์มาถึง ๗ ปี ปวดท้องคลอด้อยู่ ๗ วันนั้นน่าจะเหนือความเป็นจริงของมนุษย์ทั่วไปที่ตั้งครรภ์แค่ ๙ เดือนหรือ ๑๐ เดือนเท่านั้น แต่ปรากฏในเรื่องนานเกินกว่าความจริงตั้ง ๖ ปีจึงถือว่าการเล่ามีฉากที่สะท้อนให้เห็นลักษณะเหนือความจริงดังกล่าว

สรุปได้ว่าผู้ประพันธ์ได้นำฉากที่มีลักษณะเหนือความจริงมาประกอบโดยอาศัยความอภินิหารของพระพุทธองค์มาเป็นหลักในการสร้างฉากประกอบให้เกิดความเหนือจริงและให้เกิดความเชื่อความศรัทธาของผู้อ่านผู้นับถือ เป็นกลวิธีสร้างฉากประกอบในนิยายอิงพระพุทธศาสนาอีกแบบหนึ่ง

๓.๑.๔ ตัวละคร (Character)

วนิดา บำรุงไทย อธิบายว่าตัวละคร คือ บุคคลที่ผู้แต่งกำหนดหรือสมมุติขึ้นในวรรณกรรมประเภทเล่าเรื่อง ตัวละครเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับเรื่องเล่าทุกประเภทรวมทั้งนวนิยาย เพราะถ้าไม่มีตัวละครก็ไม่มีเรื่อง นอกจากนี้ ตัวละครยังมักเป็นจุดดึงดูดความสนใจ ความประทับใจของผู้อ่านมากกว่าส่วนอื่นๆ ของนวนิยาย^{๓๔}

Pickering and Koeper กล่าวว่า มีน้อยมากที่ผู้อ่านจะซาบซึ้งเข้าถึงวรรณกรรมโดยปราศจากตัวละครที่ชื่นชอบ ส่วนหนึ่งของความประทับใจในตัวละคร ก็คือ การที่ผู้อ่านได้รู้จักเขาเป็นอย่างดีถึงเบื้องลึกของชีวิต สติปัญญา อารมณ์และบุคลิกภาพอันซับซ้อนที่ซ่อนอยู่ภายใน และ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๓๔} วนิดา บำรุงไทย, ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย, หน้า ๑๓๐.

ยังมีข้อมูลที่มากพอที่จะมีความรู้สึกนึกคิดแล้ววินิจัยตัวละครหญิงชายเหล่านั้น ในขณะที่ในชีวิตจริงนั้นเรารู้จักบุคคลเพียงพินๆ จากภายนอกเป็นส่วนใหญ่^{๓๕}

คนยา วงศ์ธนะชัย อธิบายว่า “ตัวละครคือ ผู้ที่มีบทบาทในเรื่องจะเป็นคนหรือสิ่งต่างๆ ที่เทียบเท่าคนก็ได้ (อาจเป็นสัตว์ ต้นไม้ สิ่งของ ฯลฯ แต่ต้องคิดหรือมีพฤติกรรมอย่างคน) เพื่อให้ตัวละครที่สร้างขึ้นมีลักษณะเหมือนหรือใกล้เคียงกับคนจริงมากที่สุด^{๓๖}

ยุรฉัตร บุญสนิท อธิบายว่า “ตัวละครคือ บุคคลสมมุติ ผู้ทำหน้าที่ให้เรื่องดำเนินต่อไป หรือเป็นผู้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในเนื้อเรื่อง^{๓๗}

สำหรับตัวละครในเรื่องอาณนที่พุทธอนุชา ได้นำเอาชื่อบุคคลจริงในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและบุคคลสมมติมาเป็นตัวละครในนวนิยาย ซึ่งสามารถรวบรวมได้ ดังนี้

พระพุทธเจ้า องค์พระศาสดา ผู้ทรงประทานแสงสว่างแก่ชาวโลกด้วยอมตธรรม

พระอาณนที่ ตัวละครหลักในฐานะพุทธปฏิรูปและผู้ที่ทำหน้าที่วิสันนาพระสุตตันตปิฎกในการสังคายนาครั้งที่ ๑

นางมหาปชาบดีโคตรมี ผู้ได้รับอนุญาตให้ออกบวชเป็นนางภิกษุณีรูปแรกในพุทธศาสนา

โกกิลากิษุณี ผู้เคยเป็นนางทาสี หลงรักพระอาณนที่ เลลาเจ้านายออกบวช ต่อมาได้บรรลุดอรหันต์

พันธุละ เสนาบดีผู้ที่ถูกบุคคลใกล้ชิดคิดพระเจ้าปเสนทิโกศล รัชทายาทของพระเจ้าปเสนทิโกศลส่งคนไปลอบฆ่า จนเสียชีวิตพร้อมลูกๆ

นางมาคันทิยา ผู้ผูกโกรธในพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมตำหนิความไม่งามแห่งสังขารของเธอ

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้มีนามเดิมว่า สุทัตตะ บริจาคทานแก่คนผู้ยากไร้จึงได้นามว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สร้างวัดเชตวันถวายในพระพุทธศาสนา

นางวิสาขา เป็นหญิงงามที่ประกอบด้วยเบญจกัลยาณีผู้ศรัทธาในพระพุทธเจ้าได้สร้างวัดบุพพาราม ถวายพระพุทธองค์ และเหล่าพระสาวก

^{๓๕} Jame H. Pickering and Jeffrey D. Hooper, **Literature**, (New York : Macmillan Publishing Company, 1982), pp. 26 - 27.

^{๓๖} คนยา วงศ์ธนะชัย, **วรรณกรรมปัจจุบัน**, หน้า ๑๓๓.

^{๓๗} ยุรฉัตร บุญสนิท, **วรรณวิจารณ์**, หน้า ๓๖.

พระติสสะ ผู้อาพาธหนัก ขาดภิกษุสามเณรดูแล พระองค์กับพระอานนท์ เสด็จเยี่ยม
ไข้ แสดงธรรมให้ฟังจนได้บรรลอรหันต์ แล้วนิพพาน

พระสิริมานันทะ อาพาธ พระพุทธเจ้าก็ให้พระอานนท์เรียนสัญญา ๑๐ ประการไป
แสดงให้พระสิริมานันทะฟังจนหายจากอาพาธ

พระเมฆิยะ และ พระนาคสมालะ ทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในยุคแรก แต่ทำ
อะไรตามอำเภอใจตนเองปล่อยให้พระพุทธองค์เสด็จไปอย่างโดดเดี่ยว

พระสุภัททะ เป็นพระสาวกองค์สุดท้ายที่บรรลอรหันต์ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน
อุปกาศิวก ผู้เป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา หลงรักลูกสาวนายพราน จึงลาเพศ
นักบวชออกไปครองเรือนได้ลูก๑ ต่อมาเกิดความคับข้องใจ หนีลูกเมียไปพบพระศาสดาได้ฟัง
ธรรมจนออกบวชแล้วบรรลธรรม

พระมหากัสสปะ ผู้แนะนำให้ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และเป็นประธานสงฆ์ในการทำ
สังคายนาครั้งที่ ๑ ด้วย

พระฉันทะ เคยตามเสด็จพระสิทธัตถะกุมาร ออกผนวช มีทิฏฐิมานะไม่เชื่อฟังคำ
ตักเตือนของใครๆ พระอานนท์ต้องไปประกาศให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์จนสำนักผิดต่อมาได้บรรล
อรหันต์

พระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาผู้เลิศด้วยปัญญา

จตุรงคพล มกุฎราชกุมารแห่งหัสตินาปุระผู้ทรงประทับร่วมกับชายาวิมลมาลา

วิมลมาน ได้มีโอกาสสนทนาธรรม กับ พระอานนท์ จนศรัทธาในพุทธศาสนาใน
กลางป่า

การสร้างตัวละครดังกล่าว ผู้เขียนสร้างเพื่อให้ตัวละครมีลักษณะเหมือนหรือใกล้เคียง
กับคนจริงมากที่สุด จึงเป็นไปตามกลวิธีการสร้างตัวละครซึ่งคนยา วงศ์ณะชัย อธิบายไว้สรุปได้
ดังนี้

๓.๑.๔.๑ กลวิธีสร้างตัวละครคือ

๑) การสร้างนิสัยตัวละคร มีกลวิธีดังนี้

๑.๑ ลักษณะนิสัยตัวละคร โดยทั่วไปพบว่าตัวละครในนวนิยายมีอยู่ ๒ แบบ คือ

ก) ตัวละครที่มีหลายลักษณะ (Round Character) ตัวละครประเภทนี้จะดู
สมจริงเหมือนเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริงในสังคม

ข) ตัวละครที่มีน้อยลักษณะ (Flat Character) ตัวละครประเภทนี้จะมีลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียว ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกได้ว่าไม่สมจริง เป็นตัวละครที่เหมาะสมกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

๑.๒ การใช้ความต้องการขั้นมูลฐานของมนุษย์มาเป็นแนวทางในการสร้างตัวละคร

๑.๓ ลักษณะนิสัยของตัวละคร ตามปกติจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ประสบการณ์ เหตุการณ์ หรือกาลเวลาที่ผ่านไปซึ่งมีอิทธิพลมากพอก็อาจทำให้นิสัยของตัวละครเปลี่ยนแปลงไปได้

๒) การนำเสนอตัวละคร มีกวิธีดังนี้

๒.๑ ผู้ประพันธ์บอกโดยตรง โดยใช้คำบรรยายหรือคำอธิบายของผู้ประพันธ์

๒.๒ ผู้ประพันธ์บอกโดยอ้อมด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

ก. ให้ตัวละครตัวอื่นแสดงความคิดเห็น หรือมีปฏิกิริยาต่อตัวละครตัวนั้น อาจเป็นการสนทนาด้วย หรือการนินทาลับหลัง

ข. ให้เห็นลักษณะของตัวละครจากสิ่งภายนอก เช่น ลักษณะท่าทางที่ไม่น่าไว้วางใจ การแต่งกาย หรือรสนิยมในการใช้สิ่งของของตัวละคร

ค. ให้คำพูดของตัวละครนั่นเองแสดงอุปนิสัยใจคอ ค่านิยม ระดับการศึกษา เช่น ให้ตัวละครพูดคำคำๆ พูดเสียงเหน่อ หรือชอบพูดเสียดสี ประชดประชัน

ง. ให้พฤติกรรมของตัวละครเองเป็นเครื่องแสดง เช่น ถ่มน้ำลายไม่เลือกที่ หรือเดินผ่านสุนัขที่ไรต้องเตะทุกที^{๓๔}

ตัวละครในนวนิยายแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ตัวละครเอกและตัวละครย่อย หรือตัวละครประกอบ ในเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้วิจัยขอนำตัวละครเอกและตัวละครย่อยบางตัวมาแสดงดังนี้

๑. ตัวละครเอก (Major Character)

ชวน เพชรแก้ว อธิบายว่า ตัวละครเอกคือ ตัวละครซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องโดยตลอด^{๓๕} ในเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ตัวละครเอกมีสองคือ พระอานนท์กับพระพุทธเจ้า

^{๓๔} ดนยา วงศ์ระชัย, วรรณกรรมปัจจุบัน, หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔.

ซึ่งเป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์บรรจงเขียนบุคลิกลักษณะไว้อย่างเด่นชัด เพื่อให้เป็นตัวละครที่มีชีวิตจิตใจที่สุด ผู้ประพันธ์บอกเล่าบุคลิกลักษณะ อุปนิสัยของพระอานนท์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) การบอกกล่าวโดยตรง

การกล่าวถึงว่าพระอานนท์เป็นผู้รอบคอบ มองเห็นกาลไกล เมื่อพระผู้มีพระภาคและสงฆ์มอบตำแหน่งให้แล้ว เพื่อไม่ให้เป็นที่ตำหนิของคนทั้งหลาย จึงทูลขอเงื่อนไขบางประการ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นบุคลิกของพระอานนท์ว่าเป็นคนนุ่มนวลมีเหตุเสมอต้นเสมอปลายรู้จักฐานะของตน

(๒) การบอกกล่าวโดยอ้อม

พระอานนท์สามารถทำงานที่ได้มอบหมายดียิ่งนัก เมื่อได้รับมอบหมายสิ่งใดจากพระพุทธองค์แล้วท่านทำไม่เคยบกพร่อง แม้แต่ชีวิตพระอานนท์ยังสามารถสละแทนได้ อย่างครั้งหนึ่งพระอานนท์เดินล้ำหน้าของพระผู้มีพระภาคคิดจะป้องกันชีวิตของพระผู้มีพระภาคเมื่อครั้งพระเทวทัตร่วมกับพระเจ้าอชาตศัตรูปล่อยชังนาฬาคีรีให้ทำร้ายพระผู้มีพระภาค

๒. ตัวละครย่อยหรือตัวละครประกอบ

ชวน เพชรแก้ว อธิบายว่า ตัวละครย่อยจะมีบทบาทเป็นส่วนประกอบหรือช่วยเสริมเนื้อเรื่องของตัวละครสำคัญให้เด่นขึ้น^{๕๖} ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

(๑) พระนางมหาปชาบดี

พระนางทรงเลื่อมใสและรักใคร่ในพระผู้มีพระภาคยิ่งนักคราวหนึ่งทรงปรากฏว่าศากยวงศ์อื่นๆ ได้ถวายสิ่งของแด่พระผู้มีพระภาคบ้างและได้ออกบวชตามบ้าง แต่ส่วนพระนางเองยังมิได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอันเพื่อถวายพระพุทธองค์เลย จึงตัดสินใจจะถวายจิ๋วแด่พระผู้มีพระภาค พระนางเริ่มตั้งแต่ปั่นฝ้ายเอง ทอเอง ตัดและเย็บเอง ย้อมเองเสร็จเรียบร้อยแล้วนำไปถวายพระศาสดา^{๕๗}

^{๕๖} ชวน เพชรแก้ว, การศึกษาวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๗.

^{๕๗} ชวน แก้วเพชร, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๑๑๗.

^{๕๘} วสิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๔.

(๒) นางมัลลิกา

นางมัลลิกา ภรรยาแห่งท่านพนธุลเสนาบดี เป็นสตรีมบุญคุณหญิงสมัยพุทธกาล เครื่องประดับที่มีค่าและทรงเกียรติล้ำ นางมัลลิกาเป็นภรรยาพนธุลเสนาบดีและเป็นธิดาแห่งเศรษฐีกรุงพาราณสี นางได้ฟังพุทธคำรัสแล้วดีใจและโปร่งใสนางถวายบังคมพระศาสดา^{๔๒}

จากตัวอย่างที่ยกมาชี้ให้เห็นว่าผู้เขียนนอกจากจะเน้นตัวละครเอกแล้วยังมีการนำตัวละครย่อยหรือตัวละครประกอบเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องและได้รสหรือสุนทรีย์ตัวละครประกอบ มีความเชื่อมโยงกับตัวละครเอก

สรุปได้ว่า ตัวละครที่ปรากฏในนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้ มีตัวตนจริงตามพุทธประวัติไม่มีการสมมติขึ้นมาตามจินตนาการของผู้ประพันธ์แต่อย่างใด ตัวละครในเรื่องจึงแสดงบทบาทตามหน้าที่ของคนอย่างแท้จริงของเรื่องดังกล่าว

๓.๑.๕ บทสนทนา (Dialogue)

บทสนทนา หมายถึง คำพูดหรือการเจรจาของตัวละคร เนื่องจากนวนิยายเป็นเรื่องเล่าขนาดยาว ผู้ประพันธ์จึงนิยมให้มีบทบาทและสถานที่สมจริงตามสภาพชีวิตมนุษย์มากที่สุด บทสนทนามีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องและฉาก บทสนทนานิยมใส่เครื่องหมายคำพูด (“...”) ชวน เพชรแก้ว เขียนไว้ว่า บทสนทนาที่ดีจะมีลักษณะดังนี้

- (๑) มีความเป็นธรรมชาติ คือมีลักษณะสมจริงกับชีวิตจริงมากที่สุด
- (๒) บทสนทนาที่ดีจะต้องใช้ภาษาที่เหมาะสมกับตัวละครแต่ละตัว โดยคำนึงถึงครอบครัว การศึกษา สภาพในสังคม นิสัยใจคอ วัย เพศ และอาชีพ เป็นต้น
- (๓) มีความคงที่ คือเป็นบทสนทนาที่มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกับลักษณะการเขียนส่วนอื่นๆ ของเรื่องด้วย เพื่อให้การเล่าเรื่องเป็นไปอย่างราบรื่นสม่ำเสมอ
- (๔) มีการเลือกสรร หมายถึง การที่ผู้เขียนจะต้องพิจารณาว่าสมควรจะเขียนบทสนทนาได้ตอบในตอนใดของเรื่องบ้างนั่นเอง เพราะไม่เช่นนั้นอาจจะทำให้เรื่องมีความเยิ่นเย้อ ขาดความเกี่ยวเนื่องซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเบื่อหน่าย และเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ได้^{๔๓}

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๔๓} ชวน เพชรแก้ว, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๑๑๘.

เจือ สตะเวทิน อธิบายไว้โดยสรุปว่า การเขียนบทสนทนาในนวนิยาย จะเขียนให้ตรงไปสู่จุดมุ่งหมายโดยไม่ต้องรีบร้อน ฉะนั้นบทสนทนาจึงมีอิสระกว้างขวาง โดยโต้ตอบอย่างไรก็ได้ เพราะว่าผู้เขียนต้องการอภิปรายโลกในหลายแง่หลายประการ และการอภิปรายนั้นบางทีผู้เขียนต้องการเปิดเผยความในใจของตนเอง แสดงทัศนคติของตนที่มีต่อโลกและชีวิต ต้องการแสดงปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งในตอนที่เขาอภิปราย การแต่งบทสนทนาจะต้องคำนึงถึงธรรมชาติโดยส่วนรวมของตัวละครมีชาติใด เพศใด วัยใด อาชีพใด สถานการณ์อย่างไร ในขณะที่ตัวละครพูดต้องแต่งตามภาวะที่ตัวละครกำลังตกอยู่ในขณะนั้น บทสนทนาจึงมีประโยชน์ดังนี้

- (๑) ใช้บทสนทนาสำหรับเล่าเรื่อง หมายถึง การใช้ตัวละครเล่าเรื่องตอนใดตอนหนึ่ง คือใช้บทสนทนาของตัวละครแทนการบรรยาย
- (๒) ทำให้เรื่องง่ายขึ้น สะดวกแก่ผู้อ่าน ผู้อ่านจะเข้าใจดีกว่าบรรยายธรรมดา
- (๓) บทสนทนาย่อมคลายความตึงเครียดของเรื่องได้เป็นอย่างดี^{๔๔}

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาที่ผู้เขียนใช้บทสนทนาที่เป็นธรรมชาติเหมาะสมกับตัวละคร มีความสอดคล้องและต่อเนื่องและลักษณะการเขียนมีการเลือกสรรว่าจะใช้ในบทไหนตอนใดของเรื่อง สำหรับบทสนทนาที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นในการศึกษาไว้สองประเด็นคือ ๑) บทสนทนาที่แสดงถึงอารมณ์และ ๒) ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละตัว ซึ่ง ในแต่ละตอนนั้นจะมีบทสนทนาที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกได้เป็นอย่างดีจนสามารถทำให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามได้หลายตอนดังนี้

ตอนความรัก-ความร้าย ที่แสดงให้เห็นความสุภาพอ่อนโยนมีลักษณะน่ารัก รูปงาม ผิวพรรณดี ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงท่านขณะเดินทางไปสู่วัดเซตวัน ท่านกล่าวขอขมาขบถาตน้ำจากทาสีคนหนึ่ง ดังความว่า

“น้องหญิง อาตมาเดินทางมาจากที่ไกล รู้สึกกระหายน้ำถ้าไม่เป็นการรบกวน อาตมาขอขบถาตน้ำจากท่านพอดื่มแก้กระหายด้วยเถิด”

^{๔๔} เจือ สตะเวทิน, *ประวัตินวนิยายไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๒๐.

นอกจากนี้ยังมีข้อความซึ่งเป็นบทสนทนากันระหว่างพระอานนท์กับนางทาสี ที่แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้ในบทสนทนาที่สามารถให้ผู้อ่านคล้อยตามได้ ดังความว่า

นางรู้สึกจับใจในคำพูดของพระอานนท์ ครั้งนี้เป็นครั้งแรกในชีวิตของนางที่ได้ยินคำกระรินทร์หู จากชนซึ่งสมมติเรียกกันว่า “ชั้นสูง” มีอันเรียงงามสั้นน้อยๆ ของนางค่อยๆ ประจงเทน้ำในหม้อลงในบาตรของท่านอานนท์ ในขณะที่นางนั่งคุกเข่า พระอานนท์ยื่นโน้มตัวลงรับน้ำจากนางแล้วดื่มด้วยความกระหาย นางซ่อนสายตาดูพระอานนท์ซึ่งกำลังดื่มน้ำ ด้วยความรู้สึกปีติซาบซ่าน แล้วยิ้มอย่างเอียงอาย

“ขอให้มีความสุขเถิด น้องหญิง” เสียงอันไพเราะจากพระอานนท์หน้าของท่าน ยิ่งแจ่มใสขึ้นเมื่อได้ดื่มน้ำระงับความกระหายแล้ว

“พระคุณเจ้าดื่มอีกหน่อยเถิด” นางดูพลางเอียงหม้อน้ำในท่าจะถวาย

“พอแล้วน้องหญิง ขอให้มีความสุขเถิด”

“พระคุณเจ้า ทำอย่างไรข้าพเจ้าจึงจะทราบนามพระคุณเจ้าพอเป็นมงคลแก่โสด และความรู้สึกของข้าพเจ้าบ้าง” นางพูดแล้วก้มหน้าด้วยความขวยอาย

“น้องหญิง ไม่เป็นไรดอก น้องหญิงเคยได้ยินชื่อพระอานนท์ อนุชาของพระพุทธเจ้าหรือไม่?”

“เคยได้ยิน พระคุณเจ้า”

“เคยเห็นท่านไหม”

“ไม่เคย พระคุณเจ้า เพราะข้าพเจ้าทำงานอยู่เฉพาะในบ้าน และมาตักน้ำที่นี้ ไม่มีโอกาสไปที่ใดเลย”

“เวลานี้ น้องหญิงกำลังสนทนากับพระอานนท์อยู่แล้ว”

นางมีอาการตะลึงอยู่ครู่หนึ่ง แล้วแววแห่งปีติค่อยๆ ฉายออกมาทางดวงหน้า และแววตา

“พระคุณเจ้า” นางพูดด้วยเสียงสั้นน้อยๆ “เป็นมงคลแก่โสด และดวงตาของข้าพเจ้ายิ่งนักที่ได้ฟังเสียงของท่าน และได้เห็นท่านผู้มีศีล ผู้มีเกียรติศัพท์ระบือไป

ไกล ข้าพเจ้าเพิ่งได้เห็นและได้สนทนากับท่านโดยมีรู้มาก่อน นับเป็นบุญอัน
ประเสริฐของข้าพเจ้ายิ่งแล้ว”^{๔๕}

สรุปได้ว่า บทสนทนาที่แสดงถึงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละตัวจะมีลักษณะเฉพาะที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้เพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามอารมณ์ร่วมจินตนาการตามตัวละครจึงทำให้เรื่องน่าสนใจติดตามอ่าน

๓.๑.๖ บทสนทนาที่ให้คติและข้อคิด

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มีบทสนทนาที่ให้คติและข้อคิดอยู่เป็นจำนวนมาก ดังความในตอนเบญจกัถยาณีนามวิสาขา ซึ่งเป็นบทสนทนายาระหว่างเศรษฐีกับนางวิสาขาและนางวิสาขาก้ชี้แจงข้อความที่นางเคยพูดให้เศรษฐีเป็นคติและข้อคิด ดังความว่า

นางวิสาขาก้ชี้แจงให้ฟังตามลำดับ ดังนี้

“ชื่อว่า ‘จงให้แก่คนที่ให้’ นั้น หมายความว่า เมื่อมีผู้มายืมของใช้หรือเงินทอง ถ้าเขาใช้คืนก็ควรจะให้เขายืมต่อไปในคราวหน้า

“ชื่อว่า ‘จงอย่าให้แก่คนที่ไม่ให้’ นั้น หมายความว่า ถ้าใครยืมเงินทองของใช้ไปแล้วไม่ใช้คืน นำไปแล้วเฉยเสีย แสดงถึงความเป็นคนมีนิสัยไม่สะอาด คราวต่อไปอย่าให้ยืมอีก โดยเฉพาะเงินทองเป็นของที่ทำให้มิตรรักกันก็ไม่ได้ แยกกันก็ได้

“ชื่อว่า ‘จงให้แก่คนที่ทั้งให้และไม่ให้’ นั้น หมายความว่า เมื่อญาติพี่น้องประสบความทุกข์ยาก บากหน้ามาพึ่ง จะเป็นการกู้ยืมหรือขอก็ตามควรให้แก่ญาติพี่น้องนั้น เขาจะใช้คืนหรือไม่ก็ช่างเถิด เพราะเป็นญาติพี่น้องต้องสังเคราะห์เขาตามควรแก่ฐานะ

“ชื่อว่า ‘จงนั่งให้เป็น’ หมายความว่า เมื่อสามีหรือมารดาบิดาของสามี หรือผู้ใหญ่อันเป็นที่เคารพนับถือนั่งอยู่ในที่ต่ำ ก็อย่าได้นั่งบนที่สูงกว่าเพราะเป็นกิริยาที่ไม่งาม ไม่สมเป็นกุลสตรี

^{๔๕} วสิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๓๓ - ๓๔.

“ชื่อว่า ‘จงนอนให้เป็น’ นั้น หมายความว่า เมื่อมารดาบิดาของสามีหรือสามียังไม่นอน ก็ยังไม่ควรนอน ควรปฏิบัติท่านเหล่านั้นให้มีความสุข เมื่อท่านนอนแล้วจึงค่อยนอนทีหลัง และนอนวางมือวางเท้าให้เรียบร้อย พยายามตื่นก่อนสามี และมารดาบิดาของสามี จัดเจงน้ำและไม่ชำระฟันไว้คอยท่าน เสร็จแล้วดูแลเรื่องอาหารเครื่องบริโภคว่าสำหรับท่าน

“ชื่อว่า ‘จงบริโภคให้เป็น’ นั้น หมายความว่า อย่าบริโภคก่อนสามีหรือมารดาบิดาของสามี คอยดูแลให้ท่านบริโภคแล้วจึงค่อยบริโภคทีหลังหรืออย่างน้อยบริโภคพร้อมกัน ในการบริโภคนั้น ควรสำรวมกิริยาให้เรียบร้อย ไม่มูมมาม ไม่บริโภคเสียงจับๆ เหมือนอาการแห่งสุกร ไม่บริโภคให้เมล็ดข้าวตกเรียรดังอาการแห่งเป็ด

“ชื่อว่า ‘จงบูชาเทวดา’ นั้น หมายความว่า ให้บูชาสามีทั้งกายและใจ มีความเคารพ และจงรักในสามีเหมือนเทวดา จึงมีคำพูดติดปากกันมานานแล้วว่า สตรีที่แต่งงานแล้ว และสามีรักนั้น ชื่อว่าเทวดารักษาคุ้มครองตรงกันข้ามถ้าสามีไม่รัก ก็ชื่อว่าเทวดาไม่คุ้มครอง

“ชื่อว่า ‘จงบูชาไฟ’ นั้น หมายความว่า ให้บูชามารดาบิดาของสามี ท่านทั้งสองเปรียบเหมือนไฟ มีทั้งคุณและโทษ อาจจะทำให้คุณให้โทษได้ ถ้าปฏิบัติดีก็จะให้คุณ แต่ถ้าปฏิบัติไม่ดีก็จะให้โทษมาก เพราะฉะนั้น จึงควรปฏิบัติต่อท่านด้วยดี มีสัมมาคารวะ ไม่คูหมิ่น”^{๔๖}

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าบทสนทนาของตัวละครจะมีคติแล้วข้อคิดว่าการกระทำของมนุษย์เราไม่ควรคิดว่าตนเองมีทรัพย์สินสมบัติมีความสุขได้นั้นจะเพียงพอที่เท่ากับการบริโภคของเก่าหรือบุญเก่าในอดีตชาติ ควรแสวงหาบุญไว้ในปัจจุบันชาติด้วย อันเป็นการสั่งสมบุญไว้เพื่ออนาคตด้วยจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขอย่างแท้จริง

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕ - ๑๐๖.

๓.๑.๓ การเสนอแนวคิดของผู้ประพันธ์

ในการประพันธ์นวนิยายของนักประพันธ์ทั้งหลายถึงแม้จะนำเรื่องที่มีเค้ามูลหรือความจริงที่เกิดขึ้นมาประพันธ์ใหม่เพื่อให้ได้อรรถรสยิ่งขึ้นจำเป็นที่ผู้ประพันธ์ต้องนำมาเสนอแนวคิดของผู้ประพันธ์เองมาสอดแทรกในเนื้อหาเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าประเด็นที่ผู้ประพันธ์นำมาเสนอนั้นมีแนวคิดอะไรอีกที่ทำให้ผู้อ่านได้คิดคล้อยตามสมจริงดังในเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ตอน ความอัศจรรย์แห่งธรรมวินัย ที่ผู้ประพันธ์ได้อธิบายโดยแทรกความคิดของตนเอง เชื่อมโยงตัวละครให้เห็นว่าพระธรรมวินัยของพระศาสดาเป็นเรื่องอัศจรรย์และยกตัวละครว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในการรักษาพระวินัย ดังความว่า

เพราะเหตุที่ธรรมวินัยหรือพรหมจรรย์ของพระองค์สมบูรณ์ด้วยนานาคุณลักษณะ และสามารถช่วยแก่ทุกข์แก่ผู้ที่ได้นี้เอง พระองค์จึงเรียกพรหมจรรย์ว่าเป็นกัลยาณมิตร และเรียกกัลยาณมิตรเป็นพรหมจรรย์ เพราะกัลยาณมิตรที่แท้จริงของคนคือธรรม และบาปมิตรที่แท้จริงของคนก็คือธรรมหรือความชั่วทุจริต

จะมีศัตรูใดแรงร้ายเท่าพยาธิคือโรค

จะมีแรงใดเสมอด้วยแรงกรรม

จะมีมิตรใดเสมอด้วยมิตรคือธรรม

พระอานนท์เคยคิดว่า กัลยาณมิตรนี้น่าจะเป็นครั้งหนึ่งของพรหมจรรย์ แต่พระศาสดาตรัสว่า อย่าคิดอย่างนั้นเลยอานนท์ กัลยาณมิตรเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะผู้ได้อาศัยกัลยาณมิตรอย่างเราแล้วย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวล

พระอานนท์ พุทธอนุชา ได้รับยกย่องจากพระศาสดาหลายฐานะเป็นที่รู้จักกันว่า ท่านเลิศใน ๕ สถานด้วยกัน คือ

๑. เป็นพหูสูต สามารถทรงจำพระพุทฺธพจน์ไว้ได้มาก

๒. แสดงธรรมได้เพราะ คนฟังไม่อึดไม่เบื่อ

๓. มีสติรอบคอบ รู้สิ่งที่ควรทำไม่ควรทำ

๔. มีความเพียรพยายามดี

๕. อุปลุกภาวบำรุงพระศาสดายิ่งนัก ไม่มีข้อบกพร่อง

เมื่อมีโอกาส ท่านมักจะสนทนาธรรมกับพระสารีบุตรเสมอ ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย มีเรื่องที่พระอานนท์สนทนากับพระสารีบุตรทั้งหลายเรื่องเช่นเรื่องเกี่ยวกับนิพพานและสมาธิ ภิกษุผู้ฉลาดและภิกษุผู้ไม่ฉลาด

จากการสนทนากันบ่อยๆ นี้ พระสารีบุตรได้ประจักษ์ชัดว่า พระอานนท์เป็นผู้ควรแก่การยกย่องและได้ยกย่องเชิดชูพระอานนท์ว่า มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก
๒. เป็นผู้แสดงธรรมตามที่ได้ยินได้ฟังโดยพิสดาร
๓. เป็นผู้สาธยายโดยพิสดาร
๔. เป็นผู้ชอบตรึงตรองเพ่งพิจารณาธรรม
๕. เป็นผู้ยินดีอยู่ใกล้กับพระเถระที่เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย
๖. ท่านพยายามเข้าหาท่านที่เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย เพื่อเรียนถามข้อที่ควรถามในโอกาสอันสมควร^{๔๗}

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ได้เสนอแนวคิดของตนเองไว้ประกอบเพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่ตัวละครคือพระอานนท์เป็นผู้ปฏิบัติตามพระวินัย ตลอดจนการเป็นพุทธอุปัฏฐากจนได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศใน ๕ สถานและมีคุณธรรม ๖ ประการ เพราะเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนที่แท้จริง โดยผู้ประพันธ์ได้แสดงแนวคิดไว้ว่าเป็นความอัศจรรย์แห่งธรรมวินัย

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗ - ๑๗๘.

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

บทนี้จะได้กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ดีต่อสังคมไทยในหลายๆ ด้าน แต่เมื่อสรุปแล้วมี ๒ ด้านใหญ่ๆ ดังนี้

๑. คุณค่าด้านสังคม

๒. คุณค่าด้านความรู้

๔.๑ คุณค่าด้านสังคม

นวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านสังคมทั้งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเสมอภาคของบุคคลอันเป็นจุดเด่นของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ ด้านความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาสอนให้ผู้นับถือทั้งหลายใช้เหตุผลในความเชื่อความเลื่อมใส เบญจมาศ พลอินทร์ ได้อธิบายถึงความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาว่า เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ความเคารพพระศาสดามีมาก ประกอบกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ร่วมกัน จำทำให้เกิดความเชื่อว่สิ่งเคารพเกี่ยวกับศาสนาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อาจบันดาลสิ่งดีสิ่งชั่วให้เกิดขึ้นแก่ตนได้ เช่น ความเลื่อมใสในพระพุทธรูปว่ามีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เชื่อถือความศักดิ์สิทธิ์ของคาถา อันเป็นภาษาบาลีว่ามีอำนาจเรียกว่า เวทมนต์คาถา คำสวดต่างๆ ถือว่าเป็นมงคลและสามารถขับไล่ภูติผีปีศาจได้^๑

^๑ เบญจมาศ พลอินทร์, วรรณคดีชนบทประเพณีและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕.

นวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอุษณาผู้วิัจยนำมาศึกษาความเชื่อทางพระพุทธศาสนาใน ๒ ด้านได้แก่

๔.๑.๑.๑ ความเชื่อเรื่องการถวายสังฆทานกับปาฏิบุคลิกทาน

การถวายสังฆทาน หมายถึง การถวายทานแก่หมู่คณะหรือการให้ที่เป็นหมู่คณะ ตามความเชื่อว่ามีผลมากกว่าการให้ทานที่มีเฉพาะเจาะจง

ปาฏิบุคลิกทาน หมายถึง การถวายทานที่เฉพาะเจาะจงแก่บุคคลใดคนหนึ่ง ซึ่งผล แห่งปาฏิบุคลิกทานมีผลน้อยกว่าการถวายสังฆทานในนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอุษณาแสดง ให้เห็นคุณค่าทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการถวายสังฆทาน

ธรรมเนียมอสังกักรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอุษณา ได้ บรรยายถึงการให้ทานที่มีผลมากคือการถวายสังฆทาน ดังความในตอนกับพระนางมหาปชาบดี ที่ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทำจิวรเพื่อหวังจะถวายพระผู้มีพระภาค แต่พระองค์ก็ปฏิเสธที่จะรับ เฉพาะพระองค์ ดังความว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค หม่อมฉันทำจิวรผืนนี้ด้วยมือของตัวเอง โดยตลอด ตั้งแต่เริ่มต้น ขอพระผู้มีพระภาคทรงรับเพื่ออนุเคราะห์หม่อมฉันด้วยเถิด”

“อย่าเลย อย่าถวายตถาคตเลย ขอพระนางได้นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์รูปอื่น เถิด ตถาคตมีจิวรใช้อยู่แล้ว” พระศาสดาทรงปฏิเสธอย่างอ่อนโยน

พระนางอ่อนวอนถึง ๓ ครั้ง แต่พระศาสดาก็ทรงหำรับไม่ คงยืนย่นอย่างเดิม พระนางถึงแก่โทมนัสเป็นอย่างยิ่งที่ไม่อาจทรงกลั่นอัสสุชลไว้ได้ ทรงน้อยพระทัย ที่สุดสำห้ตั้งพระทัยทำเอง โดยตลอด ยิ่งระลึกถึงความหลังครั้งอดีตที่เคยโอบอุ้มเลี้ยง ดูพระพุทธองค์มาตั้งแต่เยาว์วัยด้วยแล้วยิ่งน้อยพระทัยหนักขึ้น พระนางทรงกันแสง นำจิวรผืนนั้นไปสู่สำนักพระสารีบุตร เล่าเรื่องให้ท่านทราบแล้วกล่าวว่า

“ขอพระพุทธเจ้าได้โปรดรับจิวรผืนนี้ไว้ด้วยเถิดเพื่ออนุเคราะห์ข้าพเจ้า”

พระสารีบุตรทราบเรื่องแล้วก็หำรับไม่ แนะนำให้นำไปถวายพระภิกษุรูปอื่น และปรากฏว่าไม่มีใครรับจิวรผืนนั้นเลย พระนางยิ่งเสียพระทัยเป็นพันทวี

ในที่สุดพระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วให้พระนางถวายแก่ภิกษุบวช ใหม่รูปหนึ่ง แล้วทรงปลอบให้พระนางคลายจากความเศร้าโศกและให้รำเริงบันเทิง

ด้วยบุญญกิริยาอันยิ่งใหญ่ที่ว่า

“ดูก่อนโคตมิ ฟ้าที่ท่านถวายแล้วนี้ ได้ชื่อว่าถวายสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ผลานิสงส์มีมากกว่าการถวายเป็นส่วนบุคคล แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง หรือว่าการถวายแก่พระพุทธเจ้าเอง โคตมิเอ๋ย การที่ตถาคตไม่รับจีวรของท่านนั้น มิใช่เพราะใจไม่ให้ระกำอะไร แต่เพราะมุ่งประโยชน์อันสูงสุดที่จะพึงมีแก่ท่านเอง ปาฏิบุคลิกทานใดๆ จะมีผลเท่าสังฆทานหาได้ไม่”

จากนั้นพระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับปาฏิบุคลิกทานว่าเป็นทานที่ถวายแก่ใครบ้าง ระดับของบุคคลต่างๆ มีผลต่างกันและไม่เท่ากับสังฆทาน ความว่า

“อานนท์ ปาฏิบุคลิกทานมีอยู่ ๑๔ ชนิด คือ

๑. ของที่ถวายแก่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. ของที่ถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า
๓. ของที่ถวายแก่พระอรหันตสาวก
๔. ของที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อบรรลุอรหัตผล
๕. ของที่ถวายแก่พระอนาคามี
๖. ของที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อบรรลุอนาคามีผล
๗. ของที่ถวายแก่พระสกทาคามี
๘. ของที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อบรรลุสกทาคามีผล
๙. ของที่ถวายแก่พระโสดาบัน
๑๐. ของที่ถวายแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อบรรลุโสดาปัตติผล
๑๑. ของที่ให้แก่คนภายนอกพุทธศาสนา ซึ่งปราศจากกามราคะ
๑๒. ของที่ให้แก่บุรุษผู้มีศีล
๑๓. ของที่ให้แก่บุรุษผู้ทุศีล
๑๔. ของที่ให้แก่สัตว์ดิรัจฉาน

“อานนท์ ของที่ให้แก่สัตว์ดิรัจฉานยังมีผลมากผลไพศาล อานนท์คราวหนึ่งเราเคยกล่าวแก่ปริพาชกผู้หนึ่งว่า บุคคลเทณ้ำล้างภาชนะลงในดินด้วยตั้งใจว่า ขอให้

สัตว์ในดินได้อาศัยอาหารที่คืดน้ำล้างภาชนะนี้ได้ดีมกินเถิด แม้เพียงเท่านี้เรายัง
กล่าวว่าผู้กระทำได้ประสพบุญแล้วเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จะกล่าวไปใยในทาน
ที่บุคคลให้แล้วแก่ปุถุชนผู้มีศีลหรือผู้ทศิล จนถึงแก่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
จะไม่มีผลมากเล่าแต่ทั้งหมดนี้เป็นปาฏิบุคลิกทาน คือทานที่ให้เจาะจงบุคคล เรา
กล่าวว่า ปาฏิบุคลิกทานใดๆ จะมีผลเท่าสังฆทานมิได้เลย”

“อนนทโยย ต่อไปเบื้องหน้าจักมีแต่โคตรภูสงฆ์ คือสงฆ์ผู้ทศิลมีธรรมทราม สัก
แต่ว่ามีกาสาวพัสดุ์พันคอบ การให้ทานแก่ภิกษุผู้ทศิลเห็นปานนั้นแต่อุทิศสงฆ์ ก็ยัง
เป็นทานที่มีผลมาก มีอานิสงส์ไพศาลประมาณมิได้”

แล้วทรงหันไปตรัสแก่พระนางผู้มีจิรวอันจักถวายว่า

“ดูก่อนโคตมิ เพราะฉะนั้น การที่ท่านได้ถวายจิรวแก่สงฆ์ซึ่งมีพระพุทเจ้าเป็น
ประมุขในครั้งนี้ จึงจัดเป็นโศคลากอันประเสริฐยิ่งแล้ว”^๒

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการถวายสังฆทานกับปาฏิบุคลิกทานที่ปรากฏในเรื่อง
พระอนนทพุทธรอนุชานั้นสะท้อนให้เห็นถึงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสังฆทาน
เป็นทานที่ถวายแก่หมู่สงฆ์ ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เพราะทานที่ถวายแก่ หมู่สงฆ์จะมีอานิสงส์มากกว่า
ทานที่ถวายเป็นปาฏิบุคลิกทาน ได้แก่ทานแบบเจาะจง แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แม้แต่พุทธองค์ทรง
สรรเสริญว่าทานที่ถวายแก่พระพุทเจ้ามีอานิสงส์น้อยกว่าการถวายแก่หมู่สงฆ์ กล่าวได้ว่าทรงเห็น
ความสำคัญของหมู่สงฆ์ มากกว่าการให้แบบเฉพาะเจาะจง จากพระพุทเจ้าคำรัส ในเรื่องการให้ทาน
ดังกล่าว ส่งผลให้ชาวพุทธในสังคมไทยมีความเชื่อ และศรัทธาในการทำสังฆทานอุทิศแด่หมู่สงฆ์
มากกว่าการให้ทานแบบเฉพาะเจาะจง

๔.๑.๑.๒ องค์ประกอบของทานที่จะมีผลมาก ๖ ประการ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสอนให้ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักเสียสละมีความเอื้อเฟื้อ
ต่อเพื่อนมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีการสอนถึงผู้ที่สมควรให้ทานและผู้ที่สมควรรับทาน ตลอดจน

^๒ วคิน อินทสระ, พระอนนทพุทธรอนุชา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐),
หน้า ๒๔ - ๒๖.

ประโยชน์ที่ได้จากการให้ทานว่าจะมีมากขึ้นอยู่ที่ทานนั้นจะต้องประกอบไปด้วยเหตุแห่งทาน
ความว่า

“บุคคลผู้ตระหนี่เมื่อได้ทรัพย์แล้วก็เก็บตุนไว้ ไม่ถ่ายเทให้ผู้อื่นบ้าง ก็เหมือน
แม่น้ำตาย ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใคร ส่วนผู้ไม่ตระหนี่เป็นเหมือนน้ำที่ไหลเอื่อยอยู่
เสมอ กระแสก็ไม่ขาด ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น สาธุชน
ได้ทรัพย์แล้วพึงบำเพ็ญตนเสมือนน้ำไหลใสสะอาดไม่พึงเป็นเช่นแม่น้ำตาย”

“ขุณฺณสัมปทา หรือ ทาน จะมีผลมาก อานิสงส์ไพศาล ถ้าประกอบด้วยองค์ ๖
กล่าวคือ

๑. ก่อนให้ ผู้ให้ก็มีใจผ่องใส ชื่นบาน
๒. เมื่อกำลังให้ จิตใจผ่องใส
๓. เมื่อให้แล้ว ก็มีความยินดี ไม่เสียดาย
๔. ผู้รับเป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากราคะ
๕. ผู้รับปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากโทสะ
๖. ผู้รับปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อปราศจากโมหะ

ทานที่ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แลเป็นการยากที่จะกำหนดแห่งบุญว่ามีประมาณ
เท่านั้นเท่านี้ อันที่จริงเป็นกองบุญใหม่ที่นับไม่ได้ ไม่มีประมาณเหลือที่จะกำหนด
เหมือนน้ำในมหาสมุทรย่อมกำหนดได้โดยยากกว่ามีประมาณเท่านั้นเท่านี้

“ดูก่อนท่านทั้งหลาย คราวหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลราชาแห่งแคว้นนี้เข้าไปหา
ตถาคตและถามว่า บุคคลควรจะให้ทานในที่ใด เราตอบว่าควรให้ในที่ที่เต็มใส คือ
เต็มใสบุคคลใด คณะใด ก็ควรให้แก่บุคคลนั้น ในขณะนั้น พระองค์ถามต่อไปว่า
ให้ทานในที่ใดจึงจะมีผลมาก เราตถาคตตอบว่า ถ้าต้องการผลมากกันแล้วละก็
ควรจะให้ในท่านผู้มีศีล การให้แก่บุคคลผู้มีศีล การให้แก่บุคคลผู้ทุศีลหาจะมีผลมาก
อย่างนั้นไม่”^๓

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑.

จากองค์ประกอบของท่านที่จะมีผล ๖ ประการที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นคำสอนเกี่ยวกับการให้ทานว่าต้องเป็นทานที่ต้องบริสุทธิ์ทั้งวัตถุทาน ผู้ให้ทานและผู้รับทานจะต้องมีองค์ประกอบครบทั้ง ๖ ประการจึงจะมีผลมาก เปรียบเหมือนน้ำในมหาสมุทรที่จะกำหนดได้ว่ามีมากน้อยเพียงใด

จึงกล่าวได้ว่าเรื่องพระอานนตพุทธอนุชา ปราภฏเรื่องการให้ทานวัตถุทาน บุคคลผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้ให้และผู้รับจะต้องมีความบริสุทธิ์ กล่าวคือ ทั้งวัตถุ กาย ใจ ของบุคคล ดังตอนมหาอุบาลิกานามวิสาขา ที่กล่าวถึงองค์ประกอบของท่านที่มีผลมาก ๖ ประการ ดังกล่าว

๔.๑.๒ ความเสมอภาคของบุคคล

บุคคลมีความสามารถและความเสมอภาคได้เหมือนกัน มีความเป็นมนุษย์เหมือนกับพระองค์ บุคคลผู้บวชในพุทธศาสนา พระองค์ทรงเน้นความเสมอภาคของบุคคล หมายความว่า ใครก็ตามถ้าบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา พระองค์เน้นหนักให้บุคคลมีความเสมอภาคหรือมีสิทธิ์เท่าเทียมกัน ในหัวข้อข้างบนคือความเสมอภาคของบุคคล ผู้วิจัยจัดแบ่งประเด็นเนื้อหาที่วิจัยไว้ ๒ ประเด็น คือ ๑) การไม่แบ่งชนชั้นของบุคคล ๒) การเคารพตามคุณธรรม ในการวิเคราะห์ความเสมอภาคของบุคคลทั้ง ๒ ด้าน ตามที่ได้ศึกษาดังนี้

๔.๑.๒.๑ การไม่แบ่งชนชั้นของบุคคล

เรื่องพระอานนตพุทธอนุชามีการแสดงออกซึ่งความเสมอภาคของชนชั้นวรรณะที่สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในท่ามกลางของการแบ่งชนชั้นวรรณะแต่พระพุทธศาสนาไม่แบ่งแยก วรรณะไหนก็ได้ที่จะเข้ามานับถือปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดาซึ่งให้ปฏิบัติต่อกันตามคุณธรรมเท่ากัน ในตอนความรักความร้ายที่พระอานนตกล่าวกับนางทาสีว่าพระพุทธศาสนาไม่เลือกชั้นวรรณะของผู้นับถือ ทุกคนมีความเสมอภาคในการทำความดี ดังความว่า

“น้องหญิง มลทินและบาปจะมีแก่ผู้มีเมตตากรุณาไม่ได้ มลทินย่อมมีแก่ผู้ประกอบกรรมชั่ว บาปย่อมมีแก่ผู้ไม่สุจริต การที่อาตมาขอน้ำ และน้องหญิงจะให้น้ำนั้นเป็นธรรม ธรรมย่อมปลดเปลื้องบาปและมลทิน เหมือนน้ำสะอาดชำระสิ่งสกปรกฉะนั้น น้องหญิง บัญญัติของพราหมณ์เรื่องบาปและมลทินอันเกี่ยวกับวรรณะนั้น เป็นบัญญัติที่ไม่ยุติธรรม เป็นการแบ่งแยกมนุษย์ให้เห็นห่างจากมนุษย์ เป็นการเหยียดหยามมนุษย์ด้วยกัน เรื่องนี้อาตมาไม่มีแล้ว อาตมาเป็นสมณศากยบุตร สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ไม่มีวรรณะ เพราะฉะนั้น ถ้าน้องหญิงต้องการจะ

ให้นำ กิ่งทองในบาตรนี้เถิด”^๔

นอกจากนี้ ตอน หญิงงามกับบิดา ได้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่แบ่งชนชั้นของบุคคล โดยจตุรงคพล ราชกุมารของกษัตริย์ไปหลงรักวิมลมานธิดาช่างทองและพุดคุยกับพระบิดาว่า จตุรงคพลไม่ได้มองสตรีที่ชั้นวรรณะแต่จะดูที่ความเท่าเทียมในฐานะสตรีหรือบุรุษ ดังความว่า

“ตอนนี้ข้าพเจ้านั่ง ข้าพเจ้าไม่เห็นสำคัญเลย จะเป็นเจ้าหญิงหรือหญิงหักฟืนขาย ก็มีความเป็นหญิงเท่าเทียมกัน อวัยวะทุกส่วนของเจ้าหญิงไม่มีอะไรพิเศษหรือวิจิตรพิสดารยิ่งไปกว่าหญิงขายขนมเบื้อง เมื่อบาดเจ็บเลือดที่ออกมาก็เป็นสีเดียวกัน เจ้าหญิงก็รู้จักหิวกระหาย และความรู้สึกอื่นๆ เหมือนๆ กัน มีความรู้สึกทางเพศรสเหมือนคนธรรมดาสามัญทุกๆ ไป มนุษย์ในโลกนี้ เหมือนก้อนหินก้อนอิฐหลายๆ ก้อนที่ถูกนำไปวางที่ต่างกันเท่านั้น ก้อนหนึ่งวางอยู่บนยอดเจดีย์ คนก็กราบไหว้บูชา อีกก้อนหนึ่งใช้ปูลาดถนนเป็นทางเดิน คนก็เหยียบย่ำ แต่เนื้อแท้ของก้อนอิฐไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย เจ้าหญิงอาจจะคิดว่าหญิงธรรมดาที่ตรงที่มีโอกาสดีกว่าในการปรับปรุงตน และมีโอกาสในการศึกษาดีกว่า แต่คุณค่าของคนวัดกันที่ความประพฤติและน้ำใจ มิใช่วัดกันที่ชาติตระกูล เมื่อมองในแง่นี้เจ้าหญิงที่มีความประพฤติไม่ดี จิตใจต่ำ ก็ย่อมเป็นคนเลวเหมือนกับคนเลวอื่นๆ ข้าพเจ้าเองเป็นเจ้าชาย แต่ข้าพเจ้าก็มองไม่เห็นที่ข้าพเจ้าจะวิเศษไปกว่าผู้ชายธรรมดาตรงไหน มีความรู้สึก สุข ทุกข์ หิวกระหายและใคร่ในกามารมณ์เหมือนเด็กหนุ่มชาวบ้านธรรมดาทั่วไป นี่เพียงแต่ข้าพเจ้าคิดเท่านั้นนะท่าน ข้าพเจ้าไม่กล้าพูดอย่างนี้กับเสด็จพ่อดอก มันเป็นการหัวหาญและไร้มรรยาทเกินไปสำหรับบุตรที่ดี”^๕

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงให้เห็นถึงเรื่องพระอนันตพุทธอนุชาที่ชี้ให้เห็นคุณค่าทางสังคมเกี่ยวกับความเสมอภาคด้านการไม่แบ่งชนชั้นของบุคคลที่ผู้ประพันธ์ได้แทรกแนวคิดถึงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่ามิได้มีการแบ่งชนชั้น ตรงกันข้ามทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการประพฤติปฏิบัติความดี ความดีเลวไม่ได้อยู่ที่ชั้นวรรณะแต่อยู่ที่การปฏิบัติตนเท่านั้น ในคำสอน

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕.

ของพระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักเสมอภาพ และให้บุคคลเคารพกันตามหลักคุณธรรม เช่น กรณี
พระสงฆ์ให้ความเคารพกันตามลำดับพรรษาของการบวช ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

คนจะเชื่อว่าเป็นคนเลว เพราะชาติกำเนิดก็ห้ามได้
คนจะเชื่อว่าเป็น พราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็ห้ามได้
จะเชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม เชื่อว่าเป็น พราหมณ์ก็เพราะกรรม^๖

๔.๑.๒.๒ การเคารพกันตามคุณธรรม

การแสดงความเคารพ ในอังคุตตนิกาย จักกนิบาต อธิบายหลักธรรมเพื่อความไม่
เสื่อมภิกษุและการมองเห็นคุณค่าความสำคัญ และปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น โดยถูกต้อง ธรรม
เกี่ยวกับการแสดงความเคารพหรือคารวะมี ๖ อย่างคือ (๑) สัตถุคารวตา (๒) ธรรมคารวตา (๓) สังฆ
คารวตา (๔) ลิกขาคารวตา (๕) อัปมาทคารวตา (๖) ปฏิสันถารคารวตา^๗

พระธรรมปิฎก แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงความเคารพไว้ว่า การแสดงความ
เคารพกันตามความหมายของพระพุทธศาสนามีใช้เรื่องแสดงความสูงต่ำไม่ว่าจะในด้านเกียรติยศ
อำนาจภายนอกหรือคุณธรรมภายในก็ตาม ด้านภายนอกมองเห็นง่ายอยู่แล้วว่าเฉพาะคุณธรรม
ภายใน คฤหัสถ์แม้เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงเพียงใด^๘ ทางพระพุทธศาสนามีให้ถือชาติกำเนิดเป็น
เครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้ถือคุณธรรมและความประพฤติของคน^๙

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มีการแสดงออกมาซึ่งความเคารพต่อกัน การนับถือกัน
ตามลำดับชั้นของคุณธรรมของผู้ประพฤติหรือปฏิบัติก่อน ในตอน พุทธอุปัฏฐากผู้เป็นบัณฑิต
กล่าวถึงกุมารทั้งหลาย ในนั้นพระอานนท์อยู่ด้วยได้ออกบวชพร้อมกับนายอุบาลีกุญามาลา ในที่สุด
กุมารทั้งหลายก็ให้นายอุบาลีกุญามาลาบวชก่อนเพราะจะได้นับถือกันตามลำดับคุณธรรม ดังความว่า

พระกุมารทั้งหลายพระองค์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลขอบรรพชาอุปสมบท และทูลว่า

^๖ พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๓๖/๕๓๑-๕๓๒.

^๗ อัง.จก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๘.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓๗.

^๙ สุจิตรา (อ่อนค้อม) รมริน, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว,
๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทั้งหลายมีทิฏฐิมานะมาก เมื่อบวชพร้อมด้วยอุบาสีซึ่งเป็นคนรับใช้มาก่อน ถ้าข้าพระองค์ทั้งหลายบวชก่อนก็จะพึงใช้อำนาจกับเขาอีก เพราะฉะนั้น ขอให้พระผู้มีพระภาคให้การอุปสมบทแก่อุบาสีก่อนเถิด เพื่อข้าพระองค์ทั้งหลายจักได้อภิวัตลุกรับเขาเมื่ออุปสมบทแล้ว เป็นการทำลายทิฏฐิมานะไปในตัว เพื่อประโยชน์แก่การประพุดิพรหมจรรย์”^{๑๑}

จากตัวอย่างที่ยกมาสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องพระอานนตพุทธชนูชาถึงหลักคุณธรรมที่แสดงออกให้เห็นความสำคัญในการเคารพกันตามคุณธรรมกล่าวคือ ในพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญเคารพกันตามลำดับของผู้ที่เข้ามาบวชก่อนหลัง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการลดทิฏฐิมานะของภิกษุที่มาจากต่างชั้นวรรณะแล้วเข้ามาสู่การปฏิบัติที่ทุกคนมีความเสมอภาคในการจะ ได้รับรู้ธรรมที่สูงขึ้นแต่ต้องยอมรับในคุณธรรมของผู้มาก่อนดังกล่าว

๔.๒ คุณค่าด้านความรู้

ธรรมเนียมเรื่องพระอานนตพุทธชนูชาที่ศึกษาถึงคุณค่าด้านความรู้ในวิธานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาไว้ ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. ด้านการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี
๒. ด้านความรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา
๓. ด้านความรู้ทางคตินิยม

๔.๒.๑ ด้านการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมคาถาหรือการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษแต่ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. สันทัสสนา หมายถึง ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและการแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจังดังงูมือไปดูเห็นกับตา

^{๑๑} วสิน อินทสระ, พระอานนตพุทธชนูชา, หน้า ๑๕.

๒. สมาทปนา หมายถึง ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา หมายถึง เร้าใจให้อาจหาญแก้อั้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความฮุสาเห มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จได้ สู้งานไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อยไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา หมายถึง ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ^{๑๑}

การศึกษาการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี ผู้วิจัยได้นำประเด็นที่ใช้ในการศึกษา ๓ ประการ คือ การสอนแบบสนทนา การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติ และการสอนแบบตอบปัญหา ซึ่งแต่ละประเด็นมีผลของการศึกษาดังนี้

๔.๒.๑.๑ การสอนแบบสนทนา

ในการสอนของพระพุทธเจ้าบางครั้งบางเวลาพระองค์จะใช้วิธีการสนทนาเพื่อให้เกิดปัญญาชัดแจ้ง ดังความว่า ปัญญาพึงรู้ได้ด้วย การสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดหน้อย ผู้มีมนสิการจึงรู้ได้ ผู้ไม่มนสิการหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญหาจึงรู้ได้ ผู้มีปัญหาทราบหารู้ได้ไม่ เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น^{๑๒}

ธรรมนิยายเรื่องพระอนนทพุทธานุชา ปราบกฏการแสดงถึงพุทธวิธี การสอนแบบสนทนาอยู่หลายตอน ดังความในตอนความรักความร้ายที่กล่าวถึงวิธีการสอนแบบสนทนา ความว่า

“น้องหญิง พระศาสดาตรัสว่า ประคติของคนเราอาจจะรู้ได้ด้วย การอยู่ร่วมกัน และต้องอยู่ร่วมกันนานๆ ต้องมีโยนิสมนสิการ และต้องมีปัญญา จึงจะรู้ว่าคนนั้นคนนี้มีประกติอย่างไร คือดีหรือไม่ดี นี่น้องหญิงพบเราเพียงครู่เดียว จะตัดสินได้อย่างไรว่า

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙.

^{๑๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๒/๒๘๑.

อาตมาเป็นคนดี อาตมาอาจจะเอาชื่อท่านอานนท์มาหลอกเธอก็ได้ อย่าเข้ามาเลย กลับเสียเถิด”

“พระคุณเจ้าเป็นใครก็ช่างเถิด” นางคงพริ้วต่อไป มือหนึ่งถือหม้อน้ำ ซึ่งบัดนี้นางได้เทน้ำออกหมดแล้ว “ข้าพเจ้ารักท่าน ซึ่งข้าพเจ้าสนทนากับท่านอยู่ด้วยเวลานี้”^{๑๓}

ในตอนนางบุญและนางบาป ขณะที่พระศาสดามีพระสงฆ์จีณาสพเป็นบริวารเสด็จเสวยภัตตาหาร ณ บ้านของนางสุปปวาสาเป็นเวลา ๗ วัน ในบทสนทนาที่พระองค์ตรัสถามนาง ความว่า

“พระศาสดามีพระสงฆ์จีณาสพเป็นบริวาร เสด็จเสวยภัตตาหาร ณ บ้านของนางสุปปวาสาเป็นเวลา ๗ วัน วันหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสถามนางว่าสุปปวาสา เธออุ้มครรภ์อยู่ ๗ ปี และปวดครรภ์อยู่ ๗ วัน ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสอย่างนี้แล้ว เธอยังจะปรารถนามีบุตรอีกหรือไม่?”

“ข้าพระองค์ยังปรารถนามีได้อีกถึง ๗ ครั้ง พระเจ้าข้า” นางสุปปวาสาตอบ พระตถาคตเจ้าทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่า

“สุปปวาสาเอ๋ย มักจะเป็นอย่างนี้แหละ สิ่งที่ไม่น่ายินดีมักจะปลอมมาในรูปที่น่ายินดี สิ่งที่ไม่น่ารักมักจะมาในรูปแห่งสิ่งที่น่ารัก ความทุกข์มักจะมาในรูปแห่งความสุข เพราะดังนี้คนจึงประมาทมัวเมาแก่นัก”^{๑๔}

จากทั้งสองตอนที่ยกมา กล่าวได้ว่า ในธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มีการนำ การสอนแบบสนทนามาใช้จึงสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านความรู้ การสอนธรรมแบบสนทนาไปพร้อมกับการอ่านเพื่อความคิดเพลิดเพลนไปพร้อมๆ กัน การสนทนานั้นเป็นการสอนที่ดีที่สุดเพราะผู้สนทนาด้วยจะได้ถามสิ่งที่ตนเองไม่เข้าใจผู้ประพันธ์จึงนำการสอนแบบนี้มาใช้ในเรื่อง

๔.๒.๑.๒ การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติ

การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติเป็นพุทธวิธีอีกแบบหนึ่งที่พระพุทธองค์ใช้ในการสอนธรรมโดยยึดหลักของความจริงอาศัยสื่อการสอนตามธรรมชาติของการสอน ด้วยอาการที่พระ

^{๑๓} วสัน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๓๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

พุทธองค์ทรงสั่งสอนมี ๓ ลักษณะหรือที่เรียกว่าลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทำให้คำสอนของพระองค์ควรแก่การประพฤติปฏิบัติตาม และทำให้เหล่าสาวกเกิดความมั่นใจเคารพเลื่อมใสในพระองค์อย่างแท้จริง ลักษณะการสอนทั้ง ๓ คือ

๑) อภิญญาธรรมเทศนา หมายถึง ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้อย่างแท้จริง เห็นจริงเอง แล้วจึงสอนผู้อื่นเพื่อให้รู้อย่างเห็นจริงตามในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริง

๒) สนิทานธรรมเทศนา หมายถึง ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผลไม่เลื่อนลอย

๓) สัปภาฎิหาริยธรรมเทศนา หมายถึง ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง ได้ผลเป็นอศจรรย์ ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอศจรรย์^{๑๕}

ธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ปราภุณิการนำการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี กล่าวคือ การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติมาแทรกเพื่อให้ผู้อ่านได้เกิดความรู้เห็นจริงมีเหตุผลจนเกิดความอศจรรย์สามารถนำไปปฏิบัติให้ได้ผลจริง ดังตอนความรักความร้าย ที่พระอานนท์สอนนางทาสีเพื่อให้เข้าใจถึงความรักมันทำให้เกิดทุกข์แล้วเปรียบให้เห็นเหมือนธรรมชาติของการจับไฟ ความว่า

“น้องหญิงเคยรักหรือ หมายถึงเคยรักใครคนใดคนหนึ่งมาบ้างหรือไม่ในชีวิตที่ผ่านมา”

“ไม่เคยมาก่อนเลย ครั้งนี้เป็นครั้งแรก และคงจะเป็นครั้งสุดท้ายอีกด้วย”

“เมื่อไม่เคยมาเลย ทำไมเธอจึงจะรักให้เป็น โดยมีต้องเป็นทุกข์เล่า น้องหญิง คนที่จับไฟนั้นจะจับเป็นหรือจับไม่เป็น จะรู้หรือไม่รู้ ถ้างงได้จับไฟด้วยมือแล้วข้อมร้อนเหมือนกัน ไซ้ไหม?”

“ใช่ พระคุณเจ้า”

“ความรักก็เหมือนการจับไฟนั้นแหละ ทางที่จะไม่ให้มือพองเพราะไฟเผามืออยู่ทางเดียว คืออย่าจับไฟ อย่าเล่นกับไฟ ทางที่จะปลอดภัยจากรักก็ฉันนั้น มืออยู่ทางเดียว คืออย่ารัก”^{๑๖}

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๒.

^{๑๖} วสิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๓๖.

สรุปได้ว่า การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติที่ปรากฏในเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็น พุทธวิธีที่พระพุทธองค์ใช้สอนเพื่อให้รู้ยังเห็นจริงมีเหตุผลยอมรับของผลปฏิบัติที่เห็นด้วยปัญญา ของตนเป็นวิธีที่ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความจริงที่แท้จริงตามปัญหา

๔.๒.๑.๓ การสอนแบบตอบปัญหา

การสอนของพระพุทธเจ้ามีลักษณะอีกอย่างคือ การตอบปัญหาของผู้ที่ต้องการ สอบถามอันมาจากสาเหตุของปัญหาที่แตกต่างกันในปัญหาปัจจุสูตร จตุตถปิณฑาสกั อังคุตตร นิกาย ปัญจกนิบาต ได้กล่าวถึง เหตุแห่งการถามปัญหา ความว่า

- ๑) ถามเพราะโง่เขลา เพราะหลงลืม
- ๒) ถามเพราะมีความปรารถนาชั่วคราวบัง
- ๓) ถามเพราะคูหมิ่น
- ๔) ถามเพราะประสงค์จะรู้
- ๕) ถามเพราะต้องการตอบให้ถูกเมื่อเขาตอบปัญหา^{๑๖}

ธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ปรากฏการสอนธรรมตอบปัญหาของ พระพุทธเจ้าอยู่หลายตอน ในตอนพุทธชานูภาพที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามกับพระผู้มีพระภาค เกี่ยวกับพระอรหันต์ ดังความว่า

พระสุคตเจ้ามีพระอาการสงบนิ่งอยู่ครู่หนึ่งก่อนจะตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์ เป็นคฤหัสถ์ยังบริโลกคาม บรรทมเบียดโอรสและชายา ทรงผ้าที่มาจากแคว้นกาสิ ทัดทรงของหอม ลูบไล้ด้วยจุนจันทน์ จึงเป็นการยากที่จะได้รู้ว่า นักบวชเหล่านั้น เป็นอรหันต์หรือไม่มหาบพิตร ปกติของคนเป็นอย่างไร อาจะรู้ได้ด้วยการอยู่ ร่วมกัน และต้องอยู่ร่วมกันนานๆ ต้องใส่ใจและมีปัญหาสอดคล้องกำกับไปด้วย ปัญญาของคนพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา ความสะอาดของคนพึงรู้ได้ด้วยการงาน ความกล้าหาญและเรี่ยวแรงรู้ได้ในเวลาอันมีอันตราย ทั้งหมดนี้ต้องใช้เหตุ ๓ อย่าง ประกอบ คือ กาลเวลา ปัญญา และมนสิการ”

ดูก่อนผู้บำเพ็ญตบะ พระผู้มีพระภาคทรงตอบอย่างบัวไม่ให้ช้ำน้ำมิให้ขุ่น ถ้า

^{๑๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๖๒.

พระองค์จะตรัสตรงๆ ว่านักบวชเหล่านั้นมิได้เป็นอรหันต์ดอกที่แท้ยังเป็นผู้ข่มไป ด้วยกิเลส ก็จะเป็นการยกตนข่มผู้อื่น ถ้าพระองค์จะทรงรับรองว่านักบวชเหล่านั้น เป็นพระอรหันต์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็จะพึงดูแคลนพระสัพพัญญุตญาณได้^{๘๔}

นอกจากนี้ในตอนปัจฉิมสาวกอรหันต์และพวงดอกไม้มารยังปรากฏการสอนแบบ ตอบปัญหาที่พระผู้มีพระภาคตอบปัญหากับสุภัททะปริพาชก ความว่า

“เพียงเท่านี้สุภัททะปริพาชกก็ได้เข้าเฝ้าสมประสงค์ เขากราบลงใกล้เตียงบรรทม แล้วทูลว่า ข้าแต่พระจอมมุนี ข้าพระองค์นามว่า สุภัททะถือเพศเป็นปริพาชกมาไม่นาน ได้ยินกิตติศัพท์เล่าลือเกียรติคุณแห่งพระองค์ขอประทาน โอกาสซึ่งมีอยู่น้อยนี้ ทูลถามข้อข้องใจบางประการ เพื่อจะได้ไม่เสียใจภายหลัง”

“ถามเถิด สุภัททะ” พระศาสดาตรัส

“พระองค์ผู้เจริญ คณาจารย์ทั้งหก คือ ปุณณะกัสสปะ มักขลิโคศล อชิตกเสกัมพล ปกุทระ กัจจายนะ สัตยชัยเวทัลลฐบุตร และนิครนถ์นาฏบุตร เป็นศาสดาเจ้าลัทธิที่มี คนนับถือมาก เคารพบูชามาก ศาสดาเหล่านี้ยังจะเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสหรือ ประการใด”

“เรื่องนี้หรือ สุภัททะ ที่เธอคิดรณขวนขวายพยายามมาหาเราด้วยความพยายาม อย่างยิ่งยวด” พระศาสดาตรัสต่างๆ ที่ยังหลับพระเนตรอยู่

“เรื่องนี่เอง พระเจ้าข้า” สุภัททะทูลรับ^{๘๕}

จากการศึกษาคุณค่าทางความรู้ด้านการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธีจากธรรมเนียมเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชาสรุปได้ว่าปรากฏการสอนธรรมตามแนวพุทธวิธี ๓ ประเภท ได้แก่ การสอนแบบสนทนา การสอนโดยใช้สื่อธรรมชาติและการสอนแบบตอบปัญหาที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางความรู้แก่ผู้อ่านสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตามความสามารถสมเหตุสมผลของแต่ละบุคคล

^{๘๔} วคิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๑๑๘.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

๔.๒.๒ ด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

คำสอนในพระพุทธศาสนามีมากมายที่พอสรุปได้ประมาณแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ซึ่งแต่ละอย่างให้ผลได้ตามที่ผู้ประพฤติปฏิบัติหลักคำสอนต่างๆ เหล่านั้นปรากฏในพระไตรปิฎก การศึกษาคุณค่าความรู้ด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาโดยผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์ผลปรากฏหลักคำสอนต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ ไตรสิกขา

ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค และอังคุตตรนิกาย ติกนิปาต ปรากฏสิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กายวาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ไตรสิกขา คือ

- ๑) อริศีลสิกขา หมายถึง สิกขาคือศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
- ๒) อริจิตตสิกขา หมายถึง สิกขาคือจิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง
- ๓) อริปัญญาสิกขา หมายถึง ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^{๒๐}

ธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาปรากฏหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา ในตอน คราเมื่อทรงปลงพระชนมายุสังขารขณะที่พระองค์เสด็จไปยังภัณฑุคาม แล้วทรงให้โอกาสแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยพระธรรมเทศนาอันเป็นไปเพื่อโลกุตตาริชธรรม คือ ศีลสมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะ ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ศีลเป็นพื้นฐาน เป็นที่รองรับคุณอันยิ่งใหญ่ ประหนึ่งแผ่นดินเป็นที่รองรับและตั้งลงแห่งสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่มีชีพและหาชีพมิได้ เป็นต้นว่า พฤษภาลดาวัลย์มหาสิงขร และสัตว์จตุบาททวิบาทนาชนิด บุคคลผู้มีศีลเป็นพื้นใจย่อมอยู่สบาย มีความปลอดโปร่ง เหมือนเรือนที่บุคคลปิดกวาดเช็ดถูเรียบร้อย ปราศจากเรือดและฝุ่นเป็นที่รบกวน

^{๒๐} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๑๒.

“ศีลนี่เองเป็นพื้นฐานให้เกิดสมาธิ คือความสงบใจ สมาธิที่มีศีลเป็นเบื้องต้น เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นสมาธิที่มีผลมาก มีอานิสงส์มาก บุคคลผู้มีสมาธิย่อมอยู่อย่างสงบ เหมือนเรือที่มีฝาผนัง มีประตู หน้าต่างปิดเปิดได้เรียบร้อย มีหลังคาสำหรับ ป้องกันลมแดดและฝน ผู้อยู่ในเรือนเช่นนี้ฝนตกก็ไม่เปียก แดดออกก็ไม่ร้อนฉันใด บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิก็ฉันนั้นย่อมสงบอยู่ได้ไม่กระวนกระวาย เมื่อลมแดดและ ฝน กล่าวคือ โลกธรรมแปดเผาะเพื่อพัดพัดสาดเข้ามาครั้งแล้วครั้งเล่า สมาธิอย่างนี้ ย่อมก่อให้เกิดปัญญาในการพาคนพ้นทุกข์และเชือดเงื่อนไขกิเลสอวสานต่างๆ ให้เบาบาง และหมดสิ้นไปเหมือนบุคคลผู้มีกำลังจับศัสตราอันคมกริบ แล้ววางป่าให้โล่งเตียน ก็ปานกัน

“ปัญญาซึ่งมีสมาธิเป็นรากฐานนั้น ย่อมปรากฏดุจไฟดวงใหญ่กำจัดความมืดให้ ปลายทาง มิแสงสว่างรุ่งเรืองอำไพ จับฝุ่นละอองคือกิเลสให้ปลิวหาย ปัญญาจึง เป็นประจักษ์ประทีปแห่งดวงใจ

“อันว่าจิตนี้เป็นธรรมชาติที่ผ่องใสอยู่โดยปรกติ แต่เศร้าหมองไปเพราะคลุกเคล้า ด้วยกิเลสนานาชนิด ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องฟอกจิตใจให้ขาวสะอาดดั้งเดิม จิตที่ฟอกแล้วด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอวสานทั้งปวง”^{๒๐}

สรุปได้ว่า คำสอนเกี่ยวกับไตรสิกขาคือศีล สมาธิและปัญญาเป็นหลักคำสอนที่เน้นให้ ผู้ศึกษาได้ใช้เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา ให้พัฒนาสูงขึ้นไปถึง จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

๔.๒.๒.๒ กรรม

ในพระสูตรตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิบาต อธิบายเรื่องกรรมไว้ว่า

กรรม หมายถึง การกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทางกายก็ตาม ทาง วาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม ได้แก่

^{๒๐} วสิน อินทสระ, พระอานนตพุทธชอนุชา, หน้า ๑๕๑.

๑) อกุศลกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพของชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ

๒) กุศลกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญาส่งเสริมคุณภาพของชีวิต จิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ^{๒๒}

ธรรมเนียมเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมโดยเฉพาะตน นางบาปนางบุญ ที่แสดงให้เห็นผลกรรมของนางจิณฺจมานวิกา ที่กล่าวหาพระพุทธเจ้า สุดท้ายผลกรรมก็ปรากฏแก่นางดังความว่า

“คู่ออนภราดา จะเป็นด้วยเหตุบังเอิญ หรือเป็นเพราะวิบากแห่งกรรมอันสุกรอบของนาง ก็สุดจะอนุমানได้ เมื่อนางร้องคำพระตถาคตไปและเดินไป เชือกซึ่งนางใช้ผูกท่อนไม้ ซึ่งพันด้วยผ้าเก่าบางๆ ก็ขาดลง เรื่องทั้งหลายก็แจ่มแจ้ง การมีท้องของนางปรากฏแก่ตามหาชนอย่างชัดเจนยิ่งกว่าคำบอกเล่าใดๆ ทั้งหมด นางได้คลอดบุตรคือท่อนไม้และผ้าเก่าๆ แล้วท่ามกลางมหาชนนั่นเอง คนทั้งหลายตะลึงพรึงเพริด แต่มีแวแห่งปีติปราโมชอย่างชัดเจน นางจิณฺจมานวิกาตกใจสุดขีด หน้าซีดเผือดเหมือนคนตาย^{๒๓}

สรุปได้ว่า กรรมที่ปรากฏในเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาไม่ได้ระบุหรือแยกประเภทของกรรม แต่ปรากฏผลที่เกิดขึ้นกับตัวละครว่ากรรมนั้นมีผลแน่นอน ส่วนจะเป็นกรรมหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับผู้กระทำว่ามีลักษณะส่วนใดในเรื่องชี้ให้เห็นว่าเป็นกรรมหนัก

๔.๒.๒.๓ ทุกข์ในธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

คำว่า ทุกข์ หมายถึง สถานที่ทนได้ยาก, ความทุกข์, ความไม่สบาย มี ๒ ประการ ได้แก่ ๑) กายิกทุกข์ ได้แก่ ทุกข์ทางกาย และ ๒) เจตสิกทุกข์ ได้แก่ ทุกข์ทางใจ, โทมนัส^{๒๔}

^{๒๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖/๑๔๔.

^{๒๓} วทีน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๑๓๖.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๔-๓๕๕/๓๒๖, ที.ม. (ไทย) ๑๕/๕๐๘/๓๑๖.

ทุกข์ในธรรมนิยายเรื่องพระอนันตพุทธอนุชาได้กล่าวถึงทุกข์อยู่หลายตอนทั้งที่เป็นทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ โดยเฉพาะทุกข์ทางกาย ดังในตอนปฏิกิริยาแห่งธรรมโมชปัญญา ที่พระบรมศาสดาเสด็จไปยังกุฎของภิกษุชื่อติสสะ ซึ่งร่างกายเป็นแผลมีน้ำเหลืองไหล ดังความที่พระบรมศาสดาตรัสถึงพระติสสะว่า

“ดูก่อนติสสะ” พระศาสดาตรัส “เธอได้รับทุกข์เวทนามากหรือ?”

“มากเหลือเกิน พระเจ้าข้า เหมือนนอนอยู่ท่ามกลางหนาม” เสียงซึ่งแหบเครือผ่านลำคอของพระติสสะออกมาโดยยาก

“เธอไม่มีเพื่อนพรหมจารี หรือสหธรรมิก หรือสัทธวิहारิกอันเตवासีกคอยปฏิบัติช่วยเหลืออยู่บ้างเลยหรือ?”

“เคยมี พระเจ้าข้า แต่เวลานี้เขาทอดทิ้งข้าพระองค์ไปหมดแล้ว”

“ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น?”

“เขาเมื่อ พระเจ้าข้า เพราะข้าพระองค์ป่วยมานานและรักษาไม่หาย เขาเลยพากันทอดทิ้งข้าพระองค์ไป”^{๒๕}

สำหรับทุกข์ทางใจ ในตอนอุปภาชีวกกับพระอนันตชินที่พรรณนาถึงความทุกข์ที่เกิดจากใจ โดยเฉพาะเรื่องของตัณหาตั้งความที่พระบรมศาสดาตรัสเรื่องอสาตมมัต ความว่า

“ดูก่อนอุปกะ ความทุกข์ทั้งหมด มีมูลรากมาจากตัณหาอุปาทาน ความทะยานอยากคิรินและความยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นเรา เป็นของเรา รวมถึงความเพติดเพลินใจในอารมณ์ต่างๆ สิ่งทีเข้าไปเกาะเกี่ยวยึดถือไว้โดยความเป็นตน เป็นของตน ทีจะไม่ก่อทุกข์ก่อโทษให้มันไม่มี หาไม่ได้ในโลกนี้ เมื่อใดบุคคลมาเห็นสักแต่ว่าได้เห็น ฟังสักแต่ว่าได้ฟัง รู้สักแต่ว่าได้รู้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพียงแต่สักว่าๆ ไม่หลงไหลพัวพันมัวเมา เมื่อนั้นจิตใจก็จะว่างจากความยึดถือต่างๆ ปลอดโปร่งแจ่มใสเบิกบานอยู่ ดูก่อนอุปกะ เธอจงมองดูโลกนี้โดยความเป็นของว่างเปล่า มีสติอยู่ทุกเมื่อถอนอัตตานุทิฎฐิคือความยึดมั่นถือมั่นเรื่องตัวตนเสีย ด้วยระแคะระคายนี้ เธอจะเบาสบายคลายทุกข์คลายกังวล ไม่มีความสุขไฉนยิ่งไปกว่าการปล่อยวางและ

^{๒๕} วทีน อินทสระ, พระอนันตพุทธอนุชา, หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

สำรวมตนอยู่ในธรรม”^{๒๖}

ทุกข์ที่ปรากฏในเรื่องพระอนันตพุทธอนุชาจะมีการกล่าวถึงทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ ทุกข์ทางกายจะสะท้อนให้เห็นจากการทนทุกข์ทรมาน เหนื่อยล้า อ่อนแรง ส่วนทุกข์ทางใจเกิดจากการที่มีจิตใจไม่ปรกติมีความกระวนกระวาย จิตใจจดจ่อกับสิ่งที่ต้องการ

๔.๒.๒.๔ การบูชาพระพุทธเจ้า ๒ อย่าง

การบูชา มี ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) อามิสบูชา คือ บูชาด้วยสิ่งของ และ ๒) ปฏิบัติบูชา คือ บูชาด้วยการปฏิบัติ^{๒๗}

ธรรมนิยายเรื่องพระอนันตพุทธอนุชา ได้กล่าวถึงการบูชาที่ควรทำให้ถูกต้อง และดีที่สุดซึ่งมิใช่จะเฉพาะอามิสบูชาอย่างเดียว ต้องพร้อมด้วยปฏิบัติบูชาจึงถือว่าบูชาพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง หมายถึงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ดังความในตอน พระอนันตร้องให้ ที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอนันต ความว่า

ครั้งนั้น มีบุคคลเป็นอันมากจากทิศต่างๆ เดินทางมาเพื่อบูชาพระพุทธศรีระเป็นปัจฉิมกาล แผ่เป็นปริมณฑลกว้างออกไปสุดสายตา สมเด็จพระมหาสมณะทรงเห็นเหตุนี้แล้ว จึงตรัสกับพระอนันตเป็นเชิงปรารภว่า

“อนันต พุทธบริษัททั้งสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทำสักการบูชาเราด้วยเครื่องบูชาสักการะทั้งหลายอันเป็นอามิส เช่น ดอกไม้ รูป เทียน เป็นต้น หาชื่อว่าบูชาตลาคด้วยการบูชาอันไม่ยิ่ง อนันตเอ๋ยผู้ใดปฏิบัติตามธรรม ปฏิบัติชอบยิ่งปฏิบัติธรรมให้เหมาะสม ผู้นั้นแลชื่อว่าสักการบูชาเราด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยม”^{๒๘}

กล่าวได้ว่า ธรรมนิยายเรื่องพระอนันตพุทธอนุชาได้นำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาแทรกไว้ให้เห็นคุณค่าด้านคำสอน โดยเฉพาะเรื่องการบูชาพระพุทธเจ้าว่าการบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอนเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ดีกว่าการบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

^{๒๗} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๕๓/๑๒๔.

^{๒๘} วทีน อินทสระ, พระอนันตพุทธอนุชา, หน้า ๑๕๘.

๔.๒.๒.๕ แนวทางการปฏิบัติต่อสตรีของภิกษุ

แนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่พระองค์สอนให้พระภิกษุได้ประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยนั้นเพื่อให้เกิดความสงบสุขเฉพาะตัว แต่ก็มีคำสอนที่พระพุทธองค์สอนให้ภิกษุต้องปฏิบัติต่อสตรีอีกด้วย ถึงแม้จะกล่าวว่าสตรีเป็นภัยต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุก็ตามทั้งนี้ก็เพื่อให้ภิกษุได้มองสตรีในทางที่ดี ในธรรมเนียมเรื่องพระอนันท์พุทธอนุชาจึงปรากฏคำสอนเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติต่อสตรีของภิกษุ ดังความในตอนพระอนันท์ร้องไห้ ความว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในพรหมจรรย์นี้มีสุภาพสตรีเป็นอันมากเข้ามาเกี่ยวข้องกับฐานะต่างๆ เป็นมารดาบ้าง เป็นพี่หญิงน้องหญิงบ้างเป็นเครือญาติบ้าง และเป็นผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยบ้าง ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อสตรีอย่างไร?”

“อนันท์ การที่ภิกษุจะไม่ดูไม่แลสตรีเพศเสียเลยนั้นเป็นการดี”

“ถ้าจำเป็นต้องดูต้องเห็น ก็อย่าพูดด้วย อย่าสนทนาด้วย นั้นเป็นการดี” พระศาสดาตรัสตอบ

“ถ้าจำเป็นต้องสนทนาด้วยเล่า พระเจ้าข้า จะปฏิบัติอย่างไร?”

“ถ้าจำเป็นต้องสนทนาด้วย ก็จงมีสติไว้ ควบคุมสติให้ดี สำรวมอินทรีย์และกายวาจาให้เรียบร้อย อย่าให้ความกำหนัดยินดี หรือความหลงใหลครอบงำจิตใจได้ อนันท์ เรากล่าวว่าสตรีที่บุรุษเอาใจเข้าไปเกาะเกี่ยวนั้นเป็นมลทินของพรหมจรรย์”

“แล้วสตรีที่บุรุษมิได้เอาใจเข้าไปเกี่ยวเกาะเล่า พระเจ้าข้า จะเป็นมลทินของพรหมจรรย์หรือไม่?”

“ไม่เป็นซี อนันท์ เธอระลึกได้อยู่หรือ เราเคยพูดไว้ว่า อารมณ์อันวิจิตร สิ่งสวยงามในโลกนี้มีใช้กาม แต่ความกำหนัดที่เกิดขึ้นเพราะความดำริต่างหากเล่าเป็นกามของคนเมื่อกระชากความพอใจออกเสียได้แล้วสิ่งวิจิตรและรูปที่สวยงามก็คงอยู่อย่างเกื้อๆ ทำพิษอะไรมิได้อีกต่อไป”^{๒๕}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙.

๔.๒.๒.๖ ตัวแทนพระศาสดา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศพระศาสนาด้วยหลักคำสอนที่แสดงให้เห็นความเป็นเหตุเป็นผลจึงทำให้ผู้คนได้มานับถือมากขึ้น และพระองค์ก็ถือว่าเป็นครูทั้งมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เมื่อมีปัญหาพระองค์ก็ทรงตอบปัญหาต่างๆ

ถึงแม้บางครั้งจะมีพระอรหันต์สาวกเป็นผู้ตอบปัญหาที่จะใช้หลักคำสอนที่เป็นเหตุผลที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว ในเมื่อตอนที่ไกลปรินิพพานจึงเป็นที่กังวลของเหล่าสาวกโดยเฉพาะพระอานนท์ว่าจะมีใครเป็นตัวแทนของพระองค์ ในธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ปราภฏการชี้ให้เห็นความสำคัญของหลักธรรมคำสอนของพระบรมศาสดา ดังความในตอนเมื่อสาวกโนทยานขาวด้วยมหาวิโยค ที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ถึงตัวแทนพระศาสดา ว่า

ภายใต้แสงจันทร์สีนวลของโยนนั้น พระผู้มีพระภาคบรมมเหษิตพระกายในท่า
สีหไสยา แวดล้อมด้วยพุทธบริษัทมากมาย แผ่นเป็นปริมณฑลกว้างออกไปๆ ประดุจ
ดวงจันทร์ที่ถูกแควดวงด้วยกลุ่มเมฆที่ปานกัน

พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เธอทั้งหลาย
อาจจะคิดว่า บัดนี้พวกเธอไม่มีศาสดาแล้ว จะพึงว่าแห้วไรที่พึง อานนท์เอ๋ย พึง
ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ธรรมวินัยอันใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว ขอให้ธรรม
วินัยอันนั้นจงเป็นศาสดาของพวกเธอแทนเราต่อไป เธอทั้งหลายจงมีธรรมวินัยเป็นที่
พึง อย่าได้มีอย่างอื่นเป็นที่พึงเลย”^{๓๐}

สรุปได้ว่า ตัวแทนศาสดาคือพระธรรมวินัยที่พระองค์บัญญัติแล้วจะเป็นตัวแทนของ
พระศาสดาและสาวกทั้งหลายจะมีที่พึ่งก็คือพระธรรมวินัยเท่านั้น

๔.๒.๒.๗ หลักการปฏิบัติต่อพุทธสรณะหลังพุทธปรินิพพาน

คำสอนในพระพุทธศาสนาที่พระองค์ตรัสสอนไว้ตลอด ๔๕ พรรษา ไม่ปรากฏใน
ตอนใดเลยที่พระองค์สอนเกี่ยวกับการที่เหล่าสาวกจะปฏิบัติต่อพระองค์ แต่ก็สอนให้รู้จักการ
ปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ตามสถานะ ดังนั้น พระองค์จึงไม่ได้มอบหมายอะไรเป็นพิเศษแก่เหล่าสาวก
ทั้งนี้พระองค์ไม่ต้องการที่จะให้เหล่าสงฆ์สาวกรับภาระตั้งแต่พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่าเป็น

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

หน้าที่ของภรรยาผู้เลื่อมใสศรัทธาจะต้องดำเนินการดังความปรารถนาในตอนพระอานนท์ร้องให้ เรื่องพระอานนท์พุทธรักษา ที่พระอานนท์ทูลถามพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระสรีระ ของพระองค์ ความว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว จะปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธร สรีระอย่างไร”

“อย่าเลย อานนท์” พระศาสดาทรงห้าม “เธออย่ากังวลกับเรื่องนี้เลยหน้าที่ของ พวกเธอ คือคุ้มครองตนด้วยดี จงพยายามทำความเพียรเผาบาปให้เราร้อนอยู่ทุก อิริยาบถเถิด สำหรับเรื่องสรีระของเราเป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่จะพึงทำกัน กษัตริย์ พราหมณ์ และคหบดีเป็นจำนวนมาก ที่เลื่อมใสศรัทธาก็มีอยู่ไม่น้อย เขาคงทำกันเอง เรียบร้อย”

“พระเจ้าข้า” พระอานนท์ทูล “เรื่องนี้เป็นหน้าที่คฤหัสถ์ก็จริงอยู่ แต่ถ้าเขาถามข้า พระองค์ ข้าพระองค์จะพึงบอกอย่างไร”

“อานนท์ ชนทั้งหลายเมื่อจะปฏิบัติต่อพระสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร ก็ พึงปฏิบัติต่อสรีระแห่งตถาคตอย่างนั้นเถิด”

“ทำอย่างไรเล่า พระเจ้าข้า”

“อานนท์ คืออย่างนี้ เขาจะพันสรีระแห่งพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าไหมแล้วซับด้วย ลำไย แล้วพันด้วยผ้าไหมอีก ทำอย่างนี้ถึง ๕๐๐ คู่ หรือ ๕๐๐ ชั้น แล้วนำวางในราง เหล็กซึ่งเต็มไปด้วยน้ำมัน แล้วปิดครอบด้วยรางเหล็กเป็นฝา แล้วทำจิตกาธานด้วย ไม้หอมนานาชนิด แล้วถวายพระเพลิงเสร็จแล้วเชิญพระอัฐิธาตุแห่งพระเจ้า จักรพรรดินั้นไปบรรจุสถูปซึ่งสร้างไว้ ณ ทางสี่แพร่ง ในสรีระแห่งตถาคตก็พึงทำ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อผู้เลื่อมใสจักได้บูชาและเป็นประโยชน์สุขแก่เขาตลอดกาล นาน”^{๓๑}

กล่าวได้ว่า หลักการปฏิบัติต่อพุทธรสรีระหลังพุทธรปรินิพพานนั้นพระพุทธรองค์ศรีสัชนี แก่พระอานนท์ว่าสำหรับภิกษุให้พยายามทำความเพียรเผาบาปไม่ให้เกิดกับตัวเอง ส่วนพุทธรสรีระ จะเป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์และให้ทำอย่างเหมาะสมของกษัตริย์

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐ – ๒๐๑.

๔.๒.๒.๘ ฎปารหุคค ๔

ฎปารหุคค หมายถึง บุคคลผู้ควรแก่ศฎป, ผู้มีคุณความดีพิเศษควรสร้างศฎปไว้ เคารพบูชา ได้แก่ ๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓) พระตถาคตสาวก ๔) พระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง จอมราชผู้ทรงธรรม, พระเจ้าธรรมิกราช^{๓๒}

ธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา แสดงให้เห็นคุณค่าด้านหลักคำสอนเกี่ยวกับฎปารหุคคในตอนพระอานนท์ร้องไห้ที่พระอานนท์ทูลถามพระบรมศาสดาเกี่ยวกับพระสรีระและที่บรรจ้อัฐิธาตุพระพุทธรองค์รัศกับพระอานนท์ความว่า

และแล้วพระพุทธรองค์ทรงแสดงฎปารหุคค คือบุคคลผู้ควรบรรจ้อัฐิธาตุไว้ในพระศฎป เพื่อเป็นที่สักการะบูชาของมหาชนไว้ ๔ จำพวก คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ^{๓๓}

สรุปได้ว่า ฎปารหุคคที่พระพุทธรองค์รัศแก่พระอานนท์ว่ามี ๔ จำพวก คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ

๔.๒.๒.๙ คุรุธรรม ๘ ประการกับภิกษุณีสงฆ์

ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุรุธรรมไว้ว่า

“อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีจะยอมรับ คุรุธรรม ๘ ประการได้ คุรุธรรม ๘ ประการนั้นแลก็จึงเป็นอุปสมบทของพระนาง คือ) ภิกษุณีแม่อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ พรรษาที่ต้องทำการกราบไหว้การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจกรรมแก่ภิกษุผู้แม่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต ๑ ภิกษุณีต้องไม่เข้าจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุอยู่ ...๑ ภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน คือภิกษุผู้ถามถึงการทำอุโบสถและการเข้าไปรับโอวาท ...๑ ภิกษุณีผู้จำพรรษาแล้วต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่ายโดยสามสถาน คือด้วยได้เห็น ด้วยได้ยิน ด้วยรังเกียจสงสัย ...๑ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดคุรุธรรมแล้วต้องประพฤติกัมมานัตในสงฆ์สองฝ่าย ...๑ ภิกษุณีต้องแสวงหาการอุปสมบท

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

^{๓๓} วสิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๐๑.

ในสงฆ์สองฝ่ายเพื่อศึกษาหาผู้ศึกษาศึกษาในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปีแล้ว ...๑
 ภิกษุณีต้องไม่ดำ ไม่บริภาษภิกษุไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ...๑ ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป ปิด
 ทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณีได้ ธรรม
 ข้อนี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต ๑^{๓๔}

นอกจากนี้พระธรรมกิตติวงศ์ยังได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับครุธรรม ๘ ประการ ไว้ว่า

๑) แม้บวช ๑๐๐ พรรษาก็ต้องทำการกราบไว้ภิกษุที่บวชในวันนั้น

๒) ต้องไม่เข้าจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุอยู่

๓) ทุกครั้งเดือน ต้องมีภิกษุผู้ตามถึงการทำอุโบสถและการเข้าไปปรับโอวาท

๔) จำพรรษาแล้วต้องพิจารณาในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

๕) ถ่วงละเมิดครุธรรมแล้วต้องประพฤติกุศลมาชดเชยในสงฆ์สองฝ่าย

๖) ต้องแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายเพื่อศึกษาหา

๗) ต้องไม่ดำ ไม่บริภาษภิกษุไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ

๘) จะสอนภิกษุไม่ได้ แต่ให้ภิกษุสอนได้^{๓๕}

ในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาปรากฏคุณค่าด้านคำสอนใน
 พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับครุธรรม ๘ ประการ ในตอนกับพระนางมหาปชาบดีที่มีการยกมาให้เห็น
 ถึงตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่าถ้าพระนางมหาปชาบดีมีศรัทธาแรงกล้าที่จะบวชเป็น
 ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาต้องให้พระนางรับเงื่อนไขที่พระองค์ประทานก่อน ดังความว่า

พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสว่า “อานนท์ ถ้าพระนางโคตมิ
 สามารถรับครุธรรม ๘ ประการได้ ก็เป็นอันว่าพระนางได้บรรพชาอุปสมบท
 ประรณนา ครุธรรม ๘ ประการนั้นมีดังนี้

๑. ภิกษุณีแม้บวชแล้วตั้ง ๑๐๐ ปี ก็ต้องทำการอภิวาท การลุกขึ้นต้อนรับ อัญชลี
 กรรม และสามิจักรมแก่ภิกษุแม้ผู้บวชแล้วในวันนั้น

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๖.

^{๓๕} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๕) , คลังธรรม เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียง
 เชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

๒. ภิกษุณีต้องไม่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ
๓. ภิกษุณีต้องถามวันอุโบสถ แล้วเข้าไปรับโอวาทจากภิกษุทุกกึ่งเดือน
๔. ภิกษุณีจำพรรษาแล้วต้องปวารณา คือเปิดโอกาสให้ตักเตือนสั่งสอนจากสำนักทั้งสอง คือทั้งจากภิกษุณีสงฆ์และจากภิกษุสงฆ์
๕. ภิกษุณีต้องอาบัติหนัก เช่น สังฆาติเสสแล้ว ต้องประพฤติกุมนัตตลอด ๑๕ วัน ในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือทั้งในภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์
๖. นางสิกขมานา คือสตรีที่เตรียมจะบวชเป็นภิกษุณี จะต้องประพฤติกุมนัตศีล ๖ ข้อ ให้ครบบริบูรณ์ตลอดเวลา ๒ ปีขาดไม่ได้ ถ้าขาดลงจะต้องตั้งต้นใหม่ เมื่อทำได้ครบแล้วต้องอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
๗. ภิกษุณีต้องไม่คำว่ำเปรียบเปรย หรือบริภาษภิกษุไม่ว่ากรณีใดๆ
๘. ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุ ให้ภิกษุว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุณีได้ฝ่ายเดียว^{๓๖}

สรุปได้ว่า ความรู้ด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับภรรยา ๘ ประการ เป็นการสอนให้ปฏิบัติให้เห็นความจริงใจและตั้งมั่นในการบรรลุนิพพานของสตรีอย่างแท้จริง อีกประการหนึ่งเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับสตรีในภายหลังจึงเป็นการป้องกันปัญหาของพระพุทธองค์

๔.๒.๒.๑๐ ความอศจรรยแห่งพระธรรมวินัย ๘ ประการ

ในพระวินัยปิฎก จูฬวรรค ซึ่งให้เห็นความอศจรรยแห่งพระธรรมวินัยที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าว่าต้องมีการศึกษาปฏิบัติทำให้ภิกษุไม่วางละเมิดพุทธบัญญัติเป็นการแบ่งแยกสงฆ์ที่มีศีลบริสุทธิ์ออกจากผู้ทุศีล ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะของผู้เข้ามาบวชมีรสเดียวคือวิมุตติรส ความอศจรรยดังกล่าวเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นเลิศของพระพุทธบัญญัติ ผู้ประพฤติกุมนัตตามพระธรรมวินัยมีแต่ความสุขความเจริญ ดังความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความอศจรรยไม่เคยมีในธรรมวินัยนี้มี ๘ ประการ ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วชื่นชมยินดีในธรรมวินัยนี้กันอยู่ความอศจรรยไม่เคยมี ๘ ประการคือ ๑. ไร่บ้าง ภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้มีการศึกษา มีการกระทำ มีการเจริญใจไป

^{๓๖} วทีน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๘ - ๒๙.

ตามลำดับ หากได้มีการบรรลุนิพพานแต่แรกเริ่มไม่ เหมือนมหาสมุทรที่ลาดลุ่ม ลึกลงไปโดยลำดับ หากได้โกรกชันเหมือนเหวมาแต่เดิมไม่ ข้อที่ในธรรมวินัยนี้มีการศึกษา มีการกระทำ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ หากได้มีการบรรลุนิพพานแต่แรกเริ่มไม่ นี่เป็นความอัศจรรย์ไม่เคยมีในธรรมวินัย ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วชื่นชมยินดีในธรรมวินัยนี้กันอยู่ ประการที่ ๑

สาวกทั้งหลายของเราจะไม่ยอมล่วงละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติแล้วแก่สาวกทั้งหลายแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต เหมือนมหาสมุทรที่เต็มเปี่ยมอยู่เสมอไม่ล้นฝั่ง ฉะนั้น ... ประการที่ ๒

บุคคลใดเป็นผู้รู้สึก มีบาปกรรม ... เปียกชุ่มด้วยกิเลส เป็นเหมือนขยะ สงฆ์จะไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น แต่จะประชุมกันยกเธอเสียโดยพลัน แม้ว่าเธอจะนั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงอย่างนั้น เธอก็เชื่อว่าอยู่ห่างจากสงฆ์ และสงฆ์ก็อยู่ห่างจากเธอ เหมือนมหาสมุทรที่ไม่ระคนปนอยู่กับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่มีอยู่ในมหาสมุทรจะถูกคลื่นซัดลอยเข้าหาฝั่งขึ้นบนบก ฉะนั้น ... ประการที่ ๓

วรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและตระกูลเดิมเสีย รวมเรียกว่าสมณะ เชื้อสายพระสากยบุตรทั้งหมด เหมือนแม่น้ำสายใหญ่ๆ บรรดามี คือแม่น้ำคงคา แม่น้ำมยุรา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำมही ไหลไปถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละชื่อเสียงเดิมเสียรวมเรียกว่ามหาสมุทรทั้งหมด ฉะนั้น ... ประการที่ ๔

ภิกษุแม้จะมีจำนวนมาก ถ้าปรินิพพานไปด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็ได้ปรากฏว่าจะพร้อมหรือเต็มเพราะการปรินิพพานนั้นเลย เหมือนแม่น้ำทุกสายในโลกย่อมไหลไปรวมลงในมหาสมุทร ทั้งสายฝนจากฟ้าก็ตกลงในมหาสมุทร แต่มหาสมุทรก็ได้ปรากฏว่าจะพร้อมหรือเต็มเพราะน้ำนั้นๆ เลย ... ประการที่ ๕

ธรรมวินัยนี้มีเพียงรสเดียวคือวิมุตติรส เหมือนมหาสมุทรที่มีรสเพียงรสเดียวคือรสเค็ม ฉะนั้น ... ประการที่ ๖

ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในธรรมวินัยนี้เหล่านี้คือ สติปัญญา

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๒๘๑.

ฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหมือนมหาสมุทรที่มีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในมหาสมุทรนั้นเหล่านี้คือ แก้วมุกดา แก้วมณี ... ปรากฏที่ ๗

ธรรมวินัยนี้เป็นที่พำนักอาศัยของคนใหญ่ๆ คนใหญ่ๆ ในธรรมวินัยนั้นเหล่านี้คือ โสดาบัน ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามี ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล อนาคามี ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล อรหันต์ ผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นอรหันต์ เหมือนมหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ สิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ในมหาสมุทรนั้นเหล่านี้คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคละ ปลาตมิ ตมิงคละ ปลาตมิตมิงคละ พวกอสูร พวกนาค พวกคนธรรพ์ ... ปรากฏที่ ๘^{๗๗}

พระธรรมวินัยเรื่องพระอานนท์พุทธรักษา ตอนความอัศจรรย์แห่งธรรมวินัย ที่แสดงให้เห็นว่าพระผู้มีพระภาคตรัสเกี่ยวกับการแสดงปาฏิโมกข์หลังจากพระอานนท์กราบทูลให้แสดงปาฏิโมกข์ ดังความว่า

แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงความอัศจรรย์ ธรรมวินัย ๘ ประการ เปรียบด้วยความอัศจรรย์แห่งมหาสมุทร ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรย่อมลึกลงตามลำดับ ลาดลงตามลำดับ ไม่โกรกชันเหมือนภูเขาลาดชันใด ธรรมวินัยก็ฉนั้นนั้น มีการศึกษาตามลำดับ การปฏิบัติตามลำดับ การบรรลุตามลำดับ ลุ่มลึกลงตามลำดับฯ

“ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรย่อมลึกลงตามลำดับ ลาดลงตามลำดับ ไม่โกรกชันเหมือนภูเขาชันใด ธรรมวินัยก็ฉนั้นนั้น มีการศึกษาตามไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้จะต้องลำบากถึงเสียชีวิตก็ตาม

“ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรย่อมซัดสาดซากศพที่ตกลงไปขึ้นฝั่งเสียไม่ยอมให้ลอยอยู่นานชันใด ในธรรมวินัยก็ฉนั้นนั้น สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมด้วยภิกษุผู้ทุศีล มีใจบาป มีความประพฤติน่ารังเกียจ มีการกระทำที่ต้องปกปิด ไม่ใช่สมณะ ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารีเป็นคนเฝ้าใน รุ่งรังสว่างได้ยากเหมือนกองหยากเชื้อ สงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้วย่อมขับภิกษุนั้นออกเสียจากหมู่ ภิกษุเช่นนั้น แม้จะนั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์ก็ชื่อว่าอยู่ห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ชื่อว่าอยู่ห่างไกล

จากภิกษุเช่นกัน

“ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำสายต่างๆ ย่อมหลั่งไหลลงสู่มหาสมุทร และเมื่อไปรวมกัน น้ำในมหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อเดิมของตนเสีย ถึงซึ่งการนับว่ามหาสมุทรเหมือนกันหมดฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น กุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะบวช ออกจากตระกูลต่างๆ วรรณะต่างๆ เช่น วรรณะพราหมณ์บ้าง กษัตริย์บ้าง ไวศยะ บ้าง ศูทรบ้าง คนเทหยากเยื่อบ้าง จันฑาลบ้าง แต่เมื่อมาบวชในธรรมวินัยนี้แล้ว ละ วรรณะ สกุล และ โศทรของตนเสียถึงซึ่งการนับว่าสมณะศากยบุตรเหมือนกันหมด

“ภิกษุทั้งหลาย ความพร่องหรือความเต็มเอ่อย่อมไปปรากฏแก่มหาสมุทร แม้พระ อาทิตยจะแผดเผาสักเท่าใด น้ำในมหาสมุทรก็หาเหือดแห้งไปไม่ แม่น้ำสายต่างๆ และฝนจะหลั่งลงสู่มหาสมุทรสักเท่าใด มหาสมุทรก็ไม่เต็มฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ ฉันนั้น แม้จะมีภิกษุเป็นอันมากนิพพาน ไปด้วยอนุปาติเสส นิพพานธาตุ แต่นิพพาน ธาตุก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่พร่องไม่เต็มเลย แม้จะมีผู้เข้าถึงนิพพานอีกสักเท่าใด นิพพานก็ยังมีให้ผู้นั้นอยู่เสมอไม่ขาดแคลนหรือคับแคบ

“ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทร มีภูติคือสัตว์น้ำเป็นอันมาก มีอวัยวะใหญ่และยาว เช่น ปลาชนิด ปลาตึงคละ ปลาวาฬ เป็นต้นฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้น มีภูติคือพระ อริยบุคคลเป็นจำนวนมาก มีพระโศดาบันบ้าง พระสกทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง พระอรหันต์บ้าง จำนวนมากหลายเหลือนับ

“ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรมีนานารัตนะ เช่น มุกดา มณี ไพฑูรย์ เป็นต้นฉันใด ใน ธรรมวินัยนี้ฉันนั้น มีนานาธรรมรัตนะ เช่น สติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ โพชฌงค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘ เป็นต้น

“ภิกษุทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรย่อมมีรสเดียว คือรสเต็มฉันใด ธรรมวินัยนี้ก็ฉัน นั้น มีรสเดียว คือ วิมุติรส หมายถึง ความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ แห่งพรหมจรรย์ที่เราประกาศแล้ว”^{๓๘}

^{๓๘} วทีน อินทสระ, พระอานนตพุทธอนุชา, หน้า ๑๖๖ - ๑๖๗.

สรุปความว่า ความอัศจรรย์แห่งพระธรรมวินัย ๘ ประการเป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าด้านคำสอนว่าหลักธรรมและวินัยที่พระองค์ได้ตรัสไว้แล้วเป็นของดีจริงสำหรับผู้ที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติโดยสามารถปฏิบัติได้ไม่เลือกกาลเวลาและให้ผลได้จริง

๔.๒.๒.๑๑ ปัจฉิมสาวก

ในวาระสุดท้ายก่อนที่พระบรมศาสดาจะปรินิพพานได้มีสุภทัตตะขอเข้าบรรพชาอุปสมบทจนบรรลุอรหัตต์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจฉิมสาวก ธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธรักษาปรากฏความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงปัจฉิมสาวกอรหัตต์และพวงดอกไม้มาร ความว่า

สุภทัตตะภิกษุใหม่ตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่า จะพยายามให้บรรลุพระอรหัตผลในคืนนี้ ก่อนที่พระศาสดาจะนิพพาน จึงออกไปเดินจงกรมอยู่ที่สงัดแห่งหนึ่ง ในบริเวณอุทยานสาละวันนั้น

จงกรมนั้นคือเดินกลับไปกลับมา พร้อมด้วยพิจารณาข้อธรรมนำมาทำลายกิเลส ให้หลุดร่วง บัดนี้ร่างกายของสุภทัตตะภิกษุห่อหุ้มด้วยผ้ากาสาหวัดดี เมื่อต้องแสงจันทร์ในราตรีนั้นคูศิวพรรณของท่านเปล่งปลั่งงามอำไพ มัชฌิมยามแห่งราตรีจวนจะสิ้นอยู่แล้ว ดวงรัชนีกลมโตเคลื่อนย้ายไปอยู่ทางท้องฟ้าด้านตะวันตกแล้ว สุภทัตตะภิกษุตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่า จะบำเพ็ญเพียรคืนนี้ตลอดราตรี เพื่อบูชาพระศาสดาผู้จะนิพพานในปลายปัจฉิมยาม ดังนั้น แม้จะเหน็ดเหนื่อยอย่างไรก็ไม่ย่อท้อ

แสงจันทร์นวลส่องสุกสกาวเมื่อครู่นี้ดูจะอับริศมีลง สุภทัตตะภิกษุแหงนขึ้นดูท้องฟ้า เมฆก้อนใหญ่กำลังเคลื่อนเข้าบดบังแสงจันทร์จนมืดดวงไปแล้ว แต่ไม่นานนัก เมฆก้อนนั้นก็เคลื่อนคล้อยไป แสงโสมสาดส่องลงมาสว่างนวลดังเดิม

ทันใดนั้นดวงปัญญาที่พลุ่งโพล่งขึ้นในดวงใจของสุภทัตตะภิกษุ เพราะนำดวงใจไปเทียบกับดวงจันทร์

“อา” ท่านอุทานเบาๆ “จิตนี้เป็นธรรมชาติและส่องใส มีริศมีเหมือนจันทร์เจ้า แต่อาศัยกิเลสที่จรมาเป็นครั้งคราว จิตนี้จึงเศร้าหมอง เหมือนก้อนเมฆบดบังดวงจันทร์ให้อับแสง”

และแล้วก็วิปัสสนาปัญญาที่โพล่งขึ้น ชำแรกกิเลสแห่งทะเลบาปธรรมทั้งมวลที่ห่อหุ้มดวงจิต แหวกอวิชชาและโมหะอันประจูดตาข่ายด้วยศัสตรา คือวิปัสสนา

ปัญญา ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสวาทังมวล บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วย
ปฏิสัมภินา แล้วลงจากที่จงกรมมาถวายบังคมพระบาทพระศาสดาแล้วนั่งอยู่^{๓๕}

สรุปได้ว่า ปัจฉิมสาวกสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า
สุกัทธิภิกษุมีความเพียรพยายามถึงที่สุดและสำเร็จดังตั้งใจคือบรรลุหัตต์เป็นการสอนให้เรา
เป็นตัวอย่างของท่านสุกัทธิในการทำ ความเพียร

๔.๒.๒.๑๒ พระฉันนะกับพรหมทัณฑ์

หลังพุทธปรินิพพาน มีพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นผู้รับหน้าที่โปรดเวไนยนิกร
แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และครั้งหนึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับพระฉันนะผู้มีพฤติกรรมหัวดี
และพระฉันนะพระพุทธองค์ก็เคยตรัสสั่งไว้ก่อนปรินิพพาน ในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธ
อนุชาตอนพรหมทัณฑ์และ ณ ชาติสละบนเส้นทางจาริกได้กล่าวถึงพระอานนท์เดินทางไปเพื่อลง
ทัณฑ์พระฉันนะผู้หัวดี ดังความว่า

เมื่อมหาสันนิบาตในการสังคายนาเสร็จสิ้นลงแล้ว พระพุทธอนุชาได้ละทิ้งเบญจ
คีรีนครไว้เบื้องหลัง มุ่งสู่นครโกสัมพี เพื่อลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะพระหัวดี
ซึ่งพระศาสดารับสั่งไว้เมื่อจวนจะนิพพาน พระอานนท์ได้ประกาศให้สงฆ์ในโกสัม
พีนครทราบทั่ว ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปพระฉันนะต้องการจะทำอย่างไร จะพูดอย่างไร
และประพฤติอย่างไร ก็ให้ทำได้ตามอรรถาภัย ภิกษุสามเณรไม่พึงว่ากล่าวตักเตือน
พระฉันนะด้วยถ้อยคำใดๆ เลย นี้เรียกว่าพรหมทัณฑ์ คือการลงโทษที่หนักที่สุด
แบบพระอรหันต์

“ท่านทั้งหลาย” พระอานนท์กล่าวในมหาสมาคมซึ่งมีภิกษุประชุมอยู่จำนวนพัน
“พระบรมศาสดาเคยตักเตือนพระฉันนะมานับไม่ถ้วนแล้วว่า ขอให้เป็นผู้ว่าง่าย
สอนง่าย อย่างคือด้านและคือดิ่ง แต่พระฉันนะก็หาฟังไม่ ยังคงประพฤติตนตามใจ
ชอบอยู่อย่างเดิม เมื่อจวนจะปรินิพพานทรงเป็นห่วงเรื่องพระฉันนะ จึงมีพุทธ
บัญชากับข้าพเจ้าไว้ว่า ให้ลงโทษแก่พระฉันนะ โดยวิธีพรหมทัณฑ์ ท่านทั้งหลาย

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘ - ๒๐๙.

การลงโทษแบบนี้เป็นวิธีสุดท้ายที่พระอริยเจ้าจะพึงกระทำ ประจุนนายสารตีผู้ฝึกม้า
จำใจต้องฆ่าม้าของตนที่เหลือฝึก เพื่อมิให้ สืบพันธุ์ไม่ดีต่อไป^{๔๐}

นอกจากนี้พระอานนทังได้กล่าวประกาศต่อไปว่าพระพุทธองค์ทรงเคยตรัสกับ
พระอานนทว่า จะขนาบไม่ทำทะนุถนอมกับผู้ที่ไม่มียินดีหรือให้ความสำคัญในการประพฤติ
พรหมจรรย์ ดังความว่า

“ท่านทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้แล ข้าพเจ้าจึงขอประกาศลงพรหมทัณฑ์แก่พระ
ฉันทะ เพื่อเธอจะได้สำนึกตนและปฏิบัติตนในทางที่ชอบต่อไป” พระอานนทกล่าว
จบ สงฆ์ทั้งสิ้นเสียบ เป็นการยอมรับประกาศนั้นด้วยอาการคุณ

พระฉันทะได้ทราบว่ บัดนี้สงฆ์ได้ประกาศลงพรหมทัณฑ์แก่ตนแล้ว เกิดสังเวช
สลัดจิต กลับประพฤติตนดี มีสัมมาคารวะและเชื่อฟังพระเถระทั้งหลาย ในไม่ช้าก็
สำเร็จพระอรหัตผล^{๔๑}

สรุปได้ว่า ตอนพระฉันทะกับพรหมทัณฑ์แสดงให้เห็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการกลับ
ตัวประพฤติดีก็สามารถบรรลุธรรมได้ถึงแม้จะมีพฤติกรรมมาก่อนและควรให้โอกาสแก่ผู้หลงผิด

๔.๒.๒.๑๓ ผู้ชนะที่แท้จริง

คำว่าผู้ชนะในที่นี้ น่าจะหมายถึง ๒ ประการ คือ การเอาชนะศัตรูและการเอาชนะ
จิตใจตนเอง ในธรรมนิยายเรื่องพระอานนทพุทธานุชาได้แสดงให้เห็นถึงหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้าที่พระองค์เคยสอนไว้แล้วพระอานนทได้นำมาใช้สอนแทนพระองค์ ดังความในตอน
จตุรงคผลและวิมลมาน พระอานนทได้เป็นตัวแทนคำพูดที่ผู้เขียนนิยายพยายามอธิบายเปรียบเทียบ
ให้เห็นระหว่างการสู้รบทำสงครามกับศัตรูกับการเอาชนะตัวเองโดยยกเอาพระอานนทสอนราช
กุมารว่าการทำสงครามเป็นเรื่องคู่กับโลกมาช้านานตราบใดที่มนุษย์มีความทะยานอยากเพื่อ
แสวงหาความจากผู้อื่นเป็นการแก้ปัญหในการแก้กำลัง ซึ่งไม่ใช่เป็นชัยชนะที่แท้จริงหาความสงบ
สุขไม่มี ในทางกลับกันผู้ที่เอาชนะตัวเองได้เป็นความสุขที่แท้จริง ดังความว่า

“ข้าแต่ท่านผู้บำเพ็ญตบะ ในเรื่องนี้ท่านมีความเห็นอย่างไร หรือศาสดาของท่าน

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘ - ๒๕๙.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๑.

ได้เคยกล่าวไว้อย่างไรบ้าง?”

“ราชกุมาร” พระอานนทกัถาด้วยน้ำเสียงเรียบปรกติ “เรื่องสงครามเป็นเรื่องคู่กับโลก ตามที่ท่านกล่าวมานั้นข้าพเจ้าไม่คัดค้าน แต่มันก็เป็นเวลาหลายปีจึงจะเกิดขึ้นสักครั้งหนึ่ง แต่สงครามที่เกิดขึ้นประจำและยืดเยื้อที่สุด คือสงครามชีวิต ทุกคนเดินไปบนถนนแห่งสงครามนี้อยู่ตลอดเวลา ดวงจิตนี้เป็นสมรภูมิให้ธรรมะและอธรรมเข้าทำการชิงชัยกันอยู่มิได้ว่างเว้น เมื่อใดกองทัพธรรมมีกำลังมาก กองทัพธรรมก็ล่าถอย อธรรมก็เข้ายึดครองจิตใจ เมื่อใดกองทัพธรรมมีกำลังรุกรานให้อธรรมล่าถอยไป ธรรมะก็เข้ายึดครอง สมัยใดอธรรมเข้ายึดครอง สมัยนั้นย่อมมีแต่ความมืดมัวและวุ่นวาย สมัยใดธรรมะเข้ายึดครอง สมัยนั้นย่อมมีแต่ความสงบและแจ่มใส

“ราชกุมาร สำหรับเรื่องแพ้ชนะในสงครามนั้น พระศาสดาของข้าพเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้ชนะย่อมก่อเวรให้ยึดเยื้อ ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้ละการแพ้และการชนะได้แล้ว ย่อมอยู่อย่างสงบสุข

“ราชกุมาร ไม่มีผู้ชนะในสงครามใดๆ เลยที่จะประเสริฐไปกว่าผู้ชนะตนเอง พระศาสดาของข้าพเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ผู้ชนะตนเองได้ ชื่อว่าเป็นยอดขุนพลในสงคราม เมื่อชนะตนได้แล้ว สงครามที่ยืดเยื้อก็สิ้นสุดลง”^{๕๒}

สรุปได้ว่า ผู้ชนะที่แท้จริงได้สะท้อนให้เห็นหลักคำสอนที่ให้เอาชนะตนเองให้ได้ไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสทั้งปวง การชนะตนเองเป็นการชนะที่ประเสริฐสุดกว่าการชนะทั้งปวง

๔.๒.๒.๑๔ สุขใดไม่เท่ากับความสุข

ความสุขในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กล่าวถึงความสุขว่ามี ๒ คือ

- ๑) กายิกสุข หมายถึง สุขทางกาย
- ๒) เจตสิกสุข หมายถึง สุขทางใจ^{๕๓}

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕ - ๑๗๐.

^{๕๓} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

ความสุขทั้ง ๒ ในส่วนที่ถือว่าเป็นความสุขที่แท้จริง คือ เจตสิกสุข เพราะเป็นสุขทางใจ กล่าวคือ ถ้าทำจิตใจให้สงบแล้วความสุขก็ตามมา ในธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์พยายามจะชี้ให้เห็นถึงความสุขที่แท้จริงต้องเกิดจากจิตใจที่สงบ ดังในตอน ไม่มีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ ได้กล่าวถึงพระอานนท์สนทนากับราชกุมารเกี่ยวกับความสุขอันเกิดจากความสงบ ดังความว่า

“ราชกุมาร พระศาสดาของข้าพเจ้าตรัสไว้ว่า “**ไม่มีมีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ**” ความสุขชนิดนี้สามารถหาได้ในตัวเราเอง トラบใดที่มนุษย์ยังวิ่งวุ่นแสวงหาความสุขจากที่อื่น เขาจะไม่พบความสุขที่แท้จริงเลย มนุษย์ได้สรรค์สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้น เพื่อล่อให้ตัวเองวิ่งตาม แต่ก็ตามไม่เคยทัน การแสวงหาความสุขโดยปล่อยใจให้ไหลเลื่อนไปตามอารมณ์ที่ปรารถนานั้น เป็นการลงทุนที่มีผลไม่คุ้มเหนื่อย เหมือนบุคคลลงทุนวิดน้ำในบึงใหญ่เพื่อต้องการปลาเล็กๆ เพียงตัวเดียว มนุษย์ส่วนใหญ่มัววุ่นวายอยู่กับเรื่องกาม เรื่องกิน และเรื่องเกียรติ จนลืมนึกถึงสิ่งหนึ่งซึ่งสามารถให้ความสุขแก่ตนได้ทุกเวลา สิ่งนั้นคือดวงจิตที่ผ่องแผ้ว เรื่องกามเป็นเรื่องที่ต้องคิดรน เรื่องกินเป็นเรื่องที่ต้องแสวงหา และเรื่องเกียรติเป็นเรื่องที่ต้องแบกไว้ เมื่อมีเกียรติมากขึ้น ภาระที่จะต้องแบกเกียรติ เป็นเรื่องใหญ่ยิ่งของมนุษย์ผู้หลงว่าตนเจริญแล้ว ในหมู่ชนที่เพ่งมองแต่ความเจริญทางด้านวัตถุ นั้น จิตใจของเขาเร่าร้อนอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยประสบความสงบเย็นเลย เขายินดีที่จะมอบตัวให้จมอยู่ในคาวของโลกอย่างหลับหูหลับตา เขาพากันบ่นว่าหนักและเหน็ดเหนื่อย พร้อมๆ กันนั้นเขาได้แบกก้อนหินวิ่งไปบนถนนแห่งชีวิตอย่างไม่รู้จักวาง ราชกุมารเอ๋ย คนในโลกส่วนใหญ่เต็มไปด้วยความกลับกลอกและหลอกลวง หากความจริงไม่คอยได้ แม้แต่ในการนับถือศาสนา^{๔๔}

จากการวิจัยธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเกี่ยวกับความรู้ด้านคำสอนในทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าการนำคำสอนทั้งเรื่องไตรสิกขา กรรม ทุกข์ การบูชาพระพุทธรูปเจ้าแนว

^{๔๔} วทีน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๕๔ - ๒๕๕.

ปฏิบัติต่อสตรีของภิกษุ ญaparหบุคคล ธรรม ความอัศจรรย์แห่งพระธรรมวินัย พรหมทัณฑ์ ผู้
ชนะที่แท้จริงและความสุขใดไม่เท่ากับความสุข

๔.๒.๓ คุณค่าด้านความรู้ทางคิธรรม

ในการศึกษาคุณค่าด้านความรู้ทางคิธรรมจากธรรมเนียมเรื่องพระอนันท์พุทธอนุชา
นั้นเพื่อให้ได้ข้อคิดที่แฝงในธรรมเนียมที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาไว้ในเรื่อง โดยนำคิธรรมหลายๆ
อย่างมาสอดแทรกในแต่ละตอนในวิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคิธรรมที่จะศึกษาไว้
ดังนี้

๔.๒.๓.๑ เรื่องสอนให้รู้จักควบคุมจิต

คำว่า จิต หมายถึง สภาวะของธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ สภาวะทางจิตที่สำคัญเป็น
พื้นฐาน คือ ความเป็นอิสระหรือเรียกตามคำพระว่าความหลุดพ้น ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจาก
ปัญญา คือ เมื่อเห็นตามเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส^{๔๕} ดังนั้น
หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเน้นการสอนไปที่เรื่องให้รู้จักควบคุมจิต ผู้ที่ฝึกจิตดีแล้วย่อม
ควบคุมจิตไว้ไม่มีการสะดุ้ง สะท้าน หรือหวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ

ธรรมเนียมเรื่องพระอนันท์พุทธอนุชาได้มีการกล่าวถึงการควบคุมจิตทั้งนี้เพื่อให้
ผู้อ่านได้เกิดความรู้มีคิธรรมไปพร้อมกัน ในตอน โภกิล่าผู้ประหาณกิเลส ได้นำเสนอตอนพระ
อนันท์สอนภิกษุที่โภกิล่าแล้วท่านก็ปรารถกับตัวเอง ความว่า

พระอนันท์ละภิกษุณุปัสสะยะ (สำนักภิกษุณี) ไว้เบื้องหลังด้วยความรู้สึกที่แปลก
ประหลาด ท่านเดินลัดเลาะมาทางริมสระ แล้วนั่งลง ณ ม้ายามีพนักตัวหนึ่ง ภิกษุเป็น
ปัจฉาสมณะก็นั่งลง ณ ริมสุดข้างหนึ่ง พระอนันท์ถอนหายใจยาวและหนักหน่วง
เหมือนจะระบายความหนักอกหนักใจออกมาเสียบ้าง ครูหนึ่งท่านจึงบอกให้ภิกษุรูป
นั้นกลับไปก่อน ท่านต้องการจะนั่งพักผ่อนอยู่ที่นั่นสักครู ถ้าพระศาสดาเรียกหา ก็ให้
มาตามที่ริมสระนั้น

ท่านนั่งคิดทบทวนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น บางครั้งรู้สึกสังสารภิกษุณี โภกิล่าอย่างจับ

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๔.

ใจ แต่ด้วยอภัยภัยแห่งมหาบุรุษประดับด้วยบารมีธรรมนั้นต่างหากเล่า จึงสามารถข่ม
ใจและสลัดความรู้สึกสงสารอันนั้นเสีย ท่านปรารภกับตนเองว่า “อานนท์ เธอเป็น
เพียงโสดาบันเท่านั้น ราคะ โทสะและโมหะยังมีได้ละเลย เพราะฉะนั้น อย่าประมาณ
อย่าเข้าใจ หรือยอมพบกับภิกษุณี โภกิกลาอีก ธรรมชาติของจิตเป็นสิ่งคืนรนกลับ
กลองง่าย บางคราวปรากฏเหมือนช้างตกมัน อานนท์ จงเอาสติเป็นขอสำหรับเหนี่ยว
รั้งช้าง คือจิตที่คืนรนนี้ให้อยู่ในอำนาจ บุคคลผู้มีอำนาจมากที่สุดและควรแก่การ
สรรเสริญนั้น คือผู้ที่สามารถเอาตนของตนเองไว้ในอำนาจได้ สามารถชนะตนเองได้
พระศาสดาตรัสว่า ผู้ชนะตนเองได้ชื่อว่า เป็นยอดนักรบในสงคราม เธอจงเป็นยอด
นักรบในสงครามเถิด อย่าเป็นผู้แพ้เลย”^{๔๖}

สรุปได้ว่า เรื่องสอนให้ควบคุมจิตเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าเป็นการแสดงที่ให้ความ
รู้ทางคติธรรมเพราะทุกคนต้องรู้จักควบคุมจิตไม่ให้วันไหวไปตามกระแสต่างๆ ที่เกิดกับจิต
เมื่อควบคุมจิตได้ก็จะสามารถทำในสิ่งที่ถูกต้องได้

๔.๒.๓.๒ เรื่องเงินตราเปรียบอสรพิษ

คำว่า อสรพิษ มีอยู่ ๔ จำพวก คือ ๑) อสรพิษมีพิษแต่ไม่ร้าย ๒) อสรพิษมี
พิษร้าย แต่พิษไม่เล่น ๓) อสรพิษมีพิษเล่นและร้าย ๔) อสรพิษมีพิษไม่เล่นและไม่ร้าย^{๔๗} การที่
เปรียบเงินตราว่าเป็นอสรพิษนั้นเพื่อเตือนให้ภิกษุมีสติและห่างไกล เมื่อภิกษุใดเข้าไปเกี่ยวข้องกับจะ
ทำให้เกิดกิเลสตัณหาตามมาจนไม่สามารถที่จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ได้ ท่านจึงต้อง
เปรียบเงินตราว่าเป็นอสรพิษ

ธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาได้มีการยกข้อเปรียบเทียบเรื่องเงินตรา
เหมือนอสรพิษ ดังในตอนอุปพูปการของพระพุทธอนุชาที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ ความว่า

พระมหาสมณะ เอกอัครบุรุษรัตนอุคมด้วยบุญญาธิการ และมหากรุณาต่อสัตว์
ประทัพลับพระเนตรนี้ ส่งข้ายคือพระญาณให้แผ่ไปทั่วจักรวาล โลกธาตุ ตรวจดู
อุปนิสัยแห่งเวไนยสัตว์อันพระองค์พอจะโปรดได้ เช้าวันนั้นชวานาผู้นำสงสารได้

^{๔๖} วทีน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๕๕.

^{๔๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๐/๑๖๗.

เข้ามาสู่พระญาณของพระองค์

พออรุณเบิกฟ้า พระศาสดามีพระพุทธรูปอาสน์ที่เป็นปัจฉิมขณะตามเสด็จออกจากเขตวนารามด้วยพุทธลีลาอันประเสริฐ บ่ายพระพักตร์สู่บริเวณนาของบุรุษผู้นำสงสารนั้น

อีกมุมหนึ่ง กสิกรผู้ยากไร้ตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่ บริโภคอาหารซึ่งมีเพียงผักดองและข้าวแดงพอประทังหัว แล้วนำโคคู่ออกจากคอก แบกไถถือหม้อน้ำออกจากบ้านสู่บริเวณนาเช่นเดียวกัน

พระตถาคตเจ้าหยุดยืน ณ บริเวณใกล้ๆ ที่เขากำลังไถนาอยู่นั้นเขาเห็นพระศาสดาแล้วพักการไถไว้แล้วมาถวายบังคม พระศาสดามีได้ตรัสอะไรกับเขาเลย กลับเหลียวพระพักตร์ไปอีกด้านหนึ่ง ทอดทัศนากการตรงดิ่งไปยังจุดๆ หนึ่ง แล้วตรัสกับพระอาสน์ว่า

“อาสน์ เธอจงดูเถิด นั่นอสรพิษ เธอเห็นไหม?”

“เห็น พระเจ้าข้า” พระอาสน์ทูล

เพียงเท่านั้นแล้วพระพุทธรูปก็เสด็จต่อไป

ชาวนาได้ยินพระพุทธรูปเจ้าคำรัสตรัสกับพระอาสน์แล้ว คิดว่า เราเดินไปมาอยู่บริเวณนี้เสมอ ถ้าอสรพิษมีอยู่ มันอาจจะทำอันตรายแก่เราอย่าปล่อยไว้เลย ฆ่ามันเสียเถิด คิดแล้วเขาก็นำไปผูกไปเพื่อตึง แต่กลับมองเห็นเงินเป็นจำนวนมากวางกองรวมกันอยู่ เขาดีใจเหลือเกิน ยกมือขึ้นเหนือเศียร น้อมนมัสการพระพุทธรูปที่โปรดประทานชุมทรัพย์ให้ “นี่หรืออสรพิษ” เขาคิดอยู่ในใจ “พระพุทธรูปที่โปรดปราณแบบสมณะ” เท่านั้นเอง “ที่แท้พระองค์คงตั้งพระทัยเสด็จมาโปรดเรา” แล้วเขาก็นำถุงเงินนั้นไปเอาฝุ่นกลบไว้ แล้วไถนาต่อไปด้วยดวงใจเบิกบาน

พระศาสดาเมื่อคล้อยไปหน่อยแล้ว จึงฉินพระพักตร์มาตรัสกับพระอาสน์ว่า

“อาสน์ เราเรียกถุงเงินนั้นว่าอสรพิษ วันนี้เองมันจะกัดบุรุษผู้นั้นให้มีอาการสาหัสปางตาย ถ้าไม่ได้เราเป็นที่พึ่ง เป็นพยาน เขาจะต้องตายเป็นแน่แท้” ตรัสอย่างนี้แล้วไม่ยอมตรัสอะไรต่อไปอีก^{๔๘}

^{๔๘} วทีน อินทสระ, พระอาสน์พุทธรูปอาสน์, หน้า ๑๖๘ - ๑๗๐.

สรุปความว่า เรื่องเงินตราเปรียบอสรพิษที่แสดงคตธรรมให้ข้อคิดสำหรับผู้ที่ประพฤติพรหมจรรย์ถ้ามีเงินมากจิตก็คิดไม่สงบ อีกประการภิกษุนั้นถ้ายังคิดว่าเงินเป็นของมีค่าสำหรับตน ก็ไม่มีเวลาที่จะเจริญจิตได้จึงเปรียบอสรพิษ

๔.๒.๓.๓ เกณฑ์วัดบุคคลไม่ดี ๔ จำพวก

คำว่า คนไม่ดี หรือ คนที่ไม่ควรไว้ใจ มี ๔ จำพวก หมายถึง ๑) คนที่เคยทำชั่ว ๒) คนที่พูดพล่อยๆ ๓) คนที่เห็นแก่ตัว ๔) คนที่สงบนิ่งเกินไป^{๔๕} นอกจากนี้คนไม่ดีก็จัดอยู่ในลักษณะของเพื่อนไม่ควรมี ๔ จำพวก ได้แก่ ๑) เห็นเพื่อนแล้วไม่ยิ้มแย้ม ๒) ไม่ยินดีจะสนทนากับเพื่อน ๓) ไม่สบตาเพื่อน ๔) พูดต่อต้าน^{๔๖}

ธรรมเนียมเรื่องพระอนันท์พุทธอนุชาได้กล่าวถึงบุคคลไม่ดี ๔ จำพวก ในตอนพรหมทัณฑ์และ ณ ชาติสระ บนเส้นทางจาริกที่พระพุทธเจ้าตรัสนายเกลิแล้วทรงเปรียบเทียบกับม้าดังความว่า

และแล้วพระพุทธองค์จึงตรัสต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย ม้าซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะหรือคุณสมบัติ ๔ ประการ ควรเป็นม้าทรงของพระราชา ๔ ประการนั้น คือ มีความซื่อตรง มีเชาวน์ดี มีความอดทน และมีลักษณะสงบเรียบร้อย ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการก็เหมือนกัน คือ มีความซื่อตรง ไม่หลอกลวง ไม่คดในข้องอในกระดูก มีเชาวน์ดีในการรู้ปริยสัจ มีความอดทนอย่างยิ่ง และมีการสำรวมตนสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ไม่ประพฤติดนอะอะโววายเยียงนักเลงสุرابาน ก็สมควรเป็นทักษิณบุคคล เป็นเนื่อนาบุญของโลก ภิกษุทั้งหลาย เราเคยกล่าวไว้มิใช่หรือว่า ถ้าจะดูความเป็นบ้าในหมู่สงฆ์ ก็จงดูตรงที่เธอร้องรำทำเพลง ถ้าจะดูความเป็นเด็กในหมู่สงฆ์ก็จงดูตรงที่เธอยิงฟันหัวเราะในลักษณะปล่อยตนเหมือนเด็กชาวบ้าน”^{๔๗}

สรุปความว่า เรื่องเกณฑ์วัดบุคคลไม่ดี ๔ จำพวก สะท้อนให้เห็นคตธรรมที่จะดำเนินชีวิตในสังคมาว่าควรคบคนอย่างไร และควรวางตัวอย่างไรจึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

^{๔๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๐๔/๓๔๐.

^{๔๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๒๒/๓๕๓.

^{๔๗} วสิน อินทสระ, พระอนันท์พุทธอนุชา, หน้า ๒๖๑.

๔.๒.๓.๔ โทษแห่งศีลวิบัติ

คำว่า วิบัติ หมายถึง ความผิดพลาด, ความเคลื่อนคลาด, ความเสียหาย, ความบกพร่อง, ความใช้การไม่ได้^{๕๒} ส่วนคำว่า ศีลวิบัติ หมายถึง วิบัติแห่งศีล, เสียศีล สำหรับพระภิกษุคือ ต้องอาบัติปาราชิก หรือ สังฆาทิเสส^{๕๓}

ธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาปรากฏการณ์กล่าวถึงโทษแห่งศีลวิบัติในตอนปัจฉิมทัศนาวณ เวสาลี พระผู้มีพระภาคแสดงโทษแห่งศีลวิบัติ ๕ ประการ ความว่า

เมื่อเสด็จถึงปาฏลีคาม อุบาสกอุบาสิกาเป็นจำนวนมากมาเฝ้าพระพุทธองค์ ทรงแสดงโทษแห่งศีลวิบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ผู้ไร้ศัลย่อมประสบความเสื่อมทางโภคะ
๒. ชื่อเสียงทางไม่ดีฟุ้งขจรไป
๓. ไม่แก่แล้วกล้าอาจหาญเมื่อเข้าประชุม
๔. เมื่อจวนจะตาย ย่อมขาดสติสัมปชัญญะ คຸ້ມครองสติไม่ได้ เรียกว่าหลงตาย
๕. เมื่อตายแล้วย่อมไปสู่ทุกคติ^{๕๔}

การแสดงถึงโทษแห่งศีลวิบัติก็สืบเนื่องมาจากชาววัชชีขาดความสามัคคี พระองค์ประทับที่เมืองราชคฤห์บนภูเขาคิชฌกูฏ พระองค์จึงทรงแสดงโทษแห่งศีลวิบัติดังกล่าว และเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าในสังคมไหนก็ตามถ้าไม่มีศีลแล้วความสามัคคีก็ไม่เกิดขึ้น

๔.๒.๓.๕ ความรักความร้าย

ธรรมเนียมเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาที่ผู้ประพันธ์ได้นำประเด็นแสดงถึงความรักของนางทาสีมีต่อพระอานนท์เพราะเห็นลักษณะน่ารักมีรูปงาม ผิวพรรณดี แม้แต่คำพูดที่นางทาสีไม่เคยได้ยินมาก่อน เมื่อนางเห็นพระอานนท์จึงเกิดความรักขึ้นมาทันที แต่พระอานนท์ท่านรู้ว่าความรักมันเป็นความร้ายกาจที่ทำให้เกิดความทุกข์ ดังความที่พระอานนท์ได้กล่าวกับนางทาสีว่า

“พระคุณเจ้าจะว่าอย่างไรก็ตามเถิด แต่ข้าพเจ้าหวักรัจากพระคุณเจ้ามิได้เสียแล้ว

^{๕๒} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕.

^{๕๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖/๑๔.

^{๕๔} วสิน อินทสระ, พระอานนท์พุทธอนุชา, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒.

แม้พระองค์เจ้าจะไม่ปรานีข้าพเจ้าเยี่ยงคนรัก ก็ขอให้พระองค์เจ้ารับข้าพเจ้าไว้ในฐานะผู้ซื่อสัตย์ ข้าพเจ้าจักปฏิบัติพระองค์เจ้า บำรุงพระองค์เจ้า เพื่อความสุขของท่าน และของข้าพเจ้าด้วย”

“น้องหญิง ประโยชน์อะไรที่เธอจะมารักคนอย่างอาตมา อาตมารักพระศาสนา และพรหมจรรย์หมดหัวใจเสียแล้ว ไม่มีหัวใจไว้รักอะไรได้อีก แม้เธอจะขอสมัครอยู่ในฐานะเป็นทาสก็ได้ พระศาสดาทรงห้ามไม่ให้ภิกษุในพระศาสนามีทาสไว้ใช้ ยิ่งเธอเป็นทาสหญิงด้วยแล้วยิ่งเป็นการผิดมากขึ้น แม้จะเป็นศิษย์คอยปฏิบัติก็ไม่ควร จะเป็นที่ตำหนิของวิญญูชนเป็นทางแห่งความเสื่อมเสีย อาตมาเห็นใจน้องหญิง แต่จะรับไว้ในฐานะใดฐานะหนึ่งไม่ได้ทั้งนั้น กลับเสียเถิดน้องหญิง พระศาสดาหรือภิกษุสามเณรเห็นเข้าจะตำหนิอาตมาได้ นี่ก็จวนจะถึงพระคันธกุฎีแล้ว อย่าเข้ามานะ” พระอานนทยกมือขึ้นห้ามในขณะที่นางทาสีจะก้าวตามท่านเข้าไป^{๕๕}

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้นำแนวคิดเพื่อให้ผู้อ่านได้ เห็นว่าความร้ายกาจของความรัก ถ้าผู้ใดไม่มีสติก็จะทำให้ไม่รู้ดีชั่ว ไม่รู้ความทุกข์ที่เกิดจากความรัก ดังตัวอย่างในตอนความรักความร้ายที่พระศาสดาได้แสดงโอวาทเรื่องกิเลสทั้งสาม ได้แก่ ราคะ โทสะ และ โมหะ แต่นางทาสีก็ไม่มี การคลายความรักได้มีแต่กระวนกระวาย ดังความว่า

เมื่อปรารถดั่งนี้ นางยังกระวนกระวายใจมากขึ้น พระอานนทหรือก็ไม่เคยทักทายปราศรัยเป็นส่วนตัวเลย การที่ได้เห็นคนอันเป็นที่รักเป็นความสุขก็จริง แต่มันเล็กน้อยเกินไป เมื่อนำมาเทียบกับความทรمانในขณะที่ต้องจากอยู่โดดเดี่ยวและว้าเหว่ กาสาวพัสตร์เป็นกำแพงเหลืองมโหฬารที่คอยกั้นมิให้ความรักเดินทางถึงกัน ถึงกระนั้นก็ยังมิภิกษุ และภิกษุณีบางท่านกระโดดข้ามกำแพงนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทวินัยของพระองค์จนได้นางคิดมาถึงเรื่องนี้แล้วเสียวสันหลังวาบเหมือนถูกก้อนหินมะอันเยือกเย็น โดยไม่รู้ตัวมาก่อน

นางพยายามสะกดใจมิให้คิดถึงพระอานนท พยายามท่องบ่นสาธยายพระธรรมวินัย แต่ทุกขณะจิตที่ว่างลงดวงใจของนางก็จะคร่ำครวญรำพันถึงพระอานนทอีก นางรู้สึกปวดศีรษะและวิงเวียน เพราะความคิดหมกมุ่นสับสน นี้เองกรรมงมงายที่พระ

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖ - ๓๗.

อานนท์พูดไว้แต่แรกที่พบกัน ว่าความรักเป็นความร้าย^{๕๖}

สรุปความว่า เรื่องความรักความร้ายแสดงให้เห็นคุณค่าทางศีลธรรมที่ว่า ถ้ามีความรักที่เกิดจากกิเลสกำยอมทำให้ผู้นั้นสามารถที่จะกระทำได้ทุกอย่างเป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดทุกข์เกิดความหายนะทั้งต่อตนเองและสังคม

๔.๒.๓.๖ ปัจฉิมโฆวาท

การบรรยายถึงปัจฉิมโฆวาทในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา พระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่พระองค์จะปรินิพพาน และมีพระดำรัสตรัสกับพระอานนท์ตอนหนึ่งความว่า

“อานนท์เอ๋ย พระศาสดาตรัสอย่างซ้ำๆ “เธอและภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรในเราอีกเล่า ธรรมใดที่ควรแสดงเราได้แสดงหมดแล้ว ไม่มีกำมือของอาจารย์อยู่ในเราเลย คือเรามีได้ปิดบังซ่อนเร้น หวงแหนธรรมใดๆ ไว้ เราได้ชี้แจงแสดงเปิดเผยหมดสิ้นแล้ว ธรรมวินัยซึ่งเป็นมรดกอันประเสริฐของบิดา ตถาคตได้มอบให้เธอและภิกษุทั้งหลายโดยสิ้นเชิงแล้ว อานนท์เอ๋ย จงดูเอาเถิด ดูสิระแแห่งตถาคต บัดนี้มีชรา ลักษณะปรากฏอย่างชัดเจน ฟันหัก ผมหงอก หนังหดเหี่ยว หย่อนยาน มีอาการทรุดโทรมให้เห็นอย่างเด่นชัด เหมือนเกวียนที่ชำรุดแล้วชำรุดอีก ได้อาศัยแต่ไม้ไผ่มาซ่อมไว้ผูกกระหนาบค้ำไว้ จะยืนนานไปได้สักเท่าใด การแตกแยกสลายยอมจะมาถึงเข้าสักวันหนึ่ง อานนท์เอ๋ย พวกเธอจงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่งเถิดอย่าคิดยึดสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย แม้เราตถาคตก็เป็นแต่เป็นผู้บอกทางเท่านั้น”^{๕๗}

นอกจากนี้ในตอน เมื่อสาลาวโนทยานชาวดัวยมหาวิโยค เป็นการนำเสนอถึงตอนที่พระพุทธองค์ใกล้ปรินิพพานเหล่าภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมกัน พระองค์ได้ตรัสสิ่งอันถือได้ว่าเป็นปัจฉิมโฆวาทที่ผู้ประพันธ์นำมาไว้เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าด้านคำสอน ความว่า

“อานนท์ อีกเรื่องหนึ่ง คือสิกขาบทบัญญัติที่เราได้บัญญัติไว้ เพื่อภิกษุทั้งหลายจะได้อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก ไม่กินแหนงแคลงใจกัน มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอกัน

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐ - ๔๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

สิกขาบทบัญญัติเหล่านั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากเมื่อเราล่องลับไปแล้วสงฆ์พร้อมใจกัน จะถอนสิกขาบทเล็กน้อยซึ่งขัดกับกาลกับสมัยเสียบ้างก็ได้ กาลเวลาล่องไป สมัย เปลี่ยนไป จะเป็นความลำบากในการปฏิบัติสิกขาบทที่ไม่เหมาะสมสมัยเช่นนั้น เรา อนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้

เมื่อพระอานนท์มิได้ทูลถามอะไร พระธรรมราชาจึงตรัสต่อไปว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ผู้ใดมีความสงสัยเรื่องพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในมรรคหรือปฏิบัติใดๆ ก็จงถามเสีย ณ บัดนี้ เธอทั้งหลายจะได้ไม่เสียใจ ภายหลังว่า มาอยู่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดาแล้ว มิได้ถามข้อสงสัยแห่งตน”

ภิกษุทุกรูปเจียบกริบ บริเวณปรินิพพานมณฑลสงบเงียบไม่มีเสียงใดๆ เลย แม้จะมีพุทธบริษัทประชุมกันอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม ทุกคนปรารถนาจะฟังแต่พระพุทธ คำรัส เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจเป็นครั้งสุดท้าย

บัดนี้พละกำลังของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหลืออยู่น้อยเต็มทีแล้วประคองน้ำที่เทราด ลงไปในดินที่แตกกระแหงยอมพลันเหือดแห้งหายไป มิได้ปรากฏแก่สายตา ถึง กระนั้น พระบรมโลกนาถก็ยังประทานปัจฉิมโอวาทเป็นพระพุทธคำรัสสุดท้ายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เป็นวาระสุดท้ายของเราแล้ว เราขอเตือนทั้งหลายให้จำ มั่นไว้ว่า สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมความสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๕๘}

ปัจฉิมโอวาทแสดงให้เห็นคุณค่าทางคติธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้มนุษย์ ทุกคนไม่ให้ประมาททั้งต่อตนเองและผู้อื่นสอนให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่ง

สรุปได้ว่า คุณค่าด้านความรู้ทางคติธรรมในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา สรุปความได้ความรู้ทางคติธรรม ๖ ประเด็น กล่าวคือ คติเกี่ยวกับการสอนให้รู้จักควบคุมจิต เกี่ยวกับเงินตราเปรียบอสรพิษ เณรทั่วคบคูลไม่ตี ๔ จำพวก โทษแห่งศีลวิบัติ ความรักความร้าย และปัจฉิมโอวาท

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

บทที่ ๕

สรุปการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษานวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้ (๑) เพื่อศึกษานวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา (๒) เพื่อศึกษาคุณค่าและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมในรูปแบบวรรณกรรมของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมในธรรมนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ซึ่งผลจากการศึกษามีดังนี้

๑. นวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา คือ

๑.๑ ความหมายแห่งธรรมนิยายอิงชีวิตประวัติในพุทธกาลเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา คือ นิยายอิงชีวิตประวัติพระสาวกองค์ศาสดาของพระพุทธเจ้า ซึ่งกล่าวถึงสถานะและการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจนเป็นพุทธอุปัฏฐาก เป็นการเล่าประวัติพระอานนท์หลังจากได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัฏฐากจนถึงนิพพาน โดยมีหลักธรรมแทรกในเนื้อหาทั้งที่เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่งในลักษณะความเรียงร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี มีเนื้อหาทั้งหมด ๓๓ ตอน ซึ่งผู้ประพันธ์ได้พรรณนาโทษของกิเลสและคุณธรรมสลับกันทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินและข้อคิดความจริงของชีวิต

๑.๒ การจัดประเภทนวนิยายอิงพระพุทธศาสนา ประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนามี ๒ ประเภท คือ (๑) ประเภทเรื่องที่แต่งตามลำดับเวลา นวนิยายประเภทนี้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมามีปรากฏในรูปแบบของการแสดงปาฐกถาธรรมตามสถานที่ต่างๆและทางสื่อมวลชนแล้วจึงรวบรวมพิมพ์เป็นเล่มในเวลาต่อมา นอกเหนือจากที่มีผู้เรียบเรียงคิดค้นเขียนเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบเล่ม นอกจากนี้ยังแบ่งประเภทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาประเภทก่อนอิทธิพลจากตะวันตกและประเภทหลังรับอิทธิพลจากตะวันตก (๒) ประเภทที่แต่งตามเนื้อหา เป็นนวนิยาย

อิงพระพุทธศาสนาโดยผู้แต่งต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาอย่างแท้จริงซึ่งในเนื้อหามุ่งเสนอสาระทางคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคมโดยอาศัยหลักธรรมในศาสนาเป็นโครงเรื่องซึ่งจะมีทั้งเป็นเรื่องราวจริงทางศาสนาและเรื่องราวที่แต่งอิงศาสนา

๑.๓ องค์ประกอบของนวนิยายเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชามีองค์ประกอบสรุปได้ดังนี้

๑) โครงเรื่องของพระอานนท์พุทธอนุชา การเปิดเรื่องเมื่อกล่าวถึงผู้ปฏิบัติที่ถูกต้องถูกเปลี่ยนนั้นจึงเป็นการเปิดเรื่องที่จะกล่าวถึงพระอานนท์พุทธอนุชาแล้วค่อยดำเนินไปเรื่อยๆเป็นวิธีการเปิดเพื่อให้ผู้อ่านคิดเรื่องให้เข้าใจถึงความเป็นมาของพระอานนท์ทำหน้าที่ปฏิบัติ การสร้างความขัดแย้งในโครงเรื่องพบว่าผู้ประพันธ์ใช้ตัวละครแสดงพฤติกรรมให้เกิดปัญหาสร้างอุปสรรคให้เห็นว่ามีประเด็นที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการต่างๆที่จะปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า ทั้งการเป็นพุทธปฏิบัติหรือการต้อนรับของกษัตริย์ศากย จุดวิกฤติของเรื่องหรือจุดสุดยอดของเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นจุดที่พระอานนท์ประสบปัญหาที่มีนางทาสีมาหลงรักและตามท่านตลอดเวลา แต่ท่านก็ใช้ความเป็นสมณะแก้ปัญหาหรือตอนที่นางจิญจมาณวิกาแสดงตัวเพื่อทำลายพระพุทธเจ้าแต่พระองค์ก็ไม่หวั่นไหวสุดท้ายความจริงก็เปิดเผยด้วยบารมีของพระองค์ การปิดเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาเป็นการจบแบบชีวิตจริงที่พระอานนท์ได้เที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชนชาวชมพูทวีปแทนพระบรมศาสดา เป็นการนำธรรมะไปทำลายความมืดให้เกิดแสงสว่างแก่ประชาชน เปรียบประหนึ่งฝนโปรยปรายมาชำระสิ่งโสโครกในดวงจิตให้ได้ลิ้มรสแห่งความสุขซึ่งเกิดจากธรรมที่พระพุทธองค์ได้สอนเป็นแบบอย่างไว้

๒) กลวิธีการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีหลายรูปแบบพบว่า การตั้งชื่อเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาผู้ประพันธ์ได้นำกรอบคิดมาจากพุทธประวัติและประวัติพระสาวกที่เป็นเรื่องจริง โดยเน้นการวางตัวละครเอกไว้ที่พระอานนท์ ซึ่งเป็นวิธีการนำเสนอให้เห็นประวัติของพระอานนท์เป็นเรื่องที่เกิดจากชีวิตจริง กลวิธีการเล่าเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาใช้วิธีการเล่าเรื่องของผู้ประพันธ์นำประสบการณ์ความรู้ความคิดความรู้สึกของตนเองโดยให้ความเคารพต่อความจริง โดยใช้ความจริงเป็นศิลปะในการเขียน สามารถลำดับเรื่องได้เป็นไปโดยธรรมชาติและกลมกลืนกับภาวะความรู้สึก โวหารในการประพันธ์เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

มีการใช้โวหารในการประพันธ์หลายรูปแบบมีทั้งบรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร และอุปมาโวหาร

๓) ฉากของเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาพบว่ามีฉากของเรื่อง ๓ ประเด็น คือ การสร้างฉากให้เหมือนจริงโดยผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องราวตามสภาพของกรุงกบิลพัสดุ์ในยุคนั้นมาใช้เป็นฉากที่มีการบรรยายถึงสภาพต่างๆ ทั้งชื่อเมือง สถานที่กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวันมหาวิหารที่ผู้ประพันธ์นำมาจากเรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพตามสภาพจริง การสร้างฉากตามอุดมคติ ผู้ประพันธ์ได้นำฉากที่สะท้อนถึงอุดมคติในการที่จะประกาศหลักธรรมเพื่อแสวงหาความสงบอันนำไปสู่ความหลุดพ้นตามอุดมคติแห่งพระพุทธศาสนา การสร้างฉากให้มีลักษณะเหมือนจริง โดยผู้ประพันธ์อาศัยความอภินิหารของพระพุทธองค์มาเป็นหลักในการสร้างฉากประกอบให้เกิดความเหมือนจริงและให้เกิดความเชื่อความศรัทธาของผู้อ่านผู้นับถือ

๔) ตัวละคร แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ตัวละครเอกและตัวละครประกอบ ตัวละครเอกจะมีพระอานนท์เป็นตัวแสดงนำและมีตัวละครประกอบตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระสารีบุตร สงฆ์สาวก กษัตริย์ พระนางมหาปชาบดีโคตมี นางทาสี ตลอดจนนางวิสาขาเป็นตัวละครที่มีชื่อจริงตัวจริงตามเรื่องไม่มีการสมมติตัวละครจึงแสดงบทบาทตามหน้าที่ของตนอย่างแท้จริง

๕) บทสนทนา ผู้ประพันธ์ใช้เป็นบทสนทนาที่เป็นธรรมชาติเหมาะสมกับตัวละคร มีความสอดคล้องและต่อเนื่องเหมาะสมกับบทและตัวละคร พบว่ามี ๒ ประเด็น คือ (๑) บทสนทนาที่แสดงถึงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละตัวเป็นบทสนทนาที่ใช้เฉพาะเพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามมีอารมณ์ร่วมเกิดจินตนาการตามตัวละครเป็นการสร้างบทสนทนาที่ให้เรื่องน่าสนใจติดตามอ่าน (๒) บทสนทนาที่ให้คิดและข้อคิด เป็นบทสนทนาที่แสดงให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์เราไม่ควรคิดว่าตนเองมีทรัพย์สมบัติมีความสุขใดนั้นเป็นเพียงการบริโภคบุญเก่าในอดีต ควรแสวงหาในปัจจุบันด้วยอันเป็นการสั่งสมบุญเพื่ออนาคต เป็นการสนทนาให้ผู้อ่านเกิดความคิดไปด้วย

๖) การแสดงแนวคิดของผู้ประพันธ์ ได้เสนอแนวคิดของตนเองไว้ประกอบเพื่อชี้ให้เห็นว่าการที่ตัวละครคือพระอานนท์เป็นผู้ประพุดติตามพระวินัยตลอดจนเป็นพุทธอุปัฏฐากจน

ละครให้เห็นของความงามเชิงปรัชญา และ ๒. ด้านอุปมาโวหารที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาใช้เพื่อให้เกิดกระบวนการใช้ถ้อยคำที่มีศิลปะก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการ ทำให้ผู้อ่านประทับใจ มองเห็นภาพพจน์ตามข้ออุปมา

๓. หลักธรรมในวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา เกี่ยวกับหลักคำสอนด้านจริยธรรมและหลักคำสอนที่เป็นสังฆธรรม

พบว่าหลักคำสอนด้านจริยธรรมมีหลักคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักที่ควรประพฤติปฏิบัติอยู่ ๖ ประการ ได้แก่ โอวาท ๑๐ ข้อของธัญชยเศรษฐีมอบให้นางวิสาขา หลักการเป็นผู้นำที่ต้องรักษาไว้ การเป็นผู้มีความกตัญญูเป็นผู้มีความเสียสละหลักการที่ชี้ให้เห็นว่าพระอานนท์แสดงการพิทักษ์สิทธิสตรีและหลักที่แสดงให้เห็นว่าผู้เป็นบัณฑิตย่อมมีจิตมั่นคง หลักคำสอนทั้ง ๖ ประการเป็นหลักคำสอนพระพุทธศาสนาและผู้อ่านทั่วไปควรพิจารณาและนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

สำหรับหลักคำสอนที่เป็นสังฆธรรมพบว่ามีหลักคำสอนที่เป็นสังฆธรรมในประเด็นหลักๆ ๘ ประเด็น ได้แก่ เกี่ยวกับหลักความจริง หลักเกี่ยวกับขันธ หลักความจริงเกี่ยวกับวิตก ๓ หลักความจริงเกี่ยวกับกรรม หลักเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ หลักเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ หลักไตรลักษณ์ หลักอุปนิทานยธรรม ๘ และหลักเกี่ยวกับมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตเป็นหลักสังฆธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยสอนแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

สรุปประเด็นที่ค้นพบจากการวิเคราะห์หลักธรรมในวรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา มี ๒ ประเด็นใหญ่ๆ คือ

๑) ประเด็นที่เป็นหลักธรรมคำสอนด้านจริยธรรมที่เน้นสอนให้รู้จักในการใช้ชีวิตประจำวันหรือปฏิบัติตนในสังคม และเน้นการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

๒) ประเด็นที่เป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับสังฆธรรมที่เน้นสอนให้เข้าใจหลักความจริงของชีวิตหรือสังขารสร้างคามหวังและผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง สามารถเข้าถึงหลักความจริงได้โดยไม่เลื่อมล้าและเวลา

๕.๒ ข้อเสนอแนะทั่วไป

การศึกษานวนิยายอิงธรรมะทางพระพุทธศาสนาจะศึกษาเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนานเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ เราต้องมีการพิจารณาหลักการศึกษาคำที่ถูกต้อง คือ ต้องให้ได้ทั้งความสนุกสนานความเพลิดเพลิน ความรู้หลักคิดคติที่ได้จากการอ่าน การรู้จักที่มาของเรื่อง นวนิยายอิงธรรมะวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง และสามารถแยกแยะส่วนที่ประเทืองอารมณ์ ส่วนที่ให้ ความรู้คติ แล้วนำความรู้ที่ได้จากการอ่าน ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันและเกิด ประโยชน์ต่อสังคมได้ตามความเหมาะสม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. นวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ควรมีการจัดกลุ่มหรือประเภทของนวนิยาย ที่มีเนื้อหาสาระที่สะท้อนเกี่ยวกับหลักคำสอนด้านจริยธรรมให้เป็นหมวดหมู่หรือประเภทที่ชัดเจน

๒. นวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีผู้สนใจที่จะประพันธ์น้อย ควรมีการ ส่งเสริมให้มีนิยายอิงพระพุทธศาสนาให้มากขึ้นและให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน

๓. นวนิยายอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา วิทยุรุ่นยุคปัจจุบันไม่ค่อยให้ความสนใจควรมีการ ส่งเสริมให้วิทยุรุ่นและคนทั่วไปได้ให้ความสนใจอ่านเพื่อจะได้นำแนวคิดไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๔. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งด้านภาครัฐและศาสนา ควรมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้มีการ พัฒนารูปแบบการที่จะได้ข้อคิดและความรู้ที่เกิดจากนวนิยายอิงหลักธรรมทางศาสนาผ่านสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาปัญหาทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏในนวนิยายอิงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

๒. ศึกษาจริยธรรมในการแสดงออกของตัวละครเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

๓. ศึกษาบทบาทของตัวละครที่ปรากฏในนวนิยายอิงหลักธรรมทางศาสนาเรื่องพระ อานนท์พุทธอนุชา

๔. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของนวนิยายอิงพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมระหว่างเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชากับเรื่องอื่นๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

วศิน อินทสระ. พระอานนตพุทธอนุชา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กุหลาบ มัตติกะมาศ. วรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕
คาร์ล ออดอล์ฟ เจลเลอร์ (KARL ADOLPH GJELLERUP). กามนิต วาสิฎฐี. แปลและเรียบเรียงโดย
เสฐียร โกเศศ และนาคะประทีป. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๒

จิตรลดา สุวัตติกุล. วรรณกรรมไทยร่วมสมัย. นครปฐม : แผนกบริการกลางสำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยศิลปากรพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๒๖.

เจือ สตะเวทิน. วรรณคดีพุทธศาสนา เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.

_____. ประวัตินวนิยายไทย, กรุงเทพมหานคร : สัทธาการพิมพ์, ๒๕๑๗.

ชวน เพชรแก้ว. การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๐.

คนยา วงศ์ระชะชัย. วรรณกรรมปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

เถกิง พันธุ์เถกิงอมร. การศึกษาเชิงวิเคราะห์และวิจารณ์. สงขลา : สถาบันราชภัฏสงขลา, ๒๕๔๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. อีสิตมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

บุญยงค์ เกศเทศ. วรรณกรรมวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร, ๒๕๒๕.

เบญจมาศ พลอินทร์. วรรณคดีและวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๒๖.

ปัญญา บริสุทธิ์. วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท, กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล
พับลิเคชัน จำกัด, ๒๕๔๒.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กุลยาณธมฺโม). **เอกทัคคะในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ ๙). **คลังธรรมเล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **กรรมและการเกิดใหม่**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

_____. **ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรม จริยศาสตร์และจริยศึกษา : ความรู้คู่คุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระยาอุปกิตศิลปสาร. **หลักภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๖.

ยุพร แสงทักษิณ. **วรรณกรรมปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑.

ยุรฉัตร บุญสนิท. **วรรณวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ภาคใต้ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๘.

ยุวพาส์ (ประทีปเสนา) **ชัยศิลป์วัฒนา. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

_____. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาถลอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

рінฤทัย สัจจพันธ์. **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

รัญจวน อินทรกำแหง. **ภาพจากนิยาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๑๑.

วนิดา บำรุงไทย. **ศาสตร์และศิลป์แห่งนวนิยาย**. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาสน์, ๒๕๔๔.

วิภา คงคะนัน. **วรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

วศิน อินทสระ. **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธาดา, ๒๕๔๕.

_____. **ภาพจำลองชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สื่อการค้า, ๒๕๑๐.

_____. **ชีวิตนี้มีอะไร**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๘.

ศิวกานท์ ปทุมสูติ. การเขียนเชิงสร้างสรรค์ไม่ยากอะไรเลย. กรุงเทพมหานคร : สำนักนวสาสน์
การพิมพ์, ๒๕๔๘.

สนิท ตั้งทวี. วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

สมพร มั่นตะสูตร. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

สายทิพย์ นุกุลกิจ. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส อาร์
พริ้นติ้ง แมนโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓.

สุจิตตรา ธรรัตน์. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๐.

อนุสารหมวดวิชาภาษาไทย. แนวทางการอ่านนวนิยาย. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ดวงทิพย์ ไรจน์กิจศิริการ. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเชิงพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี
เรื่องจอมจักรพรรดิอโศก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ทิวาทิพย์ เทียมชัยภูมิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี
เรื่อง ลีลาวดี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

วัฒนา มูลคำแสน. “นวนิยายอิงพระพุทธศาสนาของไทย : วรรณกรรมคำสอนร่วมสมัย”.

วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

อัลภา อัลภาชม์. “พุทธปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน”. วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Phra Dhammapitaka.(P.A. Payutto). **A Constitution for Living**. Bangkok : Religious
Affairs Printing press, 2541.

ภาคผนวก

เรื่องย่อ พระอานนท์พุทธอนุชา

บทที่ ๑ ในที่ประชุมสงฆ์ ณ เขตวันมหาวิหาร

เมื่อครั้งพุทธกาล มีพุทธอุปัฏฐาก ๒ รูป คือ ท่านนาคสมาละและท่านเมฆิยะ สำหรับท่านนาคสมาละเมื่อเดินทางไปกับพระพุทธองค์ ท่านต้องการเดินทางไปทางซ้าย แต่พระพุทธองค์ประสงค์ไปโปรดสัตว์ทางขวา พระพุทธองค์ทรงตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง แต่พระนาคสมาละก็หายอมไม่ วางบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้าลงที่ทาง ๒ แพร่ง แล้วเดินกลับไปทางซ้ายตามความปรารถนาของตน พระสากยมุนีต้องนำบาตรของพระองค์จาริกไปอย่างโดดเดี่ยว

ส่วนท่านเมฆิยะซึ่งเป็นพระอุปัฏฐากรูปถัดมาได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังชันตุคามเขตปราจีนวังสะ วันหนึ่งท่านบิณฑบาตผ่านสวนมะม่วงอันรื่นรมย์ปรารถนาจะไปบำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่นั่นจึงกราบทูลขอพระพุทธองค์ ถูกพระพุทธองค์ห้ามถึง ๓ ครั้ง พระเมฆิยะไม่ฟังคำแล้วเดินทางไปสวนมะม่วงอันรื่นรมย์นั้นเพื่อหาความสงบแต่ก็หาสงบไม่ เพราะถูกวิตกรบกวน ดังนั้น ๒๐ ปีแรกจำเดิมแต่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าคือระหว่างชนมายุ ๓๕ – ๕๕ พระองค์ไม่มีพระสาวกผู้อยู่อุปัฏฐากเลย พระมหากัสสปเถระจึงเสนอให้พระอานนท์ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากแทนพระอานนท์ทูลขอเงื่อนไขก่อนทำหน้าที่ ๘ ประการจากพระบรมศาสดา

บทที่ ๒ ณ สัณฐาคารแห่งนครกบิลพัสดุ์

สากยราชทั้งหลายประชุมกันเพื่อทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าเยือนกรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะจึงส่งทูตไปทูลเชิญพระพุทธเจ้า ๘ คณะ คณะที่ส่งไปได้ฟังพระธรรมเทศนาเกิดความเลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบทมิได้ทูลเชิญพระองค์เสด็จนิวัติเลย จึงตัดสัจใจส่งคณะที่ ๑๐ ซึ่งมี กาฬทายิมหาอำมาตย์เป็นหัวหน้า คณะนี้เมื่อเดินทางถึงวัดเวฬุวัน ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธองค์แล้วได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์ตามพระคำรัสของพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธองค์รับคำทูลอาราธนาและได้เสด็จนิวัติเยือนกรุงกบิลพัสดุ์ในที่สุด

บทที่ ๓ พุทธอุปัฏฐาก

พระราชกุมารทั้ง ๖ พระองค์ที่เป็นสากยวงศ์และโกถียวงศ์ คือ เจ้าชายภุกุ เจ้าชายกิมพิละ เจ้าชายอานนท์ เจ้าชายเทวทัต เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนุรุทธะ ออกผนวช และผู้รับใช้คือ อุบาลี พระอานนท์หลังจากอุปสมบทแล้ว ๓๕ พรรษาจึงได้รับตำแหน่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก

บทที่ ๔ มหามิตร

ครั้งหนึ่งพระเทวทัตพร้อมกับพระเจ้าอชาตศัตรูวางแผนสังหารพระจอมมุนีโดยปล่อยช้างนาฬาคีรีกำลังตกมันและมอมเหล้า ๑๖ หม้อ ช้างมีความคึกคะนองมาก ขณะที่พระพุทธรองค์มีพระอานนที่เป็นปัจฉาสมณะเสด็จสู่นครราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตและกำลังรับอาหารจากสตรีนางหนึ่งนั้น เสียงแปรัน ๆ ของช้างนาฬาคีรีดังขึ้น คนที่รอดักถวายอาหารแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าแตกกระจายเอาตัวรอดทิ้งภาชนะเกลื่อนกลาด พระองค์เหลียวมาทางช้างนาฬาคีรีด้วยอาการอันสงบ พระอานนที่เดินล้ำมาเบื้องหน้าพระผู้มีพระภาคเพื่อป้องกันชีวิตของพระศาสดาด้วยชีวิตของตนเอง แต่พระองค์ใช้ฝ่ามืออันวิจิตรซึ่งสำเร็จมาแล้วด้วยบุญญาธิการอุบตีระพญาช้าง ช้างมีอาการสงบนิ่ง ความมีนเมาและตกมันหายไปสิ้น

บทที่ ๕ พระนางมหาปชาบดี

พระนางมหาปชาบดีเป็นพระน้านางมีความศรัทธาในพระพุทธเจ้าและประสงค์จะออกบวชเป็นภิกษุณี จึงไปเข้าเฝ้าทูลขอบวช แต่พระพุทธรองค์ไม่ทรงอนุญาต พระนางเสียพระทัยมาก ทรงกรรแสง พระอานนที่จึงกราบทูลขอพระพุทธเจ้าเพื่อทรงอนุญาตให้พระนางออกบวชได้ พระพุทธรองค์ทรงตรัสว่าถ้าพระนางรับครุธรรม ๘ ประการได้ นางก็สามารถบวชได้ ทำให้พระนางมีความปลาบปลื้มพระทัยยิ่งนัก ทรงยอมรับเงื่อนไขตามที่พระพุทธรองค์บัญญัติครุธรรม ๘ ประการ และได้รับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีในกาลต่อมา

บทที่ ๖ ความรักความร้าย

คราวหนึ่งพระอานนที่เดินทางสู่วัดเชตวัน อากาศร้อน รู้สึกกระหายน้ำ จึงเดินเข้าไปใกล้บ่อน้ำ ท่านจึงขอบิณฑบาตน้ำเพื่อดับกระหายกะนางทาสี นางกล่าวปฏิเสธเพราะรู้ว่าเธอมีวรรณะด้อยต่ำ แต่พระอานนที่กล่าวว่า ท่านไม่มีวรรณะ ท่านเป็นสมณศากยบุตร และเป็นมนุษย์เหมือนนางทาสีนั่นเอง เหตุนี้ทำให้นางทาสีเริ่มตกหลุมรักพระอานนที่ ซึ่งท่านก็ได้แสดงธรรมให้ฟังถึงความจริงของชีวิต แต่หากลายความรักของนางได้ไม่ นางจึงได้ลานายออกบวชเป็นภิกษุณีเพื่อจะได้มีโอกาสพบเห็นและใกล้ชิดพระอานนที่

บทที่ ๗ พระอานนที่กับโกกิลภิกษุณี

นางทาสีเมื่อออกบวชในสำนักภิกษุณีมีนามว่าโกกิลภิกษุณี นางถูกความรักครอบงำ ทำให้ไม่มีสมาธิจึงตัดสินใจลาพระศาสดา, พระอานนที่และเพื่อนภิกษุณี ไปพำนัก ณ โฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ด้วยคิดว่าการอยู่ห่างอาจเป็นยารักษาโรครักได้

บทที่ ๘ โกกิล่าผู้ประหารกิเลส

พระองค์ทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่ง โกกิล่าภิกษุณีว่ามีญาณแก่กล้าพอบรรลุนิพพานได้ จึงประกาศธรรมอันประเสริฐด้วยพระสุระเสียงอันไพเราะกังวานเกี่ยวกับกามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นในกาม) และอิตถกิลมถานุโยค (การทรมานกายให้ลำบาก) อันผู้หวังความเจริญในธรรมพึงละเว้นเสีย พึงเดินทางสายกลางตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ในขณะที่ฟังธรรมอยู่นั้น โกกิล่าภิกษุณีส่งกระแสจิตไปตามพระธรรมเทศนาสามารถประหารกิเลสทั้งหมดได้ สำเร็จเป็นพระอรหันต์พระองค์หนึ่งแล

บทที่ ๙ พันธะกับพระราช

นางมัลลิกามเหสีแห่งพันธะเสนาบตีเข้าพบพระอนนทเพื่อทูลลาพระศาสดากลับบ้านเดิมตามคำแนะนำของพันธะเสนาบตี พระพุทธองค์ตรัสถามสาเหตุการกลับภูมิลำเนา ทราบว่าเป็นเพราะนางไม่มีบุตร พันธะเสนาบตีจึงให้กลับบ้านเดิม พระพุทธองค์ตรัสห้ามโดยแนะนำให้นางอยู่สาวัตถิตต่อ และรับสั่งให้นำพระคำรัสนี้ไปบอกแก่เสนาบตี เมื่อนางนำไปบอกแล้วเสนาบตีจึงอนุเคราะห์ให้นางอยู่ต่อเพราะเชื่อในสัพพัญญูรู้แจ้งทุกสรรพสิ่งของพระพุทธเจ้า ต่อมาไม่นานนางก็ตั้งครรภ์และให้กำเนิดโอรสแก่เสนาบตีถึง ๓๒ คน เมื่อโอรสเติบโตใหญ่ได้เป็นทหาร พันธะเสนาบตีพร้อมโอรสพาทหารจำนวนหนึ่งเดินทางไปปราบกบฏชายแดนตามรับสั่งของพระราช โดยหารู้ไม่ว่านั่นเป็นแผนปองร้ายของคนใกล้ชิดพระราชที่ยุยงให้เข้าใจว่าพันธะคิดก่อการกบฏ พันธะกับโอรสทั้งหมดจึงถูกลอบสังหาร ซึ่งเกิดจากกรรมเก่าในอดีตของพวกเขานั่นเอง

บทที่ ๑๐ ฦ ป่าประจู่ตาย

ฦ ป่าประจู่ตาย สมัยหนึ่ง พระตถาคตประทับอยู่ด้วยภิกษุจำนวนมาก พระองค์หยิบใบไม้มากำมือหนึ่งแล้วตรัสถามว่าใบไม้ในกำมือกับในป่าทั้งหมดอันไหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายทูลว่าในป่านี้มีมากกว่าใบไม้ในกำพระหัตถ์ที่มีนิดเดียว พระองค์ตรัสว่า ฉันทิดก็ฉันทันั้น ธรรมะที่เราแสดงแล้วแก่เธอเพียงเล็กน้อยเหมือนใบไม้ในกำมือของเรา ส่วนธรรมะที่เรายังมีได้แสดงมีมากหลายเหมือนใบไม้ในป่า ภิกษุทั้งหลายเราแสดงแต่ธรรมที่จำเป็นเพื่อระงับความทุกข์เท่านั้น

บทที่ ๑๑ บนกองกระดูกแห่งตัณหาสูญ

พระศาสดาทรงตรัสพรรณนา ทาน คีล ผลแห่งทานคีล โทษแห่งกามและการหลีกเร้น จากกามเพื่อฟอกอภัยของพราหมณ์และนางพราหมณี จบลงด้วยการสำเร็จมรรคผลของพวกเขาส่วนนางมาคันทียาผู้เป็นบุตรกลับมีความโกรธในพระพุทธองค์ที่ไม่ยอมรับนางเป็นบาทจาริกา

ต่อมาเมื่อนางมีโอกาสนิยมเหยื่อของพระเจ้าอุเทนจึงจ้างคนไปใส่ร้ายพระพุทธองค์ จนพระอานนท์ต้องกราบทูลให้เสด็จหนีไปเมืองอื่น พระองค์จึงตรัสถึงความอดทน โดยเปรียบพระองค์เหมือนช้างศึกลงสงครามที่ต้องอดทนกับลูกศรที่ตกลงมาจากทิศทั้ง ๔ คนที่ฝึกตนดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด

บทที่ ๑๒ สุกตตะผู้สร้างอารามเซตวัน

สุกตตะเศรษฐีได้ฟังอริยสัจ ๔ โดยย่อจากพระพุทธองค์ ได้ดวงตาเห็นธรรมมีศรัทธามั่นคงในรัตนตรัย ต่อมาได้อีกนามหนึ่งว่าอนาภิณฑิกะเศรษฐี ท่านได้เข้าเฝ้าเจ้าชายเซตเพื่อขอซื้อสวนสร้างอาราม เจ้าชายทรงปฏิเสธแต่เมื่อถูกรบเร้าบ่อยๆ ก็ทรงยินยอม แต่ไถ่ราคาแพงด้วยการให้เอาทองไปปลูตาลงให้เต็มสวนนั้นจึงจะขายให้ เศรษฐีทำได้จึงซื้อได้สำเร็จ วัชเซตวันจึงถูกสร้างขึ้นหลังจากนั้น

บทที่ ๑๓ เบญจกัลยาณีนามวิสาขา

นางวิสาขาเป็นสตรีมีความสำคัญในพุทธจักร นางมีรูปร่างสวยงาม สมบูรณ์ตามแบบเบญจกัลยาณี ๕ ประการ คือ ผมงาม ฟันงาม ปากงาม ผิวงาม วยงาม นางเป็นชาวสาเกตนคร ต่อมา นางแต่งงานกับลูกชายมิกคาระเศรษฐีชื่อว่าปุณณวัณณกุมาร ก่อนนางจะไปอยู่ในตระกูลสามี ธนัญชัยเศรษฐีผู้เป็นบิดาได้ให้โอวาท ๑๐ ประการแก่นาง ได้แก่ ๑. จงอย่านำไฟภายในออก ๒. จงอย่านำไฟนอกเข้า ๓. จงให้แก่คนที่ให้ ๔. จงอย่าให้แก่คนที่ไม่ให้ ๕. จงให้แก่คนที่ทั้งให้และไม่ให้ ๖. จงนั่งให้เป็น ๗. จงนอนให้เป็น ๘. จงบริโภคให้เป็น ๙. จงบูชาเทวดา ๑๐. จงบูชาไฟ

บทที่ ๑๔ มหาอุบาสิกาณามวิสาขา

ตระกูลของมิกคาระเศรษฐีมิได้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงมีเรื่องกระทบกระทั่งกันเสมอ ครั้งหนึ่งนางวิสาขาเห็นพระสงฆ์เดินบิณฑบาตได้นิมนต์ให้ท่านเดินไปโปรดสัตว์ข้างหน้า ซึ่งขณะนั้นมิกคาระเศรษฐีกำลังนั่งรับประทานอาหารอยู่โดยพูดว่า พ่อสามีกำลังกินของเก่าอยู่ ทำให้พ่อสามีโกรธมากถึงกับขับนางออกจากบ้านด้วยคิดว่านางวิสาขาจัดอาหารเก่ามาให้รับประทาน เรื่องนี้ถึงกับได้เชิญคณะพราหมณ์ฝ่ายนางวิสาขามาไต่สวน ผลการไต่สวนพบว่านางไม่มีความผิด

เศรษฐีไม่สามารถจับนางออกได้ ต่อมานางขอโอกาสเพื่อถวายทานแด่พระสงฆ์ ซึ่งเศรษฐีก็เห็นชอบ นางทูลขออาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสาวกมารับอาหารบิณฑบาตที่บ้านตน เมื่อเสวยเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาและแสดงธรรมเครื่องปลื้มใจแก่นางวิสาขา

นางจึงให้คนเชิญบิดาสามีมาร่วมฟังอนุโมทนาด้วย ที่สุดแห่งการอนุโมทนามีการะเศรษฐีเกิดศรัทธากล่าวสรรเสริญว่า ธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งจริง เหมือนทรงหยายของที่คว่ำเปิดของที่ปิด บอกทางคนที่หลงทาง ได้ให้ทาง ส่องประทีปในที่มืด เพื่อให้ผู้ที่มีนัยน์ตาได้มองเห็นเข้าพระพุทธเจ้าขอถึงพระองค์พร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่เคารพสักการะเป็นแนวทางดำเนินชีวิตเป็นต้นไปจวบสิ้นลมปราณ

บทที่ ๑๕ พุทธานุภาพ

นางสุสีมาสาวใช้ของนางวิสาขาได้ลื้มเครื่องประดับมहाลดาประสาธน์ไว้ที่วัดพระเชตะวัน วันหนึ่งนางต้องการใช้จึงถามจากสาวใช้ นางนึกขึ้นได้เกิดอาการตกใจมาก นางวิสาขาจึงให้รีบไปวัดพระเชตะวัน พระอานนท์ได้เก็บเครื่องประดับตามพุทธบัญญัติเพื่อคืนแก่เจ้าของ เมื่อสาวใช้นำเครื่องประดับมาให้ นางวิสาขาคิดว่า พระคุณเจ้าได้จับเครื่องประดับมहाลดาประสาธน์แล้ว เราควรขายมาสร้างวัด แต่เนื่องจากเครื่องประดับมีราคาสูงหาคนซื้อยาก นางจึงซื้อด้วยราคา ๕ โกลีด้วยเงินของตนเอง แล้วนำไปสร้างวัดบุพพารามไว้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและสาวก

บทที่ ๑๖ นางบุญและนางบาป, บทที่ ๑๗ นางบาปและนางบุญ

นางสุปวาสา โกลิยธิดา นางมีครรภ์ เมื่อจะคลอดบุตรเกิดอาการเจ็บครรภ์อยู่ตั้ง ๗ วัน ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส จึงขอให้สามีไปเฝ้าพระศาสดาและกราบพระมงคลบาททูลเหตุให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสสั้นๆ ว่า ขอนางสุปวาสาจงมีความสุข หาโรคมิได้เกิด บุตรของนางก็คลอดได้โดยง่าย ต่อมานางได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมเหล่าสาวกมารับภัตตาหารเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ สร้างความปีติสุขแก่นางเป็นอย่างยิ่ง

ในช่วงนั้น พระพุทธศาสนาได้รับการนับถือจากมหาชนมากขึ้น ลากสักการะก็เกิดขึ้นมากตามลำดับ แต่ของพวกเดียรฉัตรกลับลดลง พวกเดียรฉัตรจึงหารือกันเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาก็ได้วางแผนให้นางกัญจมาณวิกาผู้เป็นสาวกเป็นผู้ใส่ร้ายกล่าวต่อว่ามีครรภ์จากการร่วมภริมย์กับพระพุทธองค์ด้วยใช้เชือกผูกท่อนไม้แขวนไว้หน้าท้องคลุมด้วยผ้าทำประหนึ่งว่าเป็นคนมีครรภ์

นางได้ทำตามแผน แต่เชือกที่ผูกท่อนไม้ก็หล่นจากผ้าที่คลุมไว้ ทำให้ฝูงชนผู้กำลังฟังธรรมของพระศาสดาได้เห็นความจริง นางตกใจหน้าซีดเดินหนีจากพระเชตะวันไป

บทที่ ๑๘ ปฏิกริยาแห่งธรรมโมชปัญญา

คราวครั้งหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งนามว่าติสสะอาพาธอย่างรุนแรง นอนนิ่งอยู่บนเตียงน้อย ร่างกายปรุพรุนไปด้วยรอยแผลมีน้ำเลือดน้ำเหลืองไหลเยิ้มทั่วกาย ผ้าห่มเต็มไปด้วยปฏูปุโพโลหิตต่างกลิ่นคาวคั่ง ท่านนอนจมอยู่บนกองเลือด ซึ่งแห้งกรังไปแล้ว พระศาสดาและพระอานนทได้เข้าไปเยี่ยม ทราบเรื่องราวว่า ช่วงแรกมีภิกษुकอยคูแล นานเข้าเขาเบื่อเพราะเห็นว่าป่วยนานจึงทอดทิ้งไป พระศาสดาและพระอานนทเสด็จออกจากกุฏิขึ้นไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อด้วยพระองค์เอง ทรงติดไฟแล้ววางหม้อน้ำลงบนไฟ ทรงรอคอยน้ำเดือด แล้วเสด็จออกไปหามเด็จพระภิกษุไข้กับพระอานนท ภิกษุหลายรูปเดินผ่านมาเห็นเช่นนั้นจึงช่วยกันคนละไม้ละมือ อาบน้ำพระติสสะด้วยน้ำอุ่น ชำระเรือนกายอันปรุพรุนด้วยพระองค์เอง โดยมีพระอานนทคอยช่วยอย่างใกล้ชิด เมื่อร่างกายสะอาดแล้ว พอเห็นสังขารของพระติสสะดีขึ้นพอสมควรจึงประทานพระโอวาทว่า ร่างกายนี้ไม่นานนักคอกที่ ต้องทับถมแผ่นดิน ร่างกายนี้เมื่อปราศจากวิญญาณครองแล้วก็ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ไร้ค่าอัน เขาทิ้งเสียอย่างไม่ยั้งใจ จงดูกายอันเปื่อยเน่านี้เสียเถิด มันอาดูร ไม่สะอาด มีสิ่งสกปรกไหลเข้าไปไหล ออกอยู่เสมอ ถึงกระนั้นก็ตามยังเป็นที่ต้องการของผู้ที่ไม่รู้ข้อนี้ เมื่อพระศาสดาได้ประทานโอวาท จบลง พระติสสะได้สำเร็จเป็นอรหันต์และเข้าถึงนิพพาน

พระพุทธองค์ให้กระทำฌาปนกิจ และสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุแห่งพระติสสะนั้น มีกรณีอื่นอีกที่พระศาสดาทรงพยาบาลภิกษุอาพาธ เช่นพระผัคคุณะ และพระคิริมานันทะซึ่งอาพาธ พระองค์ให้พระอานนทเรียนสัญญา ๑๐ ประการแล้วไปสาธยายให้พระคิริมานันทะฟังก็หายจากอาพาธ

บทที่ ๑๙ น้ำใจและจรรยา

สังครวพราหมณ์มีความเชื่อถึงการอาบน้ำคำเกล้าในแม่น้ำคงคาวันละ ๓ ครั้งจะชำระมลทินทั้งปวงได้ พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาพระอานนทเพื่อเสด็จสู่บ้านของพราหมณ์นั้น พระองค์ตรัสถามถึงประโยชน์ในการอาบน้ำคำเกล้าซึ่งพราหมณ์กราบทูลตามความเชื่อของตน พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจสกปรก สามารถล้างด้วยธรรมะคือความสุจริต มิใช่ด้วยการอาบน้ำธรรมดา น้ำดีมีของบุคคลผู้มีกายสุจริต มีวาจาสุจริต และมโนสุจริตย่อมเป็นน้ำไปในตัวแล้ว มาเถิดพราหมณ์ มาอาบน้ำในธรรมวินัยของเรา ซึ่งลึกซึ้งสะอาด ไม่ขุ่นมัว มีศีลเป็นท่าลง บัณฑิตสรรเสริญเป็นที่ผู้รู้นิยมอาบกัน อาบแล้วข้ามฝั่งได้โดยที่ตัวไม่เปียก พราหมณ์เมื่อได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใส ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

บทที่ ๒๐ ปุพพูปการของพุทธอนุชา

พระอานนท์เป็นผู้ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ภิกษุสาวกหลายเรื่อง อย่างเรื่องจีวรเดิมทีเดียวพระตถาคตเจ้าทรงอนุญาตให้สาวกมีผ้าได้เพียง ๓ ผืนจะมีมากกว่านี้ไม่ได้ ถ้าจะมีผืนใหม่ต้องสละผืนเก่าไปทำอย่างอื่น เช่น ผ้าปูลาดเตียง หรือทำเพดาน ทั้งนี้เพื่อไม่ให้สาวกสะสมจีวรไว้เกินจำเป็นและเป็นสัญลักษณ์แห่งผู้มกน้อย สัน โศษ อยู่อย่างเบาสบาย ประพฤติตนคุณงาม มีบาตรและจีวรเป็นเสมือนปีกทั้ง ๒ อาจโผบินไปในเวหาตามต้องการ

ครั้งหนึ่ง พระอานนท์ได้จีวรพิเศษมาเรียกว่าอดิเรกจีวร ท่านมีความเคารพเลื่อมใสในพระสารีบุตรมาก ท่านประสงค์ถวายจีวรแก่พระสารีบุตร แต่ในเวลานั้นพระสารีบุตรไม่อยู่ที่นั่น จะเก็บจีวรไว้รอไม่ได้ เพราะมีบัญญัติห้ามเก็บผ้าจีวรไว้ พระอานนท์จึงเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ พระศาสดาทรงอนุญาตให้พระอานนท์รับผ้าอดิเรกไว้เพื่อรอคอยพระสารีบุตรได้เพียง ๑๐ วัน

อีกกรณีหนึ่ง ชวานาคคนหนึ่งตื่นแต่เช้าตรู่นำโคคู่ออกจากคอก แบกไถ ถือหม้อน้ำออกจากบ้านไปยังท้องนา พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมา ได้หยุดอยู่บริเวณใกล้ๆ ตรัสถามพระอานนท์ว่า อานนท์ เธอเห็นอสรพิษไหม พระอานนท์ทูลว่า เห็นพระเจ้าคะ สันทนาเพียงเท่านี้ก็เสด็จต่อไป ชวานาคได้ยินแล้วคิดว่า เราเดินทางนี้เป็นประจำ ถ้าอสรพิษมีอยู่ มันอาจจะกัดเรา ควรฆ่ามันเสีย คิดแล้วจึงนำปฏักไปเพื่อจะตุง แต่กลับเห็นถุงเงินจำนวนมากกองรวมกันอยู่ เขาดีใจมากโดยคิดว่า พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดเขาจึงนำถุงเงินนั้นซ่อนไว้ในกองฟูน พระศาสดาเห็นพระพักตร์มาตรัสกับพระอานนท์ว่า อานนท์ เราเรียกถุงเงินนั้นว่าอสรพิษ วันนี้นั้นจะกัดบรูษผู้มันให้มามีการสาหัสปางตาย ถ้าไม่ได้เราเป็นพยานเขาต้องตายโดยแน่แท้ ตรัสอย่างนี้แล้ว ไม่ตรัสอะไรอีก

บทที่ ๒๑ ความอัครรรยแห่งธรรมวินัย

พวกโจรเข้าไปในท่อน้ำทำลายอุโมงค์ในตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งเข้าไปลักทรัพย์นำไปแบ่งกัน ณ ที่แห่งหนึ่งแต่เพราะมีของมากมายจนนำไปไม่หมด เมื่อเจ้าทรัพย์ตื่นขึ้นทราบข่าว จึงนำกำลังติดตามร่องรอยโจร จนพบรอยเท้าโจรที่หยุดอยู่บนกองฟูนในนาของชาวบ้าน เมื่อค้นหา ก็พบถุงเงิน จึงเข้าใจว่าชวานาคเป็นโจร จึงช่วยกันรุมตีจนบอบช้ำแล้วนำตัวไปมอบแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์ทรงรับสั่งให้ประหารชีวิต ราชบุตรเข็ญเขาด้วยหวายแล้วนำไปสู่ตะแลงแกง ขณะที่นำไปสู่ลานประหาร เขานึกถึงคำสนทนาของพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ได้จึงนำมาพูดตลอดเส้นทาง เขาพูดซ้ำแล้วซ้ำอีก จนราชบุตรเข็ญประหลาดใจจึงนำตัวเข้าเฝ้าพระราชาราชาราชได้สอบสวนอีกครั้ง เมื่อทราบความนั้นแล้ว จึงนำไปเฝ้าพระศาสดาเพื่อทูลถามข้อเท็จจริง พระพุทธองค์ตรัสข้อเท็จจริงให้ฟังแล้วได้ประทาน โอวาทว่า มหาบพิตร คน ๔ ประเภท คือ

๑. กฤหัสถ์ผู้บริโภคมแต่เกียจคร้าน ๒. พระราชาทรงประกอบกรณียกิจโดยมิได้พิจารณาให้รอบคอบ ๓. บรรพชิตไม่สำรวม ๔. ผู้อ้างตัวว่าเป็นบัณฑิตแต่มักโกรธ คนเหล่านั้นไม่ประเสริฐเลย

บทที่ ๒๒ ปัจฉิมทัศนาศ เมือง เวสาลี

ในพรรษานั้นเป็นพรรษาสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพพระตถาคตเจ้า พระองค์ทรงประจวบด้วยโรคปักษันธิกาพาธ แต่ทรงพิจารณาเห็นว่ายังไม่ถึงกาลอันสมควรที่จะปรินิพพานจึงทรงใช้สมาธิอธิษฐานภาวนาขับไล่อาพาธนั้นด้วยอิทธิคุณขันธ์

วันหนึ่งพระอานนท์เข้าเฝ้ากราบทูลถึงความวิตกของคนที่มิต่ออาการประชวรของพระพุทธองค์ว่า ตอนนี้มีความเบาใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ตราบใด พระองค์จะยังไม่ประจวบสงฆ์ปรารถนาข้อที่ควรปรารถนาท่ามกลางมหาสมาคม ตราบนั้นพระองค์จะยังไม่ปรินิพพานเป็นแน่แท้ พระศาสดาตรัสสอนอย่างซ้าๆ ว่า เธอและภิกษุสงฆ์จะหวังอะไรในตัวเราอีกเล่า ธรรมใดที่ควรแสดง เราได้แสดงหมดแล้ว เรามีได้ปิดบังซ่อนเร้นธรรมใดๆ ไว้ เราได้ชี้แจงแสดงเปิดเผยหมดสิ้นแล้ว ธรรมวินัยอันประเสริฐ ตถาคตได้มอบให้เธอแล้ว เธอจงดูเถิด สรีระแห่งตถาคตนี้ มีชราลักษณะปรากฏอย่างชัดเจน ฟันหัก ผมหงอก หนังเหี่ยว หย่อนยานมีอาการทรุดโทรมอย่างเด่นชัดเหมือนเกวียนที่ชำรุดแล้วชำรุดอีกได้อาศัยแต่ไม้ไผ่มาซ่อมไว้ การแตกสลายจะเข้ามาถึงสักวันหนึ่ง พวกเธอจงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่าคิดยึดสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย เราเป็นเพียงผู้บอกทางเท่านั้น

พระองค์เสด็จออกจากนครเวสาลี ทรงยืนอยู่ ณ ประตูเมืองครู่หนึ่งคืนพระพักตร์มองดูเวสาลี เป็นนาคาวโลกปานประหนึ่งพญาคชสารตัวประเสริฐเหลือวคูแมกไม้เป็นปัจฉิมทัศนาศเมื่อถูกนำพาไปสู่ นครเพื่อเป็นพระราชพาหนะ

บทที่ ๒๓ คราเมื่อทรงปลงพระชนมายุสังขาร

พระพุทธองค์เสด็จมาถึงป่าวาลเจดีย์ ประทับใต้ต้นไม้มิ่งเงาครึ้มต้นหนึ่งตรัสกับพระอานนท์ว่า อานนท์ผู้บรมอิทธิบาท ๔ มาอย่างดี ทำจนแคล้วคล่องอย่างเราแล้วนี้ ถ้าปรารถนาอยู่ถึง ๑ กัป ๑๒๐ ปี ก็สามรถอยู่ได้ ทรงตรัสตั้งน้อมอยู่ ๓ ครั้ง แต่พระอานนท์ก็คงเฉยมิได้ทูลอะไรเลยเมื่อเห็นพระอานนท์เฉยอยู่จึงตรัสว่า อานนท์เธอไปพักผ่อนเสียเถิดเธอเหนื่อยมากแล้วเราก็จะพักผ่อนเหมือนกัน ทรงรำพึงถึงอดีตกาลกาลซึ่งล่วงมาแล้วถึง ๔๕ ปี ตอนแรกท้อพระทัยที่จะประกาศสังขาร แต่อาศัยพระมหากรุณาต่อเหล่าสัตว์จึงตกลงพระทัยบำเพ็ญกรรม เจริญ ตั้งพระทัยไว้ว่า ถ้าบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคง คำสอนของพระองค์ยังไม่แพร่หลายเพียงพอตราบใด พระองค์จะยังไม่ปรินิพพานตราบนั้น บัดนี้พระธรรมคำสั่งสอนของ

พระองค์แพร่หลายเพียงพอแล้ว บริษัท ๔ สามารถดำรงพรหมจรรย์เป็นการสมควรแล้วที่พระองค์จะเข้าสู่ปรินิพพาน

พระอนันต์สังเกตเห็นความวิปริตแปรปรวนของโลกธาตุจึงถามถึงเหตุ พระองค์ตรัสเล่าให้ฟัง พระอนันต์จึงทูลอาราธนาให้อยู่ต่ออีก ๑ กัป แต่พระพุทธองค์ได้ทรงบอกถึงการปลงพระชนมายุสังขารแล้วในวันเพ็ญเดือน ๖ พระองค์จะปรินิพพาน สร้างความโศกเศร้าอาดูรแก่พระอนันต์อย่างยิ่ง

บทที่ ๒๔ พระอนันต์ร้องไห้

ขณะที่พระศาสดาเสด็จสู่ป่าवानคร ทรงหยุดพักเป็นระยะก่อนจะถึงกุสินารา ณ ใต้ร่มพฤกษ์แห่งหนึ่ง ขณะที่พระองค์ทรงหยุดพัก มีโอรสเจ้ามัลลภักษัตริย์นามว่า ปุกกุสสะ เดินทางจากกรุงกุสินาราไปยังป่าवानคร ได้เห็นพระพุทธองค์แล้วเกิดความเลื่อมใส จึงน้อมนำผ้าสังคิวรรณมาถวาย ๑ คู่ พระองค์รับสั่งให้ถวายแก่พระอนันต์ผืนหนึ่ง พระองค์ทรงรับไว้ผืนหนึ่ง พระอนันต์เห็นว่าไม่สมควรแก่ตนเองจึงน้อมถวายคืน เมื่อพระองค์ทรงใช้สอยแล้ว พระฉวีวรรณของพระองค์มีความผุดผ่องสวยงามยิ่งนัก พระอนันต์จึงทูลถาม แม้พระองค์มีพระชนมายุมากแล้ว แต่ทำไมผิวพรรณของพระองค์จึงผุดผ่องยิ่งนัก พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้า กล่าวคือผิวพรรณจะมีความงดงามยิ่งนัก ๒ ครั้ง คือ คราวตรัสรู้และคราวปรินิพพาน อนันต์ ในคืนสุดท้ายแห่งราตรีนี้ เราจักนิพพานใต้ต้นสาละคู่ ตรัสแล้วเสด็จพาอนันต์ไปสู่แม่น้ำกุธานทีเสด็จทรงเสวยสำราญตามพุทธอัชยาศัย ทรงประทับ ณ อัมพวัน ทรงบรรทมลีลาไสยาสน์ ทรงตรัสกะพระอนันต์ว่า เมื่อเรานิพพานแล้ว หากมีผู้กล่าวโทษจนท้าวถวายอาหารเป็นพิษหรือเขาเดือดร้อนใจเองเพราะอาหารที่ถวายทำให้ตถาคตนิพพาน อนันต์ อาหารที่มีอานิสงส์มาก คืออาหารที่ถวายก่อนตรัสรู้และปรินิพพาน ดังนั้น ถ้าใครตำหนิจนท้าว พึงอธิบายให้เขาเข้าใจตามนี้ พร้อมทั้งปลอบจนท้าวไม่ให้วิตก อาหารนี้คืออาหารมื้อสุดท้ายของเราแล้ว เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญวดีถึงกรุงกุสินาราเข้าสู่ศาลวโนทยานรับสั่งให้จัดแท่นบรรทมใต้ต้นสาละ

ครั้งนั้น มีประชาชนมาจากทั่วสารทิศมาถวายความเคารพพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสแก่อนันต์ว่า ถ้าพุทธบริษัททั้ง ๔ สักการบูชาด้วยอามิสบูชา ไม่ถือน้ำอามิสสงฆ์เท่าปฏิบัติบูชา เพราะปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาอันยอดเยี่ยม พระอนันต์ ถามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพุทธสรีระ พระองค์ตรัสว่า ให้เป็นหน้าที่ของคฤหัสถ์ แต่พระอนันต์เกรงถูกตำหนิในภายหลังจึงทูลถามอีก

พระองค์จึงตรัสเพิ่มเติมว่า ชนทั้งหลายปฏิบัติต่อสรีระพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร ก็พึงจัดต่อสรีระพระองค์อย่างนั้นเถิด

พระอานนท์ สลดใจเป็นยิ่งนัก ได้แอบไปยื่นสละอื่นอยู่ที่ประตูหน้าพระคันธกุฎี เสียงสละอื่นเคาะลอคออกมา แม้ท่านจะอายุเสมอพระพุทธองค์ ได้ยินได้ฟังธรรมจนเป็นพระโสดาบันแล้ว แต่ก็อดน้ำตาไหลไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องสะเทือนใจอย่างแรง

บทที่ ๒๕ ปัจฉิมสาวกอรหันต์และพวงดอกไม้มาร

มีปริพาชกหนุ่มคนหนึ่งนามว่า สุภัททะ มาขอเข้าเฝ้าพระศาสดา พระอานนท์มาต้อนรับและขอร้องว่า อย่าได้รับกวนพระพุทธองค์เลย เพราะอาจทำให้พระพุทธองค์ลำบากพระวรกาย แต่ปริพาชกหนุ่มนั้นก็อ่อนวอนขอโอกาสเข้าพบให้ได้ เสียงสนทนากันได้ไปกระทบพระกรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ทรงมีเมตตาตรัสบอกให้นำมาเข้าเฝ้า

สุภัททะ เมื่อเข้าเฝ้าแล้วได้ทูลถามปัญหาว่า รอยเท้าในอากาศมีหรือไม่, สมณะภายนอกศาสนาของพระองค์มีหรือไม่, สังขารที่เที่ยงมีหรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสว่า รอยเท้าในอากาศ ไม่มี, ศาสนาใด ไม่มีมรรคมีองค์ ๘ สมณะผู้สงบ ก็ไม่มีในศาสนานั้น, และสังขารที่เที่ยง ไม่มี แล้วทรงแสดงอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นทางประเสริฐ สามารถทำให้ถึงซึ่งความสงบเย็นเป็นยิ่งนัก เป็นทางอมตะ สุภัททะฟังแล้วเกิดเลื่อมใสจึงขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงอนุญาตแต่ตามเงื่อนไขถ้านักบวชนอกศาสนาให้อยู่ติดยปริวาส ๔ เดือนก่อน แต่พระองค์เห็นความตั้งใจเช่นนั้น จึงรับสั่งให้พระอานนท์นำไปบรรพชาอุปสมบท ในคำคตินั้น สุภัททะภิกษุตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ ได้สำเร็จพระอรหัตก่อนการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

บทที่ ๒๖ อุปกาชีวกกับพวงดอกไม้

นายพรานกลับจากการล่าสัตว์ ได้ถามลูกสาวถึงเรื่องอุปกาชีวกมารับบาตรหรือไม่ ลูกสาวรับว่า มารับเพียงสองวัน จากนั้นไม่เห็นกลับมาอีกเลย นายพรานจึงรีบไปหาที่อาศรม เห็นอุปกะนอนกระสับกระส่ายบนเตียง จึงถามสาเหตุ อุปกะจึงเล่าให้ฟังว่า ตัวเองมีความพึงใจในตัวลูกสาวของท่าน พรานก็ไม่ว่าอะไร แต่ถามว่า แล้วท่านจะวางแผนชีวิตอย่างไรต่อไป อุปกะตอบว่า อีกไม่นานคงจะลาสิกขาออกไปครองเพศฆราวาสและจะขอแต่งงานกับลูกสาวของท่าน แต่ไม่

ทราบว่าคุณสาวท่านนั้นคิดอย่างไร พรานกลับไปเล่าเรื่องนี้ให้คุณสาวฟัง ซึ่งเธอเมื่อฟังแล้วเกิดความวิตกเป็นอย่างมาก

บทที่ ๒๗ อุปกาชีวิตกับพระอนันตชิน

รุ่งขึ้นขณะรับประทานอาหารเช้า พรานถามลูกสาวว่า ตัดสินใจได้แล้วหรือยัง ลูกสาวตอบว่า แล้วแต่การตัดสินใจของพ่อ พรานจึงนำเรื่องนี้ไปบอกอุปกะ อุปกะดีใจเป็นยิ่งนัก จึงรีบสึกออกมาแต่งงานกับลูกสาวของพราน

๒ ปีผ่านไป อุปกะหาความสุขในชีวิตแต่งงานไม่ได้ เพราะภรรยาคอยพูดเสียดสีถึงกำพืดของเขาว่ามีฐานะยากจน ไร้ญาติขาดมิตรอยู่เสมอ แต่เขาก็จำทนอยู่เพราะความรักและผูกพันในลูกและภรรยา

ยามค่ำคืนเขาได้แต่นึกถึง สมัยเป็นนักบวชที่มีความเคารพนับถือ แต่บัดนี้ถูกภรรยาเร่งลูกกล่าวเสียดสีอยู่เสมอ และทำให้เขานึกถึงสหายเก่าที่เคยพบกันเพียงครู่เดียว มีนามว่าอนันตชิน เป็นผู้มีความดีและวาทีที่น่านับถือเป็นอย่างยิ่ง

ความทุกข์ทำให้เขาละทิ้งครอบครัวในยามค่ำคืนนั้น ข้อนี้ทำให้เห็นว่า ผู้เป็นนักบวชเป็นผู้สละทุกข์ได้เร็ว สละสิ่งที่คนทั่วไปสละได้ยาก บารมีที่สั่งสมอยู่ในดวงใจเป็นสิ่งที่ไม่เคยสูญหาย

บัดนี้ เขาตัดใจจากคนรักของเขาได้ เขาเดินทางรอนแรมไปจนถึงเมืองสาวัตถี ราชธานีเมืองโกศล พระอนันตชินพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลกด้วยพระญาณ อุปกะได้เข้าไปในข่ายคือพระญาณนั้นด้วย

สายวันนั้น อุปกะไปถึงวัดเชตวัน ได้เข้าเฝ้าพระอนันตชินในพระคันธกุฎี พระพุทธองค์ได้ถามไถ่สารทุกข์สุขดิบของอุปกะ ทำให้ทราบชีวิตของเขาที่เดินทางมาขอความเมตตาคุณเคราะห์จากพระองค์ พระองค์ตรัสสอนว่า การครองเรือน เป็นเรื่องยาก การอยู่กับคนพาล เป็นทุกข์ยิ่งนัก เครื่องจองจำเช่น โขตรวนที่ว่าแข็งแรง ยังสู้เครื่องจองจำคือบุตรภรรยาและทรัพย์ไม่ได้ เพราะจองจำให้คิดในภพไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ตัดอาลัยไม่ได้ ก็ตัดทุกข์ไม่ได้ ผู้หญิงตัดผู้ชายไม่ได้ ก็ทุกข์อุปกะส่งกระแสจิตไปตามพระคำรัสพระพุทธรองค์ ก็ได้บรรลุนาคามิผล

บทที่ ๒๘ เมื่อศาลวโนทยานชาวด้วยมหาวิโยค

ข่าวการดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแพร่กระจายไปตามหัวเมืองต่างๆ ท่วมพูทวีป สร้างความสลดใจแก่ผู้ได้อินข่าวเป็นยิ่งนัก เรื่องทั้งหลายจบลงด้วยสังฆกรรมที่พระพุทธองค์เคยสอนว่า สรรพสิ่งมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป

บทที่ ๒๙ หนึ่งวันก่อนการสังคายนา

เมื่อถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้ว พระมหากัสสปะได้ให้ประชุมสงฆ์เพื่อทำสังคายนา พระธรรมวินัย สาเหตุเนื่องจากการกล่าวต่อพระธรรมวินัยของท่านสุภัททะภิกษุแก่ ที่ประชุมได้ตกลงกันว่า ควรทำที่กรุงราชคฤห์ในพรรษาตลอด ๓ เดือน

พระเถระทั้งหลายเดือนพระอาณัติให้รีบเร่งทำความเพียรเพื่อการบรรลุธรรมชั้นสูง เพราะวันรุ่งขึ้นเป็นวันสังคายนา ผู้จะร่วมสังคายนาได้ต้องเป็นพระจีณาสพ ส่วนท่านเป็นเพียงพระโศดาบันเท่านั้น ความกอดันในด้านรักษาพระศาสนาทำให้พระอาณัติเร่งความเพียรอย่างไม่หยุดยั้ง จนจะถึงมัชฌิมยาม ท่านได้คิดจะเข้าพักผ่อนสักครู่หนึ่งแล้วจะทำความเพียรต่อ จึงลงจากจงกรม ล้างเท้าให้สะอาดและทอดกายลง ขณะเอียงตัวล้ม ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนและยกเท้าขึ้นจากพื้นนั่นเอง จิตของท่านก็เป็นประภัสสรหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาและอภิญญา

เมื่อวันสังคายนามาถึง ภิกษุล้วนแต่เป็นพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูปประชุมสันนิบาตพระอาณัติหนึ่งในพระจีณาสพได้ทำหน้าที่วิสังขนาพระสูตรต้นตปิฎก

บทที่ ๓๐ พรหมทัณฑ์และ ณ ชาติสระบนเส้นทางจาริก

เมื่อมหาสันนิบาตในการสังคายนาเสร็จสิ้นลงแล้ว พระอาณัติได้เดินทางไปนครโกสัมพี เพื่อลงพรหมทัณฑ์แก่พระภิกษุเหล่านั้น หัวคือตามรับสั่งพระบรมศาสดา พระอาณัติประกาศให้สงฆ์ในโกสัมพีนครทราบทั่ว ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พระภิกษุเหล่านั้นจะต้องทำอย่างไร ประพฤติอย่างไรก็ให้ทำได้ตามใจชอบ ภิกษุสามเณรไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนพระภิกษุเหล่านั้นด้วยถ้อยคำใดๆ เลย เป็นการลงโทษที่หนักที่สุดแบบพระอรชยะ

พระฉันนะได้ทราบว่าคุณะสงฆ์ได้ประกาศลงพรหมทัณฑ์แก่ตนแล้ว เกิดสังเวชสลดจิต กลับประพฤติตัวดี มีสัมมาคารวะและเชื่อฟังพระเถระ ไม่ช้าก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์

บทที่ ๓๑ จตุรงคพลและวิมลมาน

จตุรงคพล ราชกุมารแห่งเจ้านครหัสตินาปุรนคร แคว้นปัญจาละ ราชกุมารได้สนทนาวิชาทหารกับพระอานนท์ไว้ว่า การเตรียมกำลังรบให้พร้อมเป็นการป้องกันสงคราม และ ในทางธรรมข้าพเจ้าพอจะทรงทราบอยู่บ้าง ผู้มีกำลังใจอ่อนแอยอมเป็นเหยื่อของกิเลสได้ง่าย... ศาสตราผู้ฉลาดจึงพยายามกระตุ้น ศาสนิกให้ฝึกพลังจิตให้สูงไว้

พระอานนท์กล่าวว่า ราชกุมาร เรื่องแพ้ชนะในสงครามนั้น พระศาสดาของเราตรัสไว้ว่า ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้อยู่เป็นทุกข์ ผู้ละการแพ้และชนะได้แล้ว ย่อมอยู่อย่างมีความสุข ไม่มีผู้ชนะในสงครามใดๆ เลยที่จะประเสริฐไปกว่าผู้ชนะตนเอง

นอกจากนี้ ราชกุมารได้สนทนากับพระอานนท์ถึงชีวิตรักของตนได้พบกับวิมลมานธิดาช่างทอง หญิงสามัญชนผู้มีความมั่งคั่งจนเป็นเหตุให้ต้องเนรเทศตนเองมาอยู่กลางป่ากับวิมลมาน

บทที่ ๓๒ หญิงงามกับบิดา

บิดาของข้าพเจ้าได้ตรัสเรียกให้เข้าเฝ้าทรงถามถึงการคบหาของข้าพเจ้ากับวิมลมานธิดาช่างทอง ทรงให้ข้อคิดว่า หญิงที่จะเป็นคู่ครองจะต้องมีความเหมาะสมกับมกุฏราชกุมาร เช่น ต้องมีความงาม การศึกษาพร้อมบุคลิกภาพอันงดงามก็ต้องเพียบพร้อม พ่อได้สวามิภักดิ์เจ้าหญิงจุฬารัตน์แห่งสาครนคร แคว้นมัทตะเพื่ออภิเสกสมรสกับลูกไว้แล้ว

ข้าพเจ้าออกจากที่เข้าเฝ้าด้วยความรู้สึกบอกรักไม่ถูก อีกฝ่ายหนึ่ง ข้าพเจ้ารัก อีกฝ่ายข้าพเจ้าต้องกตัญญู ถ้าข้าพเจ้าอภิเสกสมรสกับเจ้าหญิงก็สงสารเธอ เย็นวันนั้นข้าพเจ้าปลอมตัวเป็นมหาดเล็กไปบ้านช่างทองเพื่อพบคนรัก เราสนทนากันอยู่หลังบ้าน และข้าพเจ้าได้เผยชีวิตของตนให้เธอฟัง เธอตกใจลดตัวลงถวายความเคารพมิกล้านั่งเสมอกับข้าพเจ้า เพราะเธอคือหญิงชาวบ้านธรรมดา ข้าพเจ้าบอกเธอว่า ถึงอย่างไร ก็ยังรักเธอตลอดไป

บทที่ ๓๓ ไม่มีความสุขใด เสมอด้วยความสงบ

ในที่สุดมงคลอภิเษกสมรสของข้าพเจ้ากับเจ้าหญิงจุฬารัตน์แห่งสาครนครก็มาถึง เป็นพิธีมหิพาร ปวงประชาต่างเดินทางมาสู่นครหลวงหัดดีนาปุระ เพื่อชมพิธีอภิเษกสมรส นับเป็นคลื่นมหาชนอันยาวเหยียด ข้าพเจ้าอยู่ร่วมกับเจ้าหญิงจุฬารัตน์เป็นเวลา ๒ ปี ท่ามกลางความชื่นชมของพระราชบิดาและพระประยูรญาติ เจ้าหญิงไม่สามารถทรงครรภ์ได้

วันหนึ่ง ขณะที่เราทั้งสองก้าวเข้าอุทยานเพื่อพักผ่อน ได้เดินผ่านพุ่มไม้แห่งหนึ่ง มีงูเลื้อยออกมาเจ้าหญิงวิ่งหนีงู พระชนม์กระแทกกับแ่งหิน พระโลหิตไหลซึมออกมา ข้าพเจ้าประคองนางกลับสู่พระราชฐาน แม้แผลจะเล็กน้อยทำการรักษาอย่างไร ก็ไม่หายขาด ปากแผลก็เริ่มเขียวและขอบแผลแข็ง ทำให้ข้าพเจ้าพลอยทุกข์ไปด้วย วิมลมานทรابخ่าว เธอก็ขออนุญาตเข้าเยี่ยมใช้เจ้าหญิงด้วยความห่วงใย ในที่สุดเจ้าหญิงจุฬารัตน์ก็สิ้นพระชนม์

ข้าพเจ้ากราบทูลสมเด็จพระราชบิดา เพื่อขอพระบรมราชานุญาตทำการอภิเษกสมรสกับวิมลมานหลังการสิ้นพระชนม์ของเจ้าหญิงไปแล้ว ๖ เดือน พระองค์ทรงอนุญาตแม้จะมีทรงเต็มพระทัยนัก

๓ ปีต่อมาวิมลมานตั้งครรภ์พอได้ ๗ เดือน เธอสุบินว่า ได้สวยแผ่นดินแคว้นปัญญาละและใกล้เคียงหมดสิ้น ถึงกระนั้นก็ยังไม้อ้อมอยากสวยอีก โหราจารย์ทำนายว่า เธอจะมีพระโอรสเมื่อประสูติจะผลาญบ้านผลาญเมืองให้วอดวาย มีวิธีแก้คือ ให้พระนางไปประสูติในป่าใกล้แม่น้ำสมเด็จพระราชบิดาทรงให้ปฏิบัติตามโหราจารย์ทำนาย

ต่อมาความจริงถูกเปิดเผยว่า มีผู้จิจฉาวิชยานางคิดสินบน โหราจารย์ให้ทำนายเช่นนั้น แต่เมื่อข้าพเจ้าและวิมลมานอยู่กลางป่ากลับมีความสุขยิ่งนัก

พระอานนท์สนทนารวมกับพระราชกุมารว่า พระศาสดาตรัสกะข้าพเจ้าไว้ว่า ไม่มีความสุขใดเสมอด้วยความสงบ ความสุขนี้สามารถหาได้ในตัวเราเอง ทราบใดที่มนุษย์ยังวิ่งวุ่นแสวงหาความสุขจากที่อื่น เขาจะไม่พบความสุขที่แท้จริงเลย

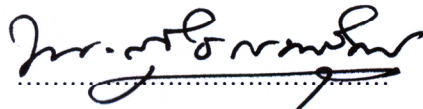
ท้ายการสนทนาท่านพระอานนท์ได้บอกนามของท่านกับพระราชกุมาร ทำให้พระองค์และวิมลมานตื่นตื่นเป็นยิ่งนัก ทั้งสองพระองค์ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงที่ระลึกตลอดสิ้นลมปราณ

ตลอดระยะเวลา ๔๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธอนุชาผู้ประเสริฐได้เที่ยวจาริก
ไปโปรยปรายธรรมรัตนะ เพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชนชาวชมพูทวีปแทนองค์พระบรมศาสดา
เกียรติคุณของท่านก็ก้องระบือไปตราบชั่วกาลนาน

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาววิจิตตรี ธรรมรักษ์
- เกิด : ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓
- สถานที่เกิด : ๑๒/๑ ม.๑๐ ต.ท่าพระ อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๒๖๐
- การศึกษา : ๒๕๓๖ ประถมศึกษาชั้นปีที่ ๖ โรงเรียนเทศบาลสวนสนุก
 ๒๕๓๙ มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ โรงเรียน ท่าพระวิทยายน
 ๒๕๔๒ ปวช.(ประกาศนียบัตรวิชาชีพ) คณะเทคนิคอุตสาหกรรม
 สาขาวิชา ช่างเขียนแบบ เครื่องกล วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น
 ๒๕๔๔ ปวส.(ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง)
 คณะเทคนิคอุตสาหกรรม สาขาวิชาช่างโลหะ
 สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตขอนแก่น
 ๒๕๔๖ ปวส.(ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง)
 สาขาวิชาการบัญชี โรงเรียนพนิชยการขอนแก่น
 ๒๕๔๗ ปริญญาตรี คณะเทคนิคอุตสาหกรรม
 สาขาวิชา วิศวกรรมอุตสาหการบัณฑิต (คอบ.)
 วิศวกรรมอุตสาหการ – เชื่อมประกอบ
 สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตขอนแก่น
- อาชีพปัจจุบัน : ธุรกิจส่วนตัว

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมมานูวัตร)

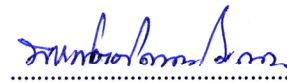
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

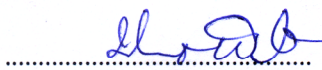
กรรมการ

(พระกิตติญาณ โสภณ,ดร.)

กรรมการ

(พระมหาประมวล ฐานทตโต,ดร.)

กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงใส)

กรรมการ

(รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระกิตติญาณ โสภณ,ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาประมวล ฐานทตโต,ดร.

กรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ